

ARKEOLOGISKE
AVHANDLINGER OG RAPPORTER

fra Universitetet i Bergen

1999-07-16

Live Johannessen

Fiskevær og fiskebuer i vestnorsk jernalder

En analyse av strandtufter i Hordaland

BERGEN 1998

2

**Arkeologiske avhandlinger og rapporter
fra Universitetet i Bergen – 2**

1998

Live Johannessen

Fiskevær og fiskebuer i vestnorsk jernalder.
En analyse av strandtufter i Hordaland.

Forord

Manuskriptet til denne publikasjonen ble innlevert som avhandling til hovedfag i arkeologi med vekt på Norden ved Universitetet i Bergen høsten 1996. Den foreliggende utgaven inneholder bare mindre justeringer.

For støtten under arbeidet med hovedfaget vil jeg takke min veileder, professor Bjørn Myhre. Hans evne til å la meg arbeide selvstendig, samtidig som han sørget for å holde meg på rett spor, var uvurderlig. Jeg ønsker også å takke Espen og Morten Kutschera for deres utrettelige entusiasme og hjelp med oppmåling og dokumentering av strandtufter i Øygarden. Sigmund Alsaker lot meg bruke utkast til manus fra gravningene på Hjartøy, det er jeg takknemlig for.

Dokumentasjons- og kartmaterialet fra gravingene var i enkelte tilfeller sparsommelig, og vanskelig å bruke. Det var viktig for meg å få vist visuelt hvordan disse tuftene var plassert i terrenget og det omgivende landskapet. Dette kunne best gjøres ved bruk av kart. Jeg vil takke Søren for at han laget de fleste kartene på data for meg. Det gjorde materialet mer oversiktlig og visualiserte poenger i teksten.

Til slutt vil jeg takke professor Ingvild Øye for at hun har tatt seg tid til å lese gjennom manus og kommet med konstruktive kommentarer i arbeidet med å gjøre avhandlingen klar for trykking. Jeg vil også takke redaksjonen for nyttige innspill.

Bergen, november 1998

Live Johannessen

Utgitt av Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen

Redaksjon: Gro Mandt, Liv Helga Dommasnes
Medredaktør bind 2: Ingvild Øye

Manuskripter sendes til:
Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen, Redaksjonen,
Haakon Shetelig's plass 10, 5007 Bergen

Omslagsbilde: Tuftekompleks 40c, Hjartøy. Foto: Morten Kutschera

© Forfatteren
ISBN: 82-90273-66-5
ISSN: 1500-9874

Grafisk formgivning og produksjon: Bækken Grafisk Design
Trykk: Arne Steen Offsettrykkeri

Innhold

7	Kapittel 1	Emne og problemstilling
7	1.1	Innledning
7	1.2	Forskningshistorie
9	1.3	Hva er et fiskevær?
10	1.4	Problemstilling og metode
11	1.5	Det arkeologiske materialets muligheter og begrensninger
12	Kapittel 2	Feltenes oppbygning og utvikling over tid
12	2.1	Innledning
12	2.2	Risøya
15	2.3	Sandøya
16	2.4	Hjartøy
28	Kapittel 3	Gjenstandsmaterialet
28	3.1	Innledning
28	3.2	Dokumentasjon og representativitet
29	3.3	Begrepsbruk og ordning av gjenstandsmaterialet
33	3.4	Endring eller kontinuitet i fiskeriteknologi?
35	Kapittel 4	Strandtufter eller fiskevær?
35	4.1	Innledning
35	4.2	Risøya
36	4.3	Sandøya
36	4.4	Hjartøy
37	4.5	Sammenfatning
39	Kapittel 5	Bosetning og økonomi
39	5.1	Innledning
39	5.2	Fast bosetning eller sesongopphold?
40	5.3	Fiskebuer eller fiskevær?
43	5.4	Skriftlige og muntlige kilder
47	5.5	Konklusjon
48	Kapittel 6	Fiskevær og fiskebuer i vestnorsk jernalder
48	6.1	Innledning
48	6.2	Sosial og politisk struktur i eldre jernalder
49	6.3	Sosial og politisk struktur i yngre jernalder
50	6.4	Sosial og politisk struktur i tidlig middelalder
51	Kapittel 7	Samlet oppsummering og konklusjon
52	Appendiks	
66	Noter	
67	Litteratur	

Figuroversikt

Forside:	Foto av båttopptrekkene i tuftekomplekset 40 C på Hjartøy, fra venstre: 40 C-7, 40 C-5, 40 C-4 og tuft 40 C-1 (Foto: Morten Kutschera)	
9	<i>Figur 1</i>	Oversiktskart over Hordaland med lokaliteter inntegnet
14	<i>Figur 2</i>	Kart over Risøya og Sandøya
15	<i>Figur 3</i>	Oversiktskart over Vestrevågen med inntegnede tufter
18	<i>Figur 4</i>	Kart over Hjartøy, Skogsøy og Herdlevær
19	<i>Figur 5</i>	Vegetasjonshistorisk kart over Hjartøy (Sivertsen, Skjolddal og Blom 1995:4)
19	<i>Figur 6</i>	Detaljkart over Hjartøy med inntegnede tufter
20	<i>Figur 7</i>	Kart over tuftekomplekset 40 i Nordre Hjartøyvåg
21	<i>Figur 8</i>	Foto av Tuft 50 A, Hjartøy (Foto: Live Johannessen)
21	<i>Figur 9</i>	Kart over tuftekomplekset 50 i Nordre Hjartøyvåg
24	<i>Figur 10</i>	Kart over tuftekomplekset 51 i Nordre Hjartøyvåg
25	<i>Figur 11</i>	Kart over tuftekomplekset 52 – 60 i Nordre Hjartøyvåg
29	<i>Figur 12</i>	Kart over tuftekomplekset 59 i Nordre Hjartøyvåg
29	<i>Figur 13</i>	Oversikt over dateringer og fiskeredskaper på Hjartøy
32	<i>Figur 14</i>	Fiskesøkketyper fra Risøya, Sandøya og Hjartøy
34	<i>Figur 15</i>	Fiskesøkke funnet på Hjartøy i tuft 55 (B-14659) (Foto: Ann-Mari Olsen, Bergen Museum)
35	<i>Figur 16</i>	Helbergs fiskekroktype IA og IVA (Fra fig. 7 og 8 Helberg 1993:111f)
35	<i>Figur 17</i>	Fiskekrokfunn og ¹⁴ C dateringer av lag de tilhører på Hjartøy
36	<i>Figur 18</i>	Angler funnet i tuft 4/1 på Risøya i Sund kommune (Foto: Ann-Mari Olsen, Bergen Museum)
42	<i>Figur 19</i>	Høybøen i Øygarden kommune. Med bosetning fra yngre og eldre jernalder (Etter Randers 1978:41)
44	<i>Figur 20</i>	Tufter med ¹⁴ C dateringer fra eldre jernalder fra Hjartøy
44	<i>Figur 21</i>	Tufter med ¹⁴ C dateringer fra sen merovingertid og vikingtid fra Hjartøy

Alle kart fra Hjartøy er tegnet av Live Johannessen, etter skisse av Sigmund Alsaker. De er i ettertid digitalisert av Søren Diinhoff. Søren Diinhoff har også digitalisert detaljkart over Risøya, etter tegning av Bente Magnus 1974:72.

Tabelloversikt

20	<i>Tabell 1</i>	Mål på tuftene i komplekset 40 i Søndre Hjartøyvåg
20	<i>Tabell 2</i>	Mål på tuftene i komplekset 50 i Nordre Hjartøyvåg
24	<i>Tabell 3</i>	Mål på tuftene i komplekset 51 innerst i Nordre Hjartøyvåg
24	<i>Tabell 4</i>	Mål på tuftene i komplekset 52 til 60 i Nordre Hjartøyvåg
28	<i>Tabell 5</i>	Mål på tuftene i komplekset 59 ytterst i Nordre Hjartøyvåg
28	<i>Tabell 6</i>	¹⁴ C dateringer fra Hjartøy, Risøya og Sandøya
31	<i>Tabell 7</i>	Fiskeredskaper i Hordaland
31	<i>Tabell 8</i>	Fiskeredskaper i Sogn og Fjordane
32	<i>Tabell 9</i>	Fiskeredskaper funnet på Hjartøy, Risøya og Sandøya
33	<i>Tabell 10</i>	Sekundær bruk av bolleformede kleberkar type B
33	<i>Tabell 11</i>	Oversikt over typebestemte fiskesøkker
34	<i>Tabell 12</i>	Sekundær bruk av B-kar i tildanning av fiskesøkker
34	<i>Tabell 13</i>	Søkketypenes kronologiske plassering i følge ¹⁴ C dateringer
39	<i>Tabell 14</i>	Skjematisk oversikt over ¹⁴ C dateringer på Hjartøy, Risøya og Sandøya

Emne og problemstilling

1.1 Innledning

Norges langstrakte kyststripe, med gode fiske- og fangstfelt, har vært en viktig årsak til at fisket alltid har hatt stor kulturhistorisk betydning, i fortid som i nåtid. Det er derfor naturlig at det rettes søkelys på denne næringens historie. Med bakgrunn i et arkeologisk materiale fra Hordaland vil jeg se nærmere på utviklingen av fisket på Vestlandet, fra jernalder til tidlig middelalder. Spesielt ønsker jeg å undersøke oppkomst av fiskevær og deres kulturelle grunnlag. Idet det eksisterer et samspill mellom teknologi og ervervsutvikling, vil endring i fiskeriet trolig avspeiles i den materielle kulturen. En gjenstandsanalyse av fiskeredskaper vil således kunne fange opp eventuelle teknologiske endringer som følge av f.eks. en omlegging i fiskeriet.

Undersøkelsene for denne oppgaven er konsentrert til tre mindre geografisk avgrensede områder. Det dreier seg om tre øyer, Risøya og Sandøya i Sund kommune, i tillegg til Hjartøy i Øygarden kommune (fig. 1). Alle ligger på ytterkysten i Hordaland, og her finnes de eneste undersøkte anlegg av strandtufter i dette området. Tidsmessig spenner bruksfasen til disse tuftene seg fra romertid til tidlig middelalder, med hovedvekten på yngre jernalder (550-1050 e.Kr.).

Strandtuftene er alle om lag 20 til 30 m² i grunnflate. Grunnmuren er bygget opp av store rullestein, småstein eller steinblokker. Det er i mange tilfeller ikke lenger synlige inngangspartier, men ut fra beliggenhet kan en i enkelte tilfeller slutte seg til hvor inngangene har vært. Tuftene er nærmest kvadratiske, med ett tilfelle fra Hjartøy finnes en tilnæringsvis rund tuft (Alsaker 1995b; Solberg 1988). Det er uklart hvordan strandtuftene som helhet har vært bygd; dette er et emne som vil bli gjennomgått og tatt opp til diskusjon i kapittel 2.

I forbindelse med tuftene finnes det båtopptrekk eller strandflater som godt lar seg bruke til dette formål. Båtopptrekkene er om lag 5 meter brede og fra 12 til 19

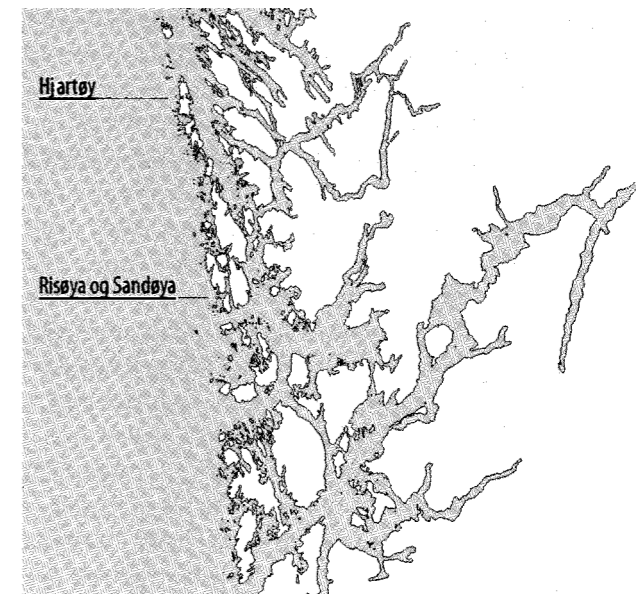

Fig. 1. Oversiktskart over Hordaland med lokaliteter inntegnet.

meter lange. På Hjartøy ligger disse i klynger på to og tre, men på Risøya ligger de hver for seg. Det samme gjelder for tuftene (fig. 3). I forbindelse med tufteanlegget på Risøya og Sandøya er det funnet store steiner som danner sirkler med størrelse på ca. 1 meter i diameter indre mål. Funksjonen er usikker. Det er ikke funnet gravhauger eller synlige spor etter dyrkning i nærheten av tuftene som kunne tyde på fastere tilhold.

1.2 Forskningshistorie

Olaf Nordgaard laget i forbindelse med den skandinaviske fiskeritstillingen i Trondheim i 1908 en oversikt over fiskeredskaper som fantes på de ulike landsdelsmuseene i Norge (Nordgaard 1908). Denne katalogen over fiskeredskaper spenner over hele vår forhistorie og forsø-

ker også å funksjonsbestemme de ulike typene fiskered-skaper. Konteksten redskapene ble funnet i er imidlertid ikke viet så stor plass. Dette kan komme av at de fleste funn var løsfunn, men skyldes nok også at kontekst-spørsmålet ikke ble tillagt så stor vekt innen arkeologien på den tiden (Helliksen 1996:49ff).

På 1930-tallet foretok Sverre Marstrander arkeologiske undersøkelser av strandtufter på Hvaler i Østfold. Han registrerte en rekke tufter, hvorav tre ble utgravd. Det ble ikke gjort funn i tuftene, og ut fra utgravningresultatene var det vanskelig å si noe om bruken. På grunnlag av muntlige tradisjoner og skriftlige kilder, samt sammenligning med tufter på Sveriges vestkyst, tolket Marstrander dem til å være spor etter det store sildefisket på 1500-tallet (Marstrander 1937).

Det skulle gå lang tid før noen igjen fikk interesse for arkeologiske spor etter jernalderens fiskeri i Sør-Norge. I forbindelse med Per Fetts kartlegging av fornminner på Vestlandet registrerte han en rekke tufteanlegg langs kysten (Fett 1967; 1969). I Sund prestegjeld registrerte Fett flere tufter i Hummelsund, Vikso, Trelevik (Sandøy) og Toftarøy (Risøya) (1967). I Herdla prestegjeld registrerte Fett følgende strandtufter: Breiviki, Rong; Holsenbuviki, Frøo; Onøy, Ono; Kvernhuspollen. Herdlevær; Skogsøy, Evjo, Meksholmen, Flatøy, Eikestadviki og på selve Herdlevær. Fett kaller anleggene i Herdla konsekvent for fjæremannsplasser, i motsetning til i de andre områdene, hvor han bare benevner dem som tufter (Fett 1969). Fjæremenn er, etter muntlig og skriftlig tradisjon fra nyere tid, menn som kom fra fjordene og oppholdt seg i disse buene mens sesongfisket pågikk.

På 1970-tallet satte Bente Magnus i gang et forskningsprosjekt som tok for seg kystbosetningens levevilkår. Med dette som utgangspunkt ble det i utvalgte kystkommuner foretatt registreringer og nyregistreringer av allerede kjente tufter (Magnus 1974). Noen av disse tuftene hadde blitt innrapportert til daværende Historisk Museum i Bergen (nå Bergen Museum). Dette gjelder særlig for Risøya og Sandøya i Sund kommune, hvor Olav Toft var museets kontaktperson. Tuftene på Risøya ble innrapportert av ham, men da museet antok dem for å være fra nyere tid, lot de ham få lov til selv å foreta prøvegravninger. Funnene Toft leverte inn, viste seg imidlertid å være langt eldre enn antatt.

Magnus registrerte også en rekke andre anlegg langs kysten. Disse undersøkelsene omfattet lokaliteter i Østfold, Rogaland, Hordaland, Sunnfjord og Nord-Trøndelag. I tillegg til de tidligere nevnte anlegg dreide dette seg bl.a. om Frøya i Bremanger og Vestre Bokn på Karmøy. På Vestre Bokn er det funnet to lokaliteter med tufter, hvorav den ene samlingen ligner tuftene på Hvaler (Magnus 1974:95). På Frøya i Bremanger er det også registrert en rekke tufter, båtopptrekk og steinringer. Dette området ble man oppmerksom på gjennom en artikkel i «Fjordingen» (Bergset 1972), som omhandlet fjæremannstradisjonen og fiske i nyere tid.

På Utsira i Rogaland hadde Jan Petersen allerede i 1930-årene gravd ut en rekke tufter og gårdsanlegg (Petersen 1936). Tuftene har forskjellig form og størrelse, og omfatter bl.a. åtte tufter i «Vestra markjå». Seinere ble det i forbindelse med registreringsarbeid påvist ytterligere syv nye tufter i tillegg til et båtopptrekk i Småvågane (Magnus 1974; Næss 1975). Disse tuftene minner om anleggene som er registrert på Risøya, Sandøya og Skogsøy. Magnus tolket både tuftene i Småvågane og dem i Øygarden som del av en fjæremannstradisjon. Med dette mener hun at tuftene i Småvågane er rester av bygninger som har hatt funksjon av å være ly for fiskere. Tuftene i «Vestra markjå» som hovedsaklig er datert til folkevandringstid, har derimot en annen karakter. De er små og ligger et stykke fra vannet, og inneholder bl. a. vevlodd og spennformet leirkar, og muligvis et fjøs (Petersen 1936:29ff). Dermed skiller de seg ut i forhold til hva man har funnet på Risøya og Sandøya, og må etter alt å dømme hatt en annen funksjon.

Bente Magnus tolket som nevnt tuftene langs ytterkysten som rester etter fjæremannshus (Magnus 1974; 1979a). På bakgrunn av topografiske og funnmessige forhold tolker hun de registrerte anleggene til nettopp å være sesongboplasser for fiskere, som hadde fast tilhørighet til gårder lenger inn i fjordstrøkene. Tuftene på Risøya og Sandøya viste mangel på spor etter kvinner, som f.eks. vevlodd og spinnehjul, og dessuten fantes det ingen graver i nærheten. Dette tar Magnus for å være et sterkt indisium på at det ikke har vært fast bosetning, med kvinner og familiestruktur, og derfor gravla de heller ikke sine døde her. I gårdsanlegg fra jernalder på fastlandet er det derimot vanligere å gjøre funn av slike gjenstander. Hun mener at ensidigheten i funnbildet peker mot en spesialisert form for virke i den tiden tuftene var i bruk (ibid.).

Nord for Risøya, i Øygarden, ligger Hjartøy. Her ble det på 1980-tallet foretatt arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ilandføring av olje fra Osebergfeltet. Det ble da funnet 38 hustufter og ni båttøyer i Nordre og Søndre Hjartøyvåg. Sigmund Alsaker tolker disse som sesongbosetning for fiskere, også han på bakgrunn av mangel på spor etter kvinner, og fordi gjenstandsmaterialet ensidig tyder på fiske som næringsvei. Tuftene på Hjartøy som kan dateres fra ca. 300 til ca. 1050 e.Kr., viser ulik intensitet i forskjellige bruksfaser (Alsaker 1989a; 1993). Alsaker knytter tuftene som var i bruk i yngre jernalder, til en fastere organisasjon og en velorganisert fiskeværstradisjon (ibid.). Han står dermed for et noe annet syn enn det Magnus (1974:102) gir uttrykk for. Hun tror ikke på en fast organisering av fisket før i middelalder. Det er likevel vanskelig å få et klart grep om hva Magnus og Alsaker mener med fast organisering av fiske og fiskevær i denne sammenheng. De kan imidlertid enes om en ting, og det er å knytte tuftene til fjæremannstradisjonen (Alsaker 1989a; Magnus 1974).

I de senere år er ytterligere tufter blitt undersøkt. På Bjorøy i Fjell kommune er en strandtuft nylig blitt

utgravd. Lokaliteten besto av en tuft og to båtopptrekk (Kristoffersen 1995:120ff). Det har også nylig blitt oppdaget et nytt anlegg på Sandøya i Fjell, men dette er verken registrert eller dokumentert ennå (muntlig med. fra Ø. Geber). Årsaken til at det er registrert få slike anlegg i Fjell kommune, kan ha med intensiteten i undersøkelsene å gjøre.

Sverige har en sterkere forskningstradisjon på fornminner i kystmiljøet enn her til lands, og Peter Normans doktoravhandling fra 1993 er et av de nyeste skudd på forskningsstammen. Han har analysert kontinuitet og forandring i det utskjærsfisket som er knyttet til såkalte «tomtingar» (Norman 1993), som er en form for strandtufter. Han viser at de ulike tuftene og deres «fiskelägena» var uløselig knyttet til regionen og de historiske hendelser som skjedde i deres nærområde (ibid.). Han fremhever at hvert område må behandles særskilt, men i nær tilknytning til det som skjer i regionen. Kystkulturen er i seg selv ikke homogen eller entydig, og består av mange ulike elementer.

Dette kommer også til uttrykk i Bjørn Hebba Helbergs magistergradsavhandling (1993) som fra en arkeologisk synsvinkel tar for seg fiske og fiskeribosetning i Nord-Norge. Her søker han bl.a. å avklare hvorvidt det kan påvises et teknologiskifte i fiskeriet, og når et slikt skifte eventuelt tar til, og om det har sammenheng med den økende tørrfiskhandelen. Helberg ser gårdshaugbosetningen i Nord-Norge i sammenheng med en teknologisk utvikling innenfor markedsfiske omkring 1100- og 1200-tallet og med oppkomsten av en profesjonell fiskeribefolkning. Han stiller også spørsmål om endringen i fiskeriteknologi i forbindelse med markedsfiske bare var et nordnorsk fenomen (Helberg 1993: 228).

Han finner her endringer i fiskeriteknologi på 1100- og 1200-tallet: Det kommer inn nye redskaper som er tilpasset en større og mer effektiv utnyttelse av havets ressurser. De er også tilpasset et bestemt type dypvannsfiske, etter bl.a. skrei. Det dreier seg om de såkalte jarsteinene, som nå begynner å gjøre seg gjeldende. Han mener at de etter all sannsynlighet utelukkende er blitt brukt til juksa (håndsnøre) etter skrei og andre fiskesorter på relativt dypt vann. Vadbeinstypene som kommer inn på om lag samme tid, er nye idet at man har bevegelige og utskiftbare deler. Også innenfor fiskekrok materialet er det nå et større utvalg i typer. Alle disse endringene synes hovedsaklig å skje innenfor de områdene som etter hvert får fiskevær, på selve ytterkysten. Disse endringene i teknologi i Nord-Norge blir dermed knyttet sammen med oppkomsten av markedsfiske og tørrfiskhandelen over Bergen (Helberg 1993:192ff).

Helberg ser denne utviklingen i kontrast til områdene lenger sør og reiser følgende spørsmål: «...kom dette av at befolkninga lenger sør i landet i hovedsak var ei bondebefolkning der den sosiale organisasjonen ikke var tilpassa lange fravær fra gården for å delta i markedsfiske som i all hovedsak blei drevet i Nord-Norge, og at de

derfor utvikla en annen type teknologi?» Dette blir et viktig spørsmål å forfølge i min undersøkelse. I og med at Helberg setter de teknologiske endringene i forbindelse med utviklingen av en profesjonell fiskeribefolkning, vil det også være interessant å se hvorvidt dette kan påvises i mine undersøkelsesområder på Risøya, Sandøya og Hjartøy. Det er imidlertid ikke dermed sagt at man på Vestlandet hadde en bondebefolkning som ikke var tilpasset lengre fravær fra gården. Dette er også et interessant spørsmål som jeg vil søke å kaste lys over.

1.3 Hva er et fiskevær?

Men først kan det være nyttig å foreta noen begrepsavklaringer. Begrepet fiskevær har opp gjennom årene hatt skiftende betydning og meningsinnhold. Dette gjelder ikke bare for arkeologer, men også innenfor andre fagområder som historie, etnologi og geografi. I væreierkommisjonens innstilling fra 1888, like før motor- og dekkfartøyer ble vanlig, ble fiskevær definert slik:

«Vore Torskfiskerier forgaar for det meste paa aaben Baad, der ligesom de udenlandske Dæksfartøier kan holde Søen i lengre Tid. Derfor er det nødvendig for vore Fiskerier daglig at have Tilbud paa Land, hvor de har Husrom og Opbevaringssted for sine Baade og Redskaber og efter Omstendighedene Plads til at virke sin Fangst. Saadanne Steder ude ved Kysten, hvor andre end Beboerne pleier at indfinde sig i nogen større Mengde for ad deltag i de regelmæssige Torskfiskerier om Vinteren og Vaaren, kaldes Fiskevær» (Væreierkommisjonen av 1884:3).

Denne definisjonen dekker forhold som altså var rådende på Nord-Vestlandet på 1700- og 1800-tallet, og kan selvsagt ikke appliseres direkte på et materiale fra forhistorisk tid. Det er imidlertid interessant å se at de behovene man hadde den gang, også kan sies å være primære behov tidligere. Andre definisjoner har en mer generell og uspesifisert utforming:

«Et fiskevær er et sted der man tok havn og hadde stasjon under fisket, gjerne med en større almue samlet» (Norsk Historisk Leksikon 1974).

«Stedet må ha eller ha hatt: –Fastboende og tilreisende fiskere eller ingen fast bosetting, men tilreisende fiskere eller størstedelen av de sysselsatte i fiske eller fisketilvirning.» ... «Forutsetningen for at stedene skal kalles fiskevær, er at de fortsatt domineres av fiskere og fisketilvirkere» (Fjær 1990:6).

Med utgangspunkt i disse definisjonene ser vi en del fellestrekk. Jeg regner med følgende forutsetninger for å kalle en bosetning for et fiskevær:

– en økonomisk spesialisering innen fiske og fangst, uavhengig av om det blir gjort av kvinner eller menn
– sesongmessig bosetning, i noen tilfeller kan det også være fast bosetning

– et visst antall samtidige fiskebuer samlet innenfor et begrenset område, som f.eks. i ei vik eller bukt. Om lag 10 buer vil være et tilstrekkelig antall for å kalle det et fiskevær.

– båtoppbygg, naust eller muligheter til å trekke opp båt i nærheten.

Som det går frem av de kriteriene som er satt opp, legger jeg ikke til grunn om fisket eller fangsten er til hjemmebruk eller for varebytte eller handel. Dette har bl.a. sammenheng med at dette er vanskelig å ta standpunkt til ut fra et rent arkeologisk materiale. Det som blir viktig i min sammenheng er at det er et samlingssted for fiskere, hvor de har muligheter for å få tak over hodet, et sted å legge båten og oppbevare redskapen sin, og i tillegg foredle fangsten.

I arkeologisk sammenheng mener jeg at det vil være viktig å legge vekt på alle de fire kriteriene som er nevnt ovenfor. Jeg legger også vekt på at det bare skal være sesongmessig bosetning for å kunne kalle det et vær. Dette valget er begrunnet med at helårsbosetning i fiskevær så langt bare er forbundet med fiskeværene fra senmiddelalder og nyere tid. Helårsbosetning er likevel et viktig spørsmål som jeg vil diskutere, men den økonomiske bakgrunnen for fiskeværene fra nyere tid var i de fleste områder av landet basert på væreiersystemet og er historisk betinget. Forskjellen mellom et fiskevær og en enkelt strandtuft som ligger i samme type miljø, vil dermed først og fremst være forskjell i omfanget av virksomheten og dermed antallet av tufter som er samtidige på plassen. En vil da kunne vurdere om det f.eks. har vært flere båtlag som har utnyttet området. Et gårdsanlegg som er knyttet til et maritimt miljø vil derfor falle utenfor min undersøkelse, i og med at det der ikke har eksistert en spesialisering innen fiske, men fisket har foregått i kombinasjon med jordbruk og fedrift.

Definisjonen jeg har valgt er altså en forholdsvis generell definisjon, men jeg ønsker ikke å spesifisere den nærmere, for å unngå faren med å tillegge begrepet fiskevær tidsavgrensede verdier som ikke er allmene. Min definisjon søker dermed bevisst å være inkluderende. Et innarbeidet begrep som «fiskevær» vil stå i fare for å bli fremmedgjort, og det er ikke min intensjon. Det må likevel utvises et visst skjønn med hensyn til antallet fiskebuer som skal til før det kan kalles et fiskevær. I dette tilfellet har jeg funnet det hensiktsmessig å sette grensen ved om lag 10 buer. Dette er likevel ikke et absolutt minimumstall som ikke kan endres, dersom det skulle vise seg å være hensiktsmessig.

For å klargjøre hva jeg legger i termen strandtuft, tar jeg utgangspunkt i en definisjon av strandtufter eller på svensk *tomtning* som benyttes innenfor Riksantikvarieämbetet (RRÄ) i Sverige og brukt i Peter Normans undersøkelse (1993).

«En tomtning är en lämning efter en i maritimt miljö sannolikt ursprungligen strandbunden byggnad, som utgörs av stenvallar (-murar) vilka omger en eller flera

stenröyda, plana eller svagt skålformade ytor. Ställvis kan även jordfasta block eller bergavsatser utgöra den invändiga ytans (ytornas) begränsning» (Norman 1993:27).

I vårt tilfelle forekommer det imidlertid også at berget blir brukt som en av sideveggene. For å skille ut en strandtuft fra en gårdstuft er det viktig å se på hele sammenhengen tuften inngår i, ikke bare bygningsstrukturer. Dette blir et viktig ledd i min undersøkelse.

1.4 Problemstilling og metode

Som vi alt her sett, knytter de fleste forskere som har beskjeftiget seg med dette emnet, tufter til en såkalt fjæremannstradisjon. Bente Magnus (1974:102) hevder at samfunnsorganisasjonen i jernalderen var for løs til at det kunne vokse frem fiskevær på bakgrunn av et større fiske, og at det i denne perioden hovedsaklig dreide seg om hjemmefiske. Dette vil jeg gjerne undersøke nærmere. Hva representerer strandtuftene? Inngikk de i en fiskeværstradisjon allerede i eldre jernalder? Eller skjedde det endringer over tid? Utviklet værtradisjonen seg over tid? Eventuelt når, og hva var årsakene?

Først og fremst er det viktig å avgjøre om tuftene kan settes i forbindelse med en spesialisering innen fiske. Neste skritt blir å avgjøre om det er sesongbosetning eller fast bosetning. Tuftene må ligge i nærheten av fiskefeltene og være tilknyttet et båtoppbygg eller muligheter til å dra opp båten. Dette er kriterier som gjelder både for et fiskevær og en enkeltstående fiskebu. For at det skal være et fiskevær må det bestå av et visst antall fiskebuer – her løst avgrenset til ti eller flere – og som ligger i et geografisk avgrenset område. Det er derfor viktig å avgjøre hvor mange av tuftene som har funn og dateringer som faller innenfor samme periode. En analyse av de topografiske forhold tuftene ligger i, samt en undersøkelse av gjenstandsmaterialet og vitenskaplige prøver som osteologiske analyser og ikke minst ¹⁴C dateringer, vil kunne gi svar på disse spørsmålene.

En områdeanalyse av natur- og kulturlandskapet vil kunne vise relasjonen mellom tufter og de omkringliggende naturressurser – de økologiske rammer. Dette gjelder topografisk lokalisering i forhold til kyst, vær og vind. I tillegg vil en analyse av gjenstandsmaterialet kunne fortelle om redskapsinventaret reflekterer en spesialisering innen fiske. De samme analysene kan også anvendes til å avgjøre om det har vært sesong- eller helårsbosetning i buene. Topografi og jordsmonn vil være bestemmende for om det er potensiell beiteområde og åkermark i nærheten. Gjenstandsmaterialet vil forhåpentligvis kunne si noe om økonomi, og dermed også belyse spørsmål om det har vært helårsaktiviteter der. I den forbindelse er det også viktig å undersøke om det er spor etter fjøsdel i bygningene eller om noen av dem kan ha vært bruk som separate fjøs. Dette anser jeg som indikatorer for en mer permanent bosetning.

Osteologiske analyser av beinmaterialet fra en del av tuftene vil gi informasjon om spiseseddelen her ute på øyene, noe som igjen kan sette oss på sporet av hvor de kom fra og når på året de var der. Resultatet av disse analysene vil derfor bli vurdert i denne undersøkelsen. Jeg vil diskutere spørsmål knyttet til representativiteten i det osteologiske materialet, ettersom prøveuttaket av bein er meget varierende i karakter.

For å oppsummere: Et fiskevær må ifølge de kriteriene jeg har satt opp, bestå av ti eller flere samtidige fiskebuer som ligger nærheten av hverandre. En landskapsanalyse knyttet til en analyse av selve kulturlagene i tuftene vil kunne fortelle om varigheten av den enkelte tuft. Videre vil dette kunne gi svar på hvor mange buer som har vært i bruk samtidig, og dermed gi opplysninger om omfanget. Spørsmålet om antall buer og båtoppbyggmuligheter lar seg også belyse ved registreringer i marka og ved en analyse av den innbyrdes beliggenhet. Med bakgrunn i disse analysene vil det være mulig å si noe mer presist om plasseringen av tuftene endrer seg over tid, og om det skjer en forskjellig utnyttelse av området i ulike perioder.

I tillegg til selve tuftene og tuftekomplekset er den teknologiske siden av fiskeriet et annet viktig aspekt jeg vil belyse. Er det slik Helberg hevder (1993:228), at det bare var i Nord-Norge den teknologiske endringen av fiskeredskaper fant sted? For å kunne svare på dette vil jeg foreta en grundig gjenstandsanalyse hvor jeg klassifiserer de viktigste fiskeredskapene. Hensikten er å påvise en eventuell lignende endring, eller manglende teknologisk endring. Av hensyn til materialets begrensninger må jeg konsentrere analysen til fiskesøkker og fiskekroker. Jeg vil ta utgangspunkt i Nordgaards klassifisering (1908) og Helbergs kronologi (1993). Men jeg vil også foreta jevnføringer med fiskeredskaper fra historisk tid.

Studiet av lokaliteter, topografi og teknologi må også sees på bakgrunn av en kulturhistorisk begrepsramme. I den andre hoveddel av oppgaven vil jeg sette fiskeværene inn i en større kulturhistorisk sammenheng. Jeg vil ta for meg lovverket, sagaene og historikerens arbeider med skriftlige kilder og undersøke om det er mulig å se trekk i utviklingen av fisket, og rettigheter til fiske og bruk fiskevær. Det vil også være viktig å vurdere om tørrfiskhandelen fra Nord-Norge over Bergen får innvirkning på fisket i Hordaland. Historikeren Arnved Nedkvitne (1983; 1988) har arbeidet med utviklingen av markedsfiske, tørrfiskhandelen og utenriksfarten over bl.a. Bergen. Hans arbeider vil derfor utgjøre en viktig kilde i denne sammenheng.

Som siste del av oppgaven, i kap. 6, vil jeg legge vekt på å se utnyttelsen av fiskeressursene som en del av et større politisk og økonomisk system, og i den sammenheng se de hypotesene jeg kommer frem til i kap. 5 opp mot sentrale trekk i samfunnsutviklingen fra jernalder til tidlig middelalder i Vest-Norge.

1.5 Det arkeologiske materialets muligheter og begrensninger

En studie av anleggene på Hjartøy, Risøya og Sandøya byr på mange utfordringer og problemer av både metodisk og praktisk art. Utgravningene som har blitt utført, har vært små. For Hjartøys del har det vesentlig dreid seg om prøvegravninger, med unntak av noen få tufter. Det er et metodisk problem å skulle trekke konklusjoner fra tufter som ikke har blitt grundigere gransket. Det er også få tufter som er undersøkt på hvert sted. Dette gjør at antallet tufter som kan fastslås å være samtidige er noe uklart. Dessverre var det umulig for meg å foreta egne undersøkelser i felt. Det ville være for tidkrevende og i omfang falle utenfor rammen av en hovedoppgave. Det er likevel faglig forsvarlig å bruke materialet ut fra hovedmålsettingen og problemstillingene som er stilt i denne oppgaven. Det er ikke bare tuftene i seg selv som vil være avgjørende for tolkningene, men også landskapet rundt. I tillegg vil jeg som nevnt undersøke fiskekroker og fiskesøkker, selvsagt i relasjon til tuftene, men også som uttrykk for en teknologi. Materialets karakter gjør likevel at spørsmålet om representativitet vil stå sentralt i denne oppgaven.

Jeg vil for øvrig gjøre oppmerksom på at jeg i katalogiseringen av Hjartøy-materialet har måttet arbeide med to forskjellige funnlistene. Den ene er bearbeidet av Sigmund Alsaker (1995b), den andre av Trine Johnsen (1993). Johnsens funnliste er den som korresponderer med merkingen av funn i magasinet i Bergen Museum. Det vil derfor være disse funn-nummer jeg tar utgangspunkt i, men jeg vil anmerke dersom det er store avvik i nummereringen (se appendiks).

Kapittel 2

Feltenes oppbygning og utvikling over tid

2.1 Innledning

Strandtuftene på Risøya, Sandøya og Hjartøy ligger alle i den ytre kystsonen i Hordaland. Mot vest er det rake veien til storhavet – og til fiskebankene. Det har vært værhardt, og som i dag krevde havet liv. Nærheten til havet og de gode fiskeressursene må ha vært årsaken til valg av område. Viktigheten av en lun havn kan vi se klart på alle de tre lokalitetene. Bosetningen ligger inne i lune våger, og med noen få unntak har alle tuftene godt le for vær og vind.

Jeg skal nå presentere de ulike tuftekompleksene, gjøre rede for utgravningsmetoder og endelig diskutere tuftenes funksjon og brukstid. Den samfunnsmessige kontekst tuftene tilhører vil bli diskutert i oppgavens andre del.

Kildematerialet jeg bruker i dette kapittelet, består for det meste av upubliserte rapporter, innberetninger til Bergen Museum, og noen få trykte artikler. I tillegg kommer det arkeologiske gjenstandsmaterialet, som jeg har katalogisert med de tidligere funnlistene som referanse. Selv om kildematerialet har visse svakheter, da det bl.a mangler noen innberetninger, tegninger, fotos osv, er det likevel mulig å gjennomføre de analysene jeg har satt meg fore.

Alle trekullprøvene er analysert av Radiologisk Laboratorium ved NTNU i Trondheim, og de resultatene jeg presenterer er rekallibrert etter Steuver and Pearson 1993, med en usikkerhet på 1 Sigma.

2.2 Risøya

Risøya ligger i Sund kommune ca. 30 km sørvest for Bergen. Den er i dag ubebodd, og det er heller ingen tradisjon for fast bosetning der i nyere tid. I dag er det bare én bygning på øya, en hytte som ligger inne i samme vågen som strandtuftene. Øya måler om lag 1,5 km i

tværmål. Landskapet er delt opp i øst-vest gående lave bergrygger med trange daler i mellom. Dagens vegetasjon er preget av lyng, mose og einer. Det har også i noen områder blitt plantet grantrær. Nærmeste bebodde øy er Toftarøy, om lag 1 km mot øst. Nord- og vestsiden av øya er nærmest utilgjengelig; det er på østsiden det er mulig å legge til med båt eller å ta seg i land. Det er også på denne siden at Vestrevågen ligger, med tufter og båtopptrekk plassert rundt om hele vika.

Tuftene på Risøya er registrert av Per Fett (1967) etter at de ble oppdaget av Olav Toft, en kjentmann fra Toftarøy i Sund kommune. Det er i alt 11 tufter og syv båtopptrekk rundt Vestrevågen. Gravningene som har blitt foretatt i strandtuftene på Risøya, er av forskjellig art. Den gang da tuftene ble oppdaget, ga museet som

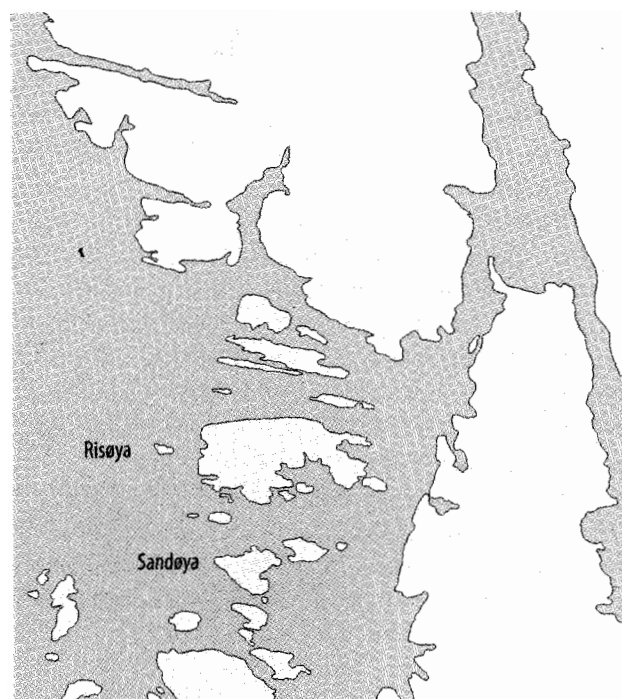

Fig. 2. Kart over Risøya og Sandøya.

nevnt gravningstillatelse til Toft, fordi man antok at de var av nyere opprinnelse. Han foretok gravninger i tuftene 4/1, 4/2, 4/8, 5/1 og 5/2. Det foreligger ingen dokumentasjon fra disse gravningene, men funnene ble levert til Bergen Museum (daværende Historisk Museum). Det ble blant annet funnet mange skår av bolleformede kleberkar som kan dateres til vikingtid, samt fiskesøkker og brynefragmenter fra yngre jernalder. I tillegg fant han syv dorgesøkker ved fjellveggen, nær funnkartnummer (fk.nr.) 5/3 (Fett 1967). I samtale med Olav Toft våren 1995 fikk jeg opplysninger om at han i tuft 5/1 også fant noen jernringer som kan ha vært bånd til en trebøtte. Siden de var svært ødelagte, ble de lagt tilbake der han fant dem, og er derfor ikke registrert.

I 1971 og 1972 foretok Bente Magnus arkeologiske utgravninger i tuft 4/1 og 4/4 (Magnus 1979b). I tillegg ble det foretatt nyregistrering i området rundt Vestrevågen (Myhre 1973). Det er funnet i alt 11 tufter og syv båtopptrekk rundt på Risøya, men det er fremdeles muligheter for at det kan finnes enda flere i området. Det er nemlig vanskelig å oppdage denne typen fornminner; ofte kan de bare sees som små grønne åpne flekker i lyngmarken. Et fellestrekk er at tuftene alle er plassert godt i ly for vær og vind, ofte nede i små trange skar, eller bak bergknatter. Som det fremgår av fig. 3, ligger tuftene ikke i klynger, men spredt rundt vågen, med tilhørende båtopptrekk eller sandstrand hvor det har vært lett å dra

opp båter. Mellom tuftene er det bergknatter og lyngvokste svaberg. Det er ingen flater hvor det har vært mulig å dyrke. Ingen av strandtuftene viser heller tegn på å ha vært brukt til annet enn som oppholdsrom eller bolig for mennesker. Spor etter fjøs er ikke funnet. Det kan imidlertid ha vært mulig å holde sauer på øya. Beiteressursene er alt i alt små, derfor vil det bare ha vært være mulig å holde et meget begrenset antall dyr.

I vika mellom fk.nr 4/6 og 5/3 finnes spor etter en oppbygd mur som har blitt brukt til skjulested for fangstfolk. Der lå de, med utsikt over hele Vestrevågen og holdt øye med nisene når de kom helt inn på grunna (muntlig medd. fra Olav Toft). Dette forteller også hvor strategisk plassering disse strandtuftene må ha hatt, dersom en antar at vandringmønsteret til fisk og hval ikke har vært helt ulikt det en finner i nyere tid. Det ble også funnet en harpunspiss i tuft 4/1, som åpenbart må ha blitt brukt til hvalfangst.

2.2.1 Tuft 4/1

Tuft 4/1 ble arkeologisk utgravd i 1971 og 1972 under ledelse av Bente Magnus (1979b). Den ligger på en lav øst-vest-gående bergrygg innerst i Vestrevågen, og det er tufter og båtopptrekk i vikene på hver side. Naturforholdene gjør at denne strandtufta ikke er like godt skjermet for vær og vind som de andre, men den ligger flott til, med god utsikt ut over fjorden og havet.

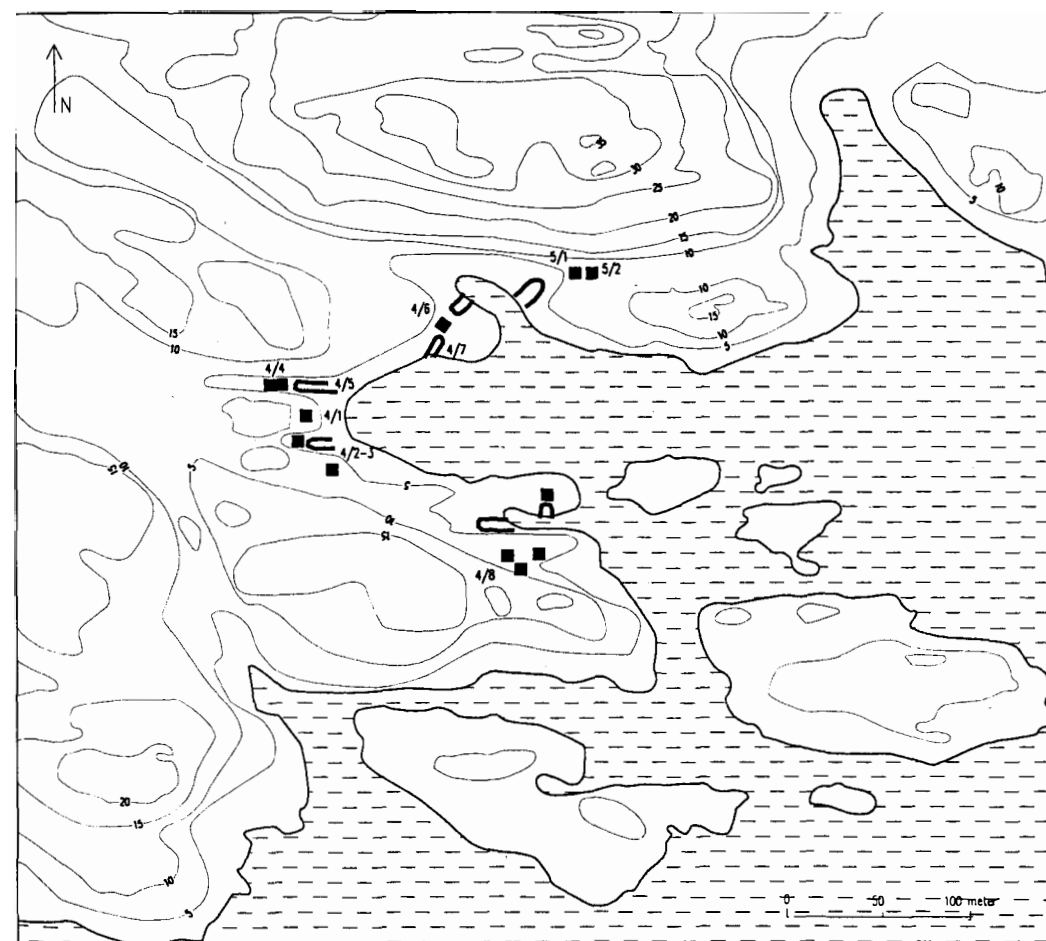

Fig. 3. Oversiktskart over Vestrevågen, med innregnede tufter (Omarbeidet etter Magnus 1974:72).

Tufta er rester etter en firkantet bygning, med murer av rullestein. Utvendige mål er 8 x 7 m, og innvendig gulvflate har vært i underkant av 33 m² (Magnus 1974:75). På grunn av tuftas beliggenhet, med tre bratte sider ned mot stranda, hadde steinene i muren falt ut. Det ble tatt et snitt i veggen, og det var mulig å konstatere at fundamentet var bygd opp av doble steinrekker. Dette er vanlig i hus fra samme periode (Myhre 1980:166). Det var ikke nok steiner til at det kan dreie seg om vegger av noen særlig høyde. Det kan ifølge Magnus ha vært fundament for laftehus, eller murer på utsiden av trevegger (Magnus 1974:75). Inne i bua var det ikke spor etter stolpehull eller syllstein. Dette er likevel lite sannsynlig, ettersom laft først blir vanlig i middelalderen og ikke i denne type bygg. Det er derfor sannsynlig at bua har vært bygget i en form for sleppveggskonstruksjon eller grindbygd. Bua var imidlertid bygd rett på berget, derfor kan mulige stolper selvsagt ha hvilt på dette uten at det har satt spor som vi kan finne igjen i dag.

I midten av tufta ble det funnet et ildsted og to kokegroper. Disse lå på en øst-vest akse, og kom først tydelig frem da lag 3 ble gravd (Magnus 1979b). Ildstedet var om lag en meter langt, mens de to kokegropene var 50 og 60 cm i diameter. Det ble tatt en fosfatanalyse av massene i ildstedet, og prøvene viste så høye verdier at det måtte dreie seg om matrester. Laget inneholdt også mye brente bein (ibid). Det ble sendt inn fire kullprøver for datering; to av disse kommer fra ildsted og kokegropen lengst i vest. Det ble også tatt en prøve av en brent planke som ble funnet under muren i nordøst, i tillegg til en kullsamling i lag 1.

Lab.ref.:	Kontekst:	Ukalibrert:	Kalibrert:
T-1406	Bunnlaget av ildstedet	1630 ± 110 BP	AD 260 (420) 550
T-1461	Bunnlaget av den store kokegrop	1370 ± 160 BP	AD 550 (660) 860
T-1460	Brent tre under vestveggen	1230 ± 60 BP	AD 710 (790) 890
T-1405	Trekullsamling i lag 1	1150 ± 90 BP	AD 780 (890) 1000

Magnus anser prøvene for å være for gamle, og at det i de to eldste tilfellene kan forklares på grunn av mulig bruk av rekved. Når hun trekker denne konklusjonen, er det fordi ingen av funnene som ble gjort i tufta, går tilbake til yngre romertid/tidlig folkevandringstid. Gjenstandene som er funnet og som kan dateres, er derimot fra yngre jernalder, nærmere bestemt vikingtid (Magnus 1974:85). Det dreier seg om kleberbollefragmenter, små slanke bryner, kniver og et ildstål som kan dateres til yngre jernalder.

Jeg stiller meg imidlertid kritisk til at mangelen på daterbare funn nødvendigvis betyr at tufta ikke kan ha vært i bruk i eldre jernalder. De fleste gjenstandene i tufta er nemlig svært vanskelige å datere, og bare en liten del av materialet kan med noenlunde sikkerhet knyttes til en bestemt periode. Dette gjelder særlig fiskeredskapene, som utgjør en stor del av tuft 4/1s inventar. Jeg vil foreta en grundig gjennomgang av fiskeredskapene som

ble funnet her i kap. 3. Jeg vil derfor ikke i utgangspunktet utelukke muligheten for at tufta kan ha vært i bruk også før vikingtid, muligens tilbake til eldre jernalder.

Analysen av det osteologiske materialet bygger på et tilfeldig utvalgt materiale, og det er i tillegg svært sparsomt. Det ble ikke såldet, eller utvalgt ut fra en systematisk innsamling av bein. Det var også svært få av beinene som lot seg identifisere. Det knytter seg således representativitetsproblemer til beinmaterialet. Det osteologiske materialet viser både tamdyr, vilt og havpattedyr: ett tåledd av en ung gris og ett tåledd av et reinsdyr (Magnus 1974:100), bein etter pattedyr (*terrestre*), bein etter havpattedyr (hval/sel), bein av torskfisk og bein av *carpa hircus/ovis aries* (geit/sau), som mest sannsynlig er etter geit (Hufthammer 1983).

Hva forteller så det osteologiske materialet oss? Det viser for det første at bevaringsforholdene ikke er de beste for bein: representativiteten er lav. I forhold til antallet fiskeredskaper er det forsvinnende lite fiskebein. En årsak er trolig at det ikke ble gjort forsøk på å sålde små bein, som fiskebein fra tufta. Det er likevel interessant at det har blitt gjort funn av bein etter sel/hval, særlig med tanke på hvalfangst som er kjent fra nyere tid (Asphaug 1987:9f). Funn av tåledd av reinsdyr er også interessant, i og med at reinsdyr ikke finnes i de ytre strøk av Hordaland. Det skulle kunne tyde på at de som kom ut til Risøya enten har kommet fra innlandsområder hvor man har fanget slike dyr, eller at de har hatt muligheter til å bytte kjøtt til seg. Det nærmeste området hvor man i yngre jernalder kunne finne reinsdyr, er på Hardangervidda (Magnus 1974:100). Spor av gris og småfe kan skrive seg fra proviant, men tåleddet av gris kan tyde på at det faktisk har vært gris der.

Gjenstandsmaterialet som ble funnet i tufta er variert, og består alt i alt av fiskeredskaper som fiskekroker, fiske-søkker, harpunspiss, lystergaffel osv., skår av kleberkar, klinknagler, nøkkel, kniv, ildstål og andre ubestemmelige gjenstander av jern, i tillegg til mange små bryner av skifer og sandstein. Det finnes også fragmenter av ildflint i alle lag.

2.2.2 Tuft 4/4

Nord for tuft 4/1, i et daldrag, ligger det et 25 m langt og 6 m bredt båtopprekk (4/5), med i en tuft i enden (se fig. 3). Tufta 4/4 er kilt inn mellom bergryggene. Det ble anlagt en sjakt i båtopprekket med den hensikt å avklare om det var hus, naust eller båtopprekk. Det ble imidlertid ikke funnet kulturlag i sjakten, noe som tyder på at det var et båtopprekk.

Tuftas nordvegg ligger kant i kant med en bergrygg, mens den søndre veggen ligger like ved et bekkesig. Dersom det er mye vann i bekken, vil det bli svært fuktig inne i tufta. Med tanke på eventuelle seinere undersøkelser ble ingen steiner fjernet, det var bare i en én-kvadratmeters rute at man grov seg 40 cm ned i kulturlaget, for å avgjøre hvor dypt laget gikk (Magnus 1974:73).

Det ble gjort en del funn i laget, bl.a klinknagler, trekull, ildflint og et fragment av et lite sandsteinsbryne (se appendiks). Det ble dessverre ikke sendt inn trekull for datering, men noen av beina som ble funnet, kunne bestemmes. Den osteologiske analysen viste funn av landpattedyr, bein etter fugl (art ubestembar) og torskfisk (*gididae*) (Hufthammer 1983). Heller ikke i denne undersøkelsen ble det foretatt en systematisk innsamling av bein. Selv om utvalget derfor kan være noe tilfeldig, indikerer det likevel noenlunde samme forekomster som i tuft 4/1.

Det tykke kulturlaget i tuft 4/4, indikerer at den har vært i bruk over en lang periode. Funnene herfra er ikke lette å datere, men fragmentet av det lille sandsteinsbrynet viser iallfall bruk i yngre jernalder (Petersen 1951:254). Bare en videre undersøkelse av tufta vil kunne gi svar på hvor tidlig den ble tatt i bruk.

2.3 Sandøya

Sandøya ligger i Sund kommune, om lag 400 meter sør for Risøya. Som Risøya er også denne øya ubeboet og treløs, og den måler om lag 0,5 km i tverrmål. På østsiden av øya går det ei vik inn, som munner ut i en sandstrand (se fig. 2). Mellom stranda og en steinur ligger det en rekke med tufter, fem i alt. Sørøst for den sørligste av tuftene ligger det en mindre tuft for seg selv, på en terrasse inntil en lav berghylle. Det er ikke funnet båtopprekk i forbindelse med tuftene, men stranda skulle være godt egnet til å dra opp båter. Det er heller ikke på Sandøya funnet spor etter dyrking, men som på Risøya kan det ut fra lokalgeografien ha vært mulig med et lite antall sauer eller geiter.

I 1973 foretok Bente Magnus en utgravning på Sandøya i forbindelse med hennes kystregistreringer av fjæremannsplasser. Hun valgte å grave tufta som lå alene et lite stykke fra rekketuftene, fordi den hadde likhets-trekk med tuft 4/1 på Risøya. I tillegg ble det anlagt en sjakt på 3,6 x 1 meter gjennom rekketuftene. Vi skal se nærmere på resultatene fra disse undersøkelsene.

2.3.1 Tuft 1/2

Tuft 1/2 ligger på en terrasse sørøst for rekketuftene, tett inntil en bergvegg. Den er vanskelig å oppdage, men man legger merke til den p.g.a. av frodig grasvokst i tufta. Det er også en del synlige steiner, men som på Risøya er disse dekket av einer og lyng. Fett karakteriserer tufta slik: «Frapå knausen 75 m O for 1 er ein lyngberr, grasgrodd flekk. Her er funne små kolbitar» (Fett 1967:6). Det er en god beskrivelse av hvordan tufta tar seg ut i dag.

I 1973 ble det undersøkt 11 m² av vestre del av tufta. Kulturlaget var om lag 40 cm tykt, og det ble funnet et ildsted og en kokegrop i midten av tufta. Massene i ildstedet ble såldet med tanke på en osteologisk analyse. Ildstedet var nærmest ovalt i form, kantsatt med steiner, og på

noen steder lå det oppsmuldrede heller på toppen av ildstedet. Det ble tatt ut to trekullprøver fra tufta, begge fra bunnen av ildstedet. Resultatet av prøvene er som følger:

Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
T-1591	1310 ± 80 BP	AD 660 (690) 790
T-1592	1540 ± 110 BP	AD 420 (540) 640

Dette stemmer godt overens med de resultatene som kom frem på Risøya. Prøvene gir også her en tidligere datering enn den man skulle forvente i forhold til det gjenstandsmaterialet som ble funnet. Det tyder på at tufta hovedsakelig har vært i bruk i yngre jernalder og tidlig middelalder (se appendiks). Det besto av skår av bolleformede kleberkar, fiskesøkker i kleber, ildflint, små bryner, fiskekroker av jern og nagler. Av andre bruksgjenstander ble det funnet en låsefjær av jern (se fig. 434 i Schetelig 1912:190) og en kroknøkkel av jern (se fig. 468 i Schetelig 1912:198).

Den osteologiske analysen som ble utført av konservator Haakon Olsen ved Zoologisk Museum, viste at det var svært få av de 4430 små beinfragmentene som lot seg artsbestemme. Av pattedyr var det fragmenter etter storfe, sau/geit og hjort, eventuelt rein. Av fugl er det bestemt et overarmsbein av teist, og av fisk var det bein av sild, sei og torsk. Sildebeina funnet på Sandøya, var så små at de må regnes for vårsild (Olsen 1973). I 1983 ble beinmaterialet fra Sandøya analysert enda en gang av Anne Karin Hufthammer. Den totale mengde av bein som nå ble analysert var 288 fragmenter, og av disse kunne bare seks bein artsbestemmes: to beinfragmenter av lyr (*Pollachius pollachius*) og to av hyse (*Melanogrammus aeglefinus*), en av storfe, liten rase (*Bos taurus*) og et beinfragment sannsynligvis av sel. Disse fiskeslagene er alle arter som kan finnes i havområdene utenfor Sandøya og Risøya. Lyren kan også fiskes i umiddelbar nærhet (personlig erfaring).

Det skulle ikke være tvil om at tufta som ble gravd ut på Sandøya, er av samme type som tuft 4/1 på Risøya. Det som skiller formminnene på disse to øyene, er at det på Risøya er lagt opp rekker av stein til båtopprekk, mens det på Sandøya ikke er anlagt noe slikt. Her er sandstranden så fin at det ikke har bydd på problemer å dra båtene direkte opp på land. Likheten er også slående når det gjelder plassering av buene og selve gjenstands-inventaret.

2.3.2 Rekketuftene 1/1

De fem sammenhengende tuftene som her kalles rekketuftene, ligger rett opp fra stranda i Sandøyvåg, foran en steinur. Som de andre i området er tuftene, overgrodd av einer og lyng. De har murer av doble rekker med rullestein, og det er lite av utrast stein inni og utenfor tuftene. Det lot seg ikke gjøre å påvise noen klar inngang, men på grunn av beliggenheten må den sannsynligvis ha vendt mot øst ut mot leia. Den gjennomsnittlige størrelsen på

tuftene er 6 x 6 m (Magnus 1974:86). Området er godt skjermet for storhavet, da vågen vender inn mot leia til Toftarøy.

Det ble bare anlagt en søkesjakt gjennom en av tuftene. I en sjakt på 3,6 x 1 meter ble det avdekket et tynt kulturlag. Det hadde en annen struktur og farge enn de andre to tuftene, og var også svært funnfattig. Det ble bare funnet ett klinknaglefragment og to flintavslag. Selv om sjakten delvis gikk gjennom et ildsted ble det funnet påfallende få gjenstander. Dette ledet Magnus til å anta at rekketuftene skrev seg fra en annen periode, men med samme funksjon som de andre tuftene (Magnus 1974:91). Jeg ser ingen grunn til å trekke denne tolkingen i tvil. Det er også gjort funn i disse tuftene tidligere, noe som fikk Fett til å tolke dem som: «...eit hus med tre rom...» (Fett 1967:5). Han anså det for å være et steinalderfunn, i og med at det ble gjort funn av flint i alle rommene, men det er også funnet et klebersøkke, jernfragment og bein. Flintavslagene stammer antagelig fra produksjon av ildflint. Det er derfor sannsynlig at disse buene stammer fra jernalder eller middelalder, uten at det er mulig å tidfeste dem noe nærmere.

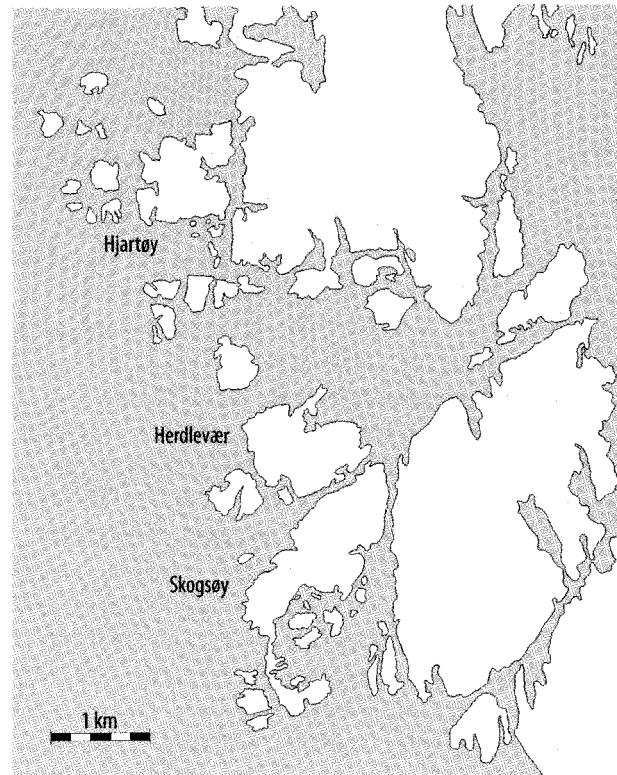

Fig. 4. Kart over Hjartøy, Skogsøy og Herdlevær.

2.4 Hjartøy

Hjartøy ligger i Øygarden kommune (se fig. 4). Øya er ubebodd og treløs, og måler 0,8 km² (Helland 1921:618). Hjartøy er småkupert og består av lave nord-sør-gående bergrygger mellom partier med myr og lynchhei. Det treløse landskapet er i all hovedsak kulturbetinget (Kaland 1974). Botanikere har påvist at skogen ble ryddet og brent for ca. 2-3000 år siden og vegetasjonen siden har vært beitet (Sivertsen, Skjolddal og Blom 1985:3). Det er ingenting i de vegetasjonshistoriske undersøkelsene som ble foretatt på Sture og Hjartøy som skulle tilsi at det har vært mulig å drive gårdsdrift på Hjartøy, se fig. 5 (Sivertsen, Skjolddal og Blom 1985:4).

I sør og vest skjærer Søndre og Nordre Hjartøyvåg seg inn. Det er i disse vågene at strandtuftene og båtopptrekkene ble oppdaget i 1984 (Alsaker 1989a). I alt dreier det seg om 38 tufter og ni båtopptrekk (fig. 6). Det var i forbindelse med ilandføring av en rørledning for gass og olje fra Osebergfeltet at denne undersøkelsen ble foretatt, og fornminnene ble ansett som så viktige at påslagspunktet for rørledningen ble flyttet. Det ble foretatt en prøveundersøkelse av utvalgte tufter her i 1985, og i 1987 ble en skolegravning gjennomført i tre av tuftene (Alsaker 1995b; Solberg 1988). Vi skal se nærmere på resultatet av disse undersøkelsene.

En av hovedproblemstillingene ved Osebergundersøkelsene var å undersøke kystbosetning i jernalderen, funksjon, varighet og intensitet i bruken av kysttuftene fra eldre og yngre jernalder (Alsaker 1989b:11). Det ble tatt prøvestikk i alle tuftene, og deretter valgte man ut 12 tufter for videre undersøkelser. Kriteriet for utvelgelsen

var påvisning av kulturlag. I neste omgang grov man bare små prøvefelt i tuftene, på om lag 1 til 8 m². Tuftene ble avtorvet og all vegetasjon omkring ble fjernet, deretter søkte man med jordbor etter mulig ildsted. Der man ikke kunne finne noe ildsted, ble trekull til ¹⁴C-prøvene tatt ut i topp og bunn av kulturlaget med sikte på å datere begynnelse og slutt av bruksfaser. Det er også foretatt osteologisk analyse av bein i noen av tuftene. Målet var imidlertid å finne ildstedet, for så å ta ut kull til datering. Denne snevre undersøkelsesmetoden gjør at bygningstekniske detaljer kommer lite frem. På grunn av undersøkelsesmetode er det heller ikke påvist spor etter stolpehull og veggkonstruksjon. Diskusjonen omkring buenes konstruksjon vil bære preg av dette og gjør det vanskelig å komme frem til sikrere konklusjoner om dette.

I 1987 ble det, som nevnt, på Hjartøy gjennomført en skolegravning for arkeologi grunnfag i regi av Universitetet i Bergen. Det ble valgt ut tre tufter som skulle utgraves, henholdsvis 50 C, 52 og 58 A. Resultatet av denne undersøkelsen vil bli presentert sammen med den fra Oseberg-undersøkelsene.

Dersom vi ser på den samlede mengden av forundersøkte tufter, er dette lite i forhold til den totale kvadratmeter-størrelse. Fra et kildekritisk synspunkt, knyttet til spørsmålet om representativitet (se kap. 4), er det derfor mange spørsmål en kan stille seg. Det er likevel mulig å foreta en analyse av materialet, for deretter å diskutere det i forhold til det totale kildetilfang.

Jeg har valgt å konsentrere meg om de tuftene hvor det ble gjort funn av kulturlag. Dette utelukker ikke at jeg

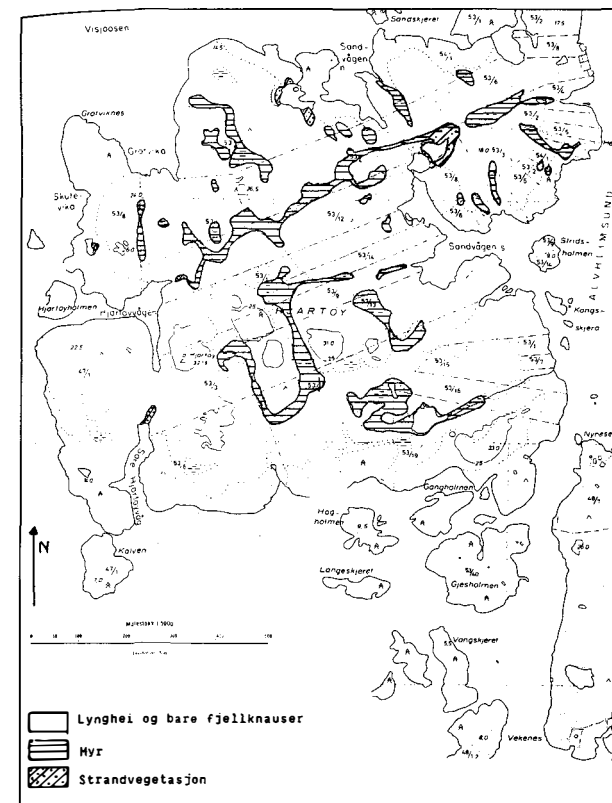

Fig. 5. Vegetasjonshistorisk kart over Hjartøy (Etter Sivertsen, Skjolddal og Blom 1985:4).

vil kommentere de andre tuftene og deres beliggenhet og karakteristika. Det er viktig for å kunne danne seg et inntrykk av hvor stort dette fiskeværet har vært og om det har fungert over en lang periode. Dette vil jeg bare kunne si noe om, dersom jeg analyserer hele tuftekomplekset. Et spørsmål som det er viktig å få et svar på, er om klyngene av buer representerer ulike tidsepoker.

2.4.1 Tuftekomplekset 40 i Søndre Hjartøyvåg

Tuftekomplekset i Søndre Hjartøyvåg består av 12 tufter og fem båtopptrekk. Samlingen av tufter som her benevnes 40 A ligger på eidet som skiller Nordre og Søndre Hjartøyvåg. De ligger alle mellom 7 til 10 meter over havet, mens de to tilhørende båtopptrekkene 40 A-7 og A-8 ligger vendt mot Nordre Hjartøyvåg, om lag 5 m.o.h. Alle tuftene har vært gjenstand for prøvestikk, og det var bare i en av tuftene i Søndre Hjartøyvåg man foretok forundersøkelser, i 40 C-1. Det foreligger ¹⁴C-dateringer fra fem av tuftene, dette gjelder tuftene 40 A, 40 A-1, 40 B, 40 C-1, og 40 C-2. Resultatet presenteres nedenfor (tab. 1).

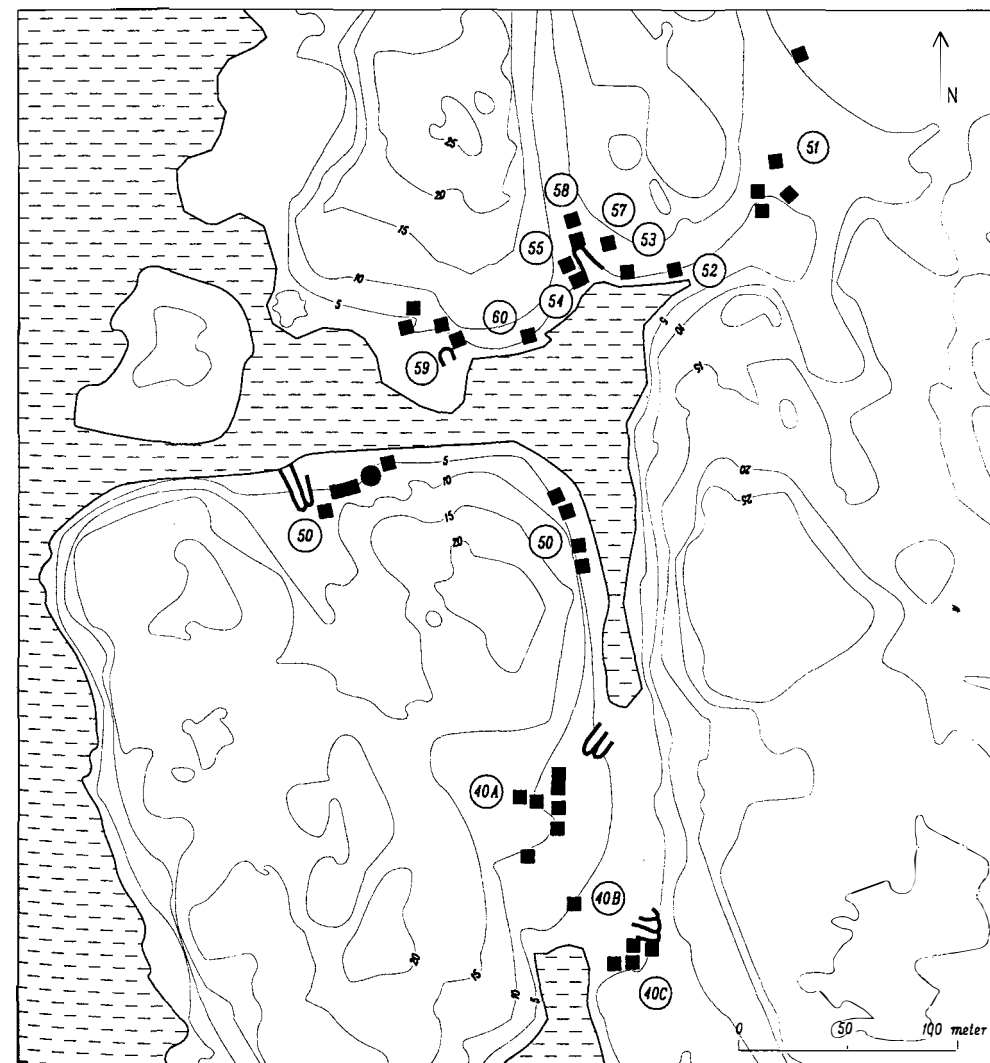

Fig. 6. Detaljkart over Hjartøy med inntegnede tufter.

Dateringene fra tuft 40 A og 40 A-1 ligger alle innenfor rammen av eldre jernalder: 350 – 610 AD. Dateringene i tuft 40 A-1 underbygges ved at det i kullprøven ble såldet ut fragmenter av tre biter av klebermagret spennformet leirkar (se appendiks). Utenom dette funnet er det ingen data som kan fortelle noe om funksjon eller bruksintensitet. Det er heller ikke funnet gjenstander som kan si noe om erverv, bortsett fra et jernfragment som kan være en del av et angel.

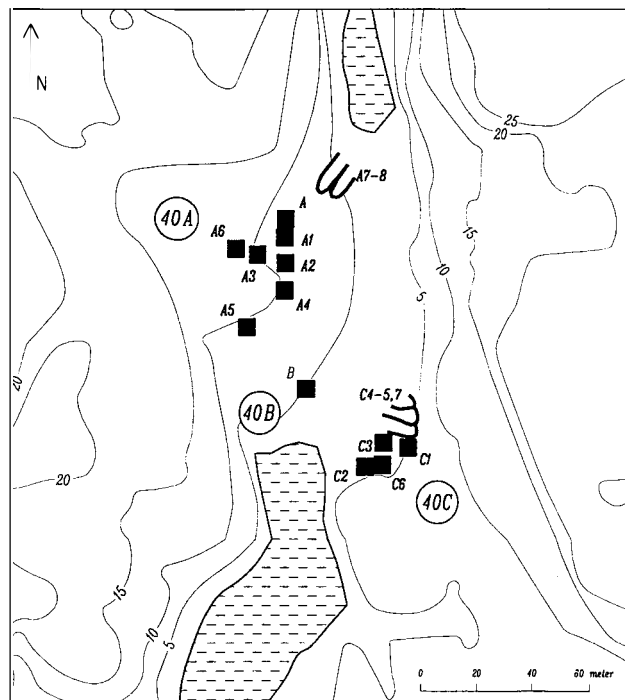

Fig. 7. Kart over tuftekomplekset 40 i Søndre Hjartøyvåg.

Lok.	Type	Ytre mål	Indre mål	Lengde	Bredde
40 A	Tuft	7 x 4,7 m	4,8 x 3,5 m		
40 A-1	«	7 x 4,7 m	4,8 x 3,5 m		
40 A-2	«	7,7 x 5,6 m	5,3 x 3,2 m		
40 A-3	«	6,5 x 5,2 m	3,1 x 3,4 m		
40 A-4	«	5,8 x 4,2 m	3,2 x 2,6 m		
40 A-5	«	Ca. 6 x 4,5 m			
40 A-6	«	6 x 4,5 m			
40 B	«	6,6 x 5,9 m	4,1 x 4,4 m		
40 C-1	«	12 x 8,5 m	11 x 7,5 m		
40 C-2	«	7,7 x 6,1 m			
40 C-3	«	5 x 5 m			
40 C-4	Båtopptrekk			11 x 17 m	6 m
40 C-5	«			12 x 17 m	4 m
40 C-6	Tuft	7,7 x 6 m			
40 C-7	Båtopptrekk			12 m	5 m
40 A-7	«			9,4 x 7,9 m	3,8 m
40 A-8	«			6,3 x 5,2 m	4,4 m

Tab. 1. Mål på tuftene i komplekset 40 i Søndre Hjartøyvåg.

Størrelsen på tuftene varierer mellom 17 og 25 m². En av tuftene skiller seg imidlertid ut: det gjelder tuft 40 C-1 som er ca. 82,5 m². Denne tufta har også den yngste datering på hele Hjartøy (T-6965), og indikerer den siste bruksfasen her (Alsaker 1995b). Veggfundamentene i tuftene er bygget opp av løftestore rullestein eller store steinblokker. I enkelte tilfeller er disse så overgrodd at det har vært vanskelig å avgjøre hvordan veggfundamentene var bygd opp.¹ Området er i det hele meget overgrodd, derfor er det trolig flere uregistrerte tufter i dette området.

Konstruksjonen av buene må være lik den som ble beskrevet for Risøya. Siden det ikke er gravd mer enn prøvestikk i de fleste tuftene, er det imidlertid vanskelig å si om det kan ha vært indre takbærende stolper. Størrelsen på tuftene tilsier likevel ikke noe behov for det; unnsettet er tuft 40 C-1. Denne er 11 x 7,5 meter målt innvendig. Det betyr at rommet er så stort at det kreves takbærende stolper for at taket ikke skal rase sammen. Det ble gravd 1 m² i tufta langs etter midtaksen for å finne ildstedet og for å hente ut kull til datering.

2.4.2 Tuftekomplekset 50 i Nordre Hjartøyvåg

Tuftekomplekset 50 består av ni tufter og to båtopptrekk. Jeg vil her bare beskrive tuftene 50 A-D og båtopptrekkene E og F, siden det ikke er gjort undersøkelser i tuftene 50 G-H. Tuftene 50 A-D ligger inn mot Nordre Hjartøyvåg, i det trange sundet som går inn mot eidet som skiller Nordre og Søndre Hjartøyvåg. På baksiden av tuftene ligger det en bergrygg, som beskyttet mot vær og vind. Dette gjelder derimot ikke 50 A (se fig. 9).

Tuft 50 A og båtopptrekk 50 E-F

Tufta ligger på sørsiden av innløpet til Nordre Hjartøyvåg på gammel strandflate. Denne danner et flatt parti mellom bratte nord-sør-gående bergrygger. Disse bergryggene gir området godt ly for vær og vind, med unntak fra nordvest (Alsaker 1995b). Området er godt drenert og i dag tilvokst med einer og lyng. Avstanden til dagens flomål er 15,9 meter (Alsaker 1989b:78). Like vest for tufta

Lok.	Type	Ytre mål	Indre mål	Lengde	Bredde
50 A	Tuft	11 x 7 m	9 x 5 m		
50 B	«	6 x 6 m			
50 B-1	«	2 x 2,7 m	1,7 x 1,7 m		
50 C	«	Sirkulær	20 m ²		
			8 m i diam.		
50 D	«	5,5 x 3 m			
50 E	Båtopptrekk			17 m	5 m
50 F	«			18-19 m	5 m
50 G	Tuft	8,5 x 4 m			
50 H	«	8,5 x 3 m			
50 I	«	3,8 x 4,8 m			
50 J	«	?			

Tab. 2. Mål på tuftene i komplekset 50 i Nordre Hjartøyvåg.

Fig. 8. Foto av tuft 50 A, Hjartøy. Foto. Live Johannessen

ligger det to store båtopptrekk, 50 E-F, som er markert med vegger av store rullestein og blokker. Det ble ikke påvist kulturlag i noen av båtopptrekkene.

Båtopptrekk 50 E, som ligger nærmest tufta, har 17 meter lange langvegger og en 5 meter lang kortvegg. Opptrekkets nedre del ligger om lag en halv meter over dagens flomål. Østveggen er felles med båtopptrekk 50 F; den andre langveggen er 19 meter lang, og med samme bredde som det forrige opptrekket. Det går helt ned til dagens flomål (Alsaker 1989b). Disse båtopptrekkene er trolig felles for alle de fem buene på denne siden; det er også mulig at de har vært bruk ut fra buene, tuftekomplekset 50 G-J.

I 1984 ble det foretatt en forundersøkelse i tuft 50 A. På grunn av liten tid ble det bare åpnet en rute på 1 x 0,5 meter i tuftas søndre del. Hele tufta ble likevel avtorvet, og det viste seg at den var delt inn i to rom: et lite rom i nord, med utgang ut mot vannet, og et noe større rom i

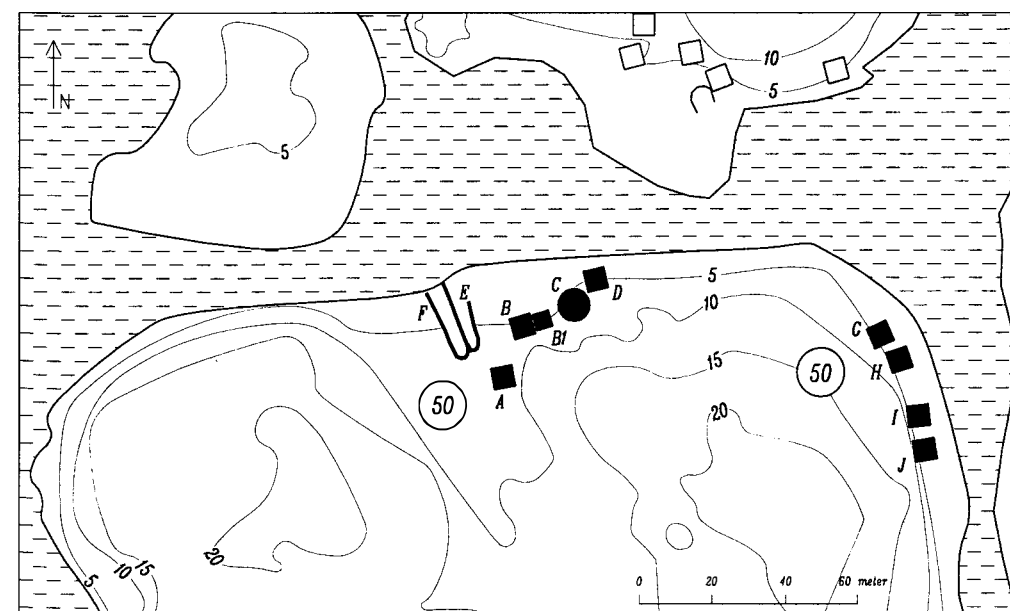

Fig. 9. Kart over tuftekomplekset 50 i Nordre Hjartøyvåg.

sør. Skillet mellom rommene var markert ved to vegglinjer av stein, med et om lag 1 meter bredt steinfritt parti i midten. Skilleveggen var lavere enn ytterveggene i tufta, som ifølge Alsaker (1995b) må ha vært en tørrmur på omkring 0,5 meter i høyde. Han begrunner det med at det ble funnet utrast stein utenfor veggene. Ytterveggene er bygget opp av store flyttblokker og stein av varierende størrelse. Inngangspartiet i nord er markert ved at det lå en flat steinhelle på 1 x 1,5 meter på linje med inngangspartiet til det søndre rommet.

Prøveruta ble anlagt i midten av det søndre rommet. Tykkelsen på kulturlaget som ble gravd, var 12

cm, og viste klare stratigrafiske lagskiller. Når det ikke ble gravd lengre ned, skyldes det at man kom ned til et steinpakket lag, og i tilfelle man seinere skulle gå inn med en større gravning, ville man ikke ødelegge de stratigrafiske forholdene i tufta. Dette betyr at det er meget usikkert om man var kommet ned til bunnlaget og dermed den tidligste bruksfasen. Dette er et spørsmål som bare kan besvares etter videre undersøkelser.

Under torva ble det funnet et steinpakket lag, trolig rester etter et gulv fra den siste bruksfasen i tufta. Direkte under dette laget ble det observert deler av et ildsted, nr. 1, i nordvest-hjørnet av bygningen. Skrått kantsatte stein markerer grensen for ildstedet. Det lot seg likevel ikke gjøre å finne hele utstrekningen på det, da det fortsatte inn under profilene i uutgravd område. Bålmassen i ildstedet besto av aske og brente beinfragmenter. Det osteologiske materialet var så fragmentert at det ikke lot seg artsbestemme.

Like under ildsted nr. 1 ble det observert et nytt steinsatt lag som var dekket av et 2-3 cm tykt lag av kull og beinfragmenter. Dette kulturlaget skilte seg klart ut fra ildstedet som lå over, og representerer trolig restene av et eldre ildsted. Det ble tatt ut kull til to ¹⁴C -prøver av dette laget, et i toppen og et i bunnen, ned mot en steinsatt flate (Alsaker 1995b). Resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 50 A	Lag 3	T-6802	1520 ± 70 BP	AD 440 (550) 630
Tuft 50 A	Lag 8	T-6803	1110 ± 90 BP	AD 870 (970) 1020

Som det fremkommer av dateringene presentert ovenfor, er det ikke samsvar i forhold til den stratigrafiske lagfølgen. Dateringen som skulle angi yngste fase, gir en datering til folkevandringstid/merovingertid, mens den som skulle datere en eldre fase, gir en yngre datering til vikingtid. Utfra stratigrafiske forhold er det derfor all grunn til å tro at det har skjedd en forbyttning av prøvene. Det er med det utgangspunktet at jeg vil arbeide videre.

Det er rimelig å anta at prøven som er tatt ut i lag 3, daterer en av mange faser. Ildsted nr. 1 lå stratigrafisk over der kullprøven ble tatt ut. Det er også funnet et kritt-pipefragment i laget under torva. Dette støtter opp om at det har vært forstyrrelser i tufta etter 1600-tallet, sannsynligvis etter at bua gikk ut av bruk. Prøven som ble tatt ut i lag 8, viser bruk ned til folkevandringstid, og daterer muligens et eldre ildsted. Det er imidlertid vanskelig å si om dette er første bruksfase, i og med at men ikke grov seg gjennom steinpakningen under dette laget. Ingen av gjenstandsfunnene gir holdepunkter for hva bua har vært brukt til eller når den var i bruk.

En interessant observasjon er at kulturlaget i det nordlige lille rommet var svært tynt. Dette har ledet til tolkingen om at dette rommet har vært et forrom eller skut (Alsaker 1995b), brukt til oppbevaring av mat, redskaper og forråd o.l.. Det sørlige rommet med ildsted, og altså en varmekilde, har åpenbart vært oppholds- og soverom. Dette er den eneste tufta som har en slik oppbygning på Hjartøy, iallfall som kan direkte observeres. Det er mulig at de andre bygningene kan ha hatt skillevegger av tre. Dette er imidlertid bare mulig å påvise med utgravning.

Utgravningsmetoden gjør det ellers vanskelig å si noe mer om selve buas konstruksjon. Det eneste som er sikkert, er at taket har vært tekket med never i den siste bruksfasen. Det ble nemlig observert never under torva, i det øverste laget og på noen av veggfundamentene.

Tuft 50 B

Tuft 50 B ligger på en terrasse fem meter nordøst for tuft 50 A, og seks meter sørvest for tuft 50 C. Avstanden til dagens flomål er syv meter. Området er skjermet for vær og vind av bergrygger i sørvest, sør og delvis i øst. I nord og nordvest er tuftområdet utsatt for vinden som kommer inn Nordre Hjartøyvåg. Det ytre mål på tufta er om lag 6 x 5 meter, indre mål 4,5 x 3 meter.

Undersøkelsene i denne tufta begrenset seg til en prøverute på 1 m² i sentrum av den, i tillegg til at veggfundamentene ble avtorvet, og all vegetasjon fjernet for å få en oversikt over utstrekning og konstruksjon. Bygningen har stått på en massivt oppmurt steinpakket lag av varierende tykkelse, fra 0,15 m til 0,40 m (Alsaker 1995b). På denne sokkelen har man bygget et lavt veggfundament, ca. 1 meter bredt. Bredden varierer noe da en del steiner er rast ut. Veggfundamentene har trolig ikke vært høyere enn 15 – 20 cm over gulvnivå (ibid.).

Det ble gravd i 10 cm mekaniske lag, i et homogent, sort, trekullholdig kulturlag. Det ble ikke funnet annet enn ett ubestemmelig jernfragment, trekull og en brent flintbit. Disse funnene kan derfor dessverre ikke si noe om bruken av bua; heller ikke kan gjenstandene dateres. Det ble tatt ut kull til en ¹⁴C-prøve i lag 3. Resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 50 B	Lag 3	T-6810	1160 ± 80 BP	AD 780 (890) 980

Dateringen viser at bua var i bruk i vikingtid. Ut fra det foreliggende kildematerialet er det umulig å si noe utover dette.

Tuft 50 B-1

Tuft 50 B-1 ble oppdaget ved en befarings på Hjartøy våren 1996. Den ligger mellom tuft 50 B og 50 C. Den er liten, 2,7 x 2 meter i ytre mål og 1,7 x 1,7 meter i indre mål. Tre vegger består av løftestore steiner, mens søndre vegg er en del av bergveggen. Tufta ligger nærmest vegg i vegg med tuft 50 B, og kan derfor knyttes til denne, uten at dette kan sies med sikkerhet. I forlengelse av tuftas nordre vegg, mot øst, går en steinstreng som er 1,4 meter lang og 25 cm bred. Den ser ikke ut til å være en del av tufta, fordi har en noe annen retning enn veggen.

Tuft 50 C

Tuft 50 C ligger på en berghylle ca. 14 m.o.h, 6 meter nordøst for tuft 50 B, om lag 10 meter fra dagens middelvannstand. Den er godt skjermet for vær og vind av bergrygger i sør og øst, men er eksponert mot vest og nord. Tuftas grunnflate er nærmest sirkulær, med en ytre diameter på 8 meter. Det indre arealet utgjør om lag 20 m². Veggfundamentene består av løftestore steiner, i en bredde på om lag 70 cm, og i varierende høyde. I nordre del av tufta ligger det en flat helle, med diameter på 1 meter (Alsaker 1995b). Dette markerer trolig inngangspartiet, fordi det er det mest naturlige stedet å gå ned til sjøen. Rett mot nord ligger tuft 50 D. Tuft 50 C er den eneste på Hjartøy med sirkelform og som ikke er kvadratisk eller rektangulær.

I 1984 ble det foretatt en forundersøkelse av tufta under ledelse av Sigmund Alsaker. Det ble gravd en prøverute på 1 x 0,5 meter i midten av tufta. I tillegg ble vestre og nordre del av veggfundamentene avtorvet for å få frem avgrensning og form. I 1987 ble det også gjort

arkeologiske undersøkelser her, i form av en skolegravning for grunnfagstudenter i arkeologi og ble ledet av Bergljot Solberg, Tore Bjørge og Sigmund Alsaker (Solberg 1988). Prøveruten som ble gravd i 1984, ble da utvidet i nord og sør med til sammen 3 m². I det videre arbeidet vil jeg slå sammen begge disse undersøkelsene og se tufta under ett. Dette gjelder også for de to andre tuftene, 52 og 58 A.

Kulturlaget i tuft 50 var homogent og hadde en tykkelse på 40 cm. I tuftas sentrum ble det funnet rester etter to ildsteder. Ildsted nr. 1 ser ut til å ha vært i bruk under hele buas brukstid, eller kan ha ligget på samme sted, for man finner linser med aske og bein i alle lagene rundt selve ildstedet. Det er vanskelig å angi eksakt størrelse på ildstedet, men det er anslått til om lag 80 cm i diameter. Formen ser ut til å være rund/oval. Ildsted nr. 2 ligger rett sør for det foregående ildstedet. Det ser også ut til å ha vært i bruk over lang tid. Størrelsen på dette ildstedet er om lag 50 cm i diameter, og formen er også her rund/oval. Begge ildstedene ser altså ut til å ha hatt lang varighet, men det er likevel vanskelig å avgjøre om de har vært brukt samtidig, på grunn av uklareheter i rapportene. Hvorfor det er to ildsteder i tufta, i motsetning til de andre som bare har hatt ett, er vanskelig å si. Det samme kan sies om tuftas særegne form. Alle de andre tuftene som er funnet i mitt analyseområde, er rektangulære eller firkantete. Dette er den eneste sirkulære tufta. Det er mulig at de utrase steinene har gjort at tufta nå ser sirkulær ut, men at den i virkeligheten har vært har vært kvadratisk eller rektangulær opprinnelig. Dette er i dag vanskelig å avgjøre sikkert, ettersom området er svært gjengrodd. Jeg er likevel ikke tvil om at de delene av veggen som er synlig, er buet.

Det ble tatt ut to ¹⁴C -prøver av tufta. En prøve ble tatt ut i lag 4 i forbindelse med ildsted nr. 1, og den andre ble tatt i lag 8, bunnen av kulturlaget. Resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 50 C	Lag 4	T-6800	1060 ± 70 BP	AD 900 (1000) 1030
Tuft 50 C	Lag 8	T-6801	2150 ± 80 BP	BC 360 (180) 50

Som en kan se fra dateringene, er den siste fasen datert til vikingtid, mens den eldste fasen startet allerede i førromersk jernalder. Alsaker vurderer funnkonteksten for denne prøven som god, idet kullet lå forsegle under en stor steinhelle i bunnen av lag 7, trolig fundamentet for ildsted nr. 1. Kullet lå rett ned på berget, og da man tok prøvestikk omkring tufta for å sjekke om det fantes liknende kullhorisont på utsiden, ga dette negativt resultat. Dermed kan man med større sikkerhet si at det eldste daterte laget er knyttet til menneskelig aktivitet på stedet. Vi vet imidlertid ikke om selve bygningen, tuft 50 C, er like gammel. Det kan ha ligget en eldre boplass på stedet.

Gjenstandsmaterialet fra tufta består av ildflint, fiskekroker av jern, fiskesøkker av kleber, en bit av ubestem-

melig keramikk, slagg, bly, skiferbrynefragment, brente hasselnøttskall og fragmenter av en melonperle. I tillegg kommer jernslag og ubestemmelige jernfragmenter og nagler (se appendiks). De fleste av de nevnte gjenstandstypene kan ikke dateres til noen bestemt periode i jernalderen. Skiferbrynet er av en type som vanligvis forekommer i yngre jernalder. Melonperlen som er blank, ble funnet i lag 2. Denne typen perler er bl.a. funnet på gravplassen på Birka, og der knyttes den bare til graver fra slutten av 900-tallet (se fig. 38e i Ambrosiani et al. 1973:82f). Dette er i overensstemmelse med vikingtidsdateringen av øvre sjikt av ildstedet.

Tuft 50 D

Tuft 50 D ligger på en naturlig terrasse 1 meter nord for tuft 50 C. Den er overgrodd med vegetasjon og er derfor vanskelig å se i terrenget. Steiner som stikker frem i dagen, fins bare ved nordveggen og deler av vestveggen. Veggfundamentene danner imidlertid en klar voll i forhold til berggrunnen, så tuftas størrelse er mulig å avgjøre, i alle fall den ytre rammen. Den måler 5,5 x 3 meter. Dette er likevel bare et omtrentlig mål, da den eksakte størrelsen ikke kan avgjøres presist, fordi fundamentene ikke ble avtorvet. Det ble tatt et prøve-stikk i sentrum av tufta, og det viste et 5 cm tykt kullblandet kulturlag mellom torva og berggrunnen. Det er ikke foretatt radiologiske prøver av organisk materiale fra tufta, og det er heller ikke gjort funn i den som kan gi indikasjon på når og hvor lenge bua var i bruk (Alsaker 1995b).

Tuftene 50 G-J

I tuftene 50 G-J er det verken funnet kulturlag eller gjenstander. Alle tuftene ligger omkring 2 til 5 m.o.h, og veggfundamentene er vanskelige å avgrense. En oversikt over mål på disse tuftene er angitt ovenfor (tab. 2). For tuftene 50 I-J er det bygget opp en terrasse av stein for å jevne ut området.

Tuftene er av samme størrelse som de øvrige, men det er ingen båttopprekk som tilhører denne samlingen tufter. Det er heller ingen muligheter for å trekke opp båt i dette området. Derfor er det sannsynlig at de kan ha hatt landingsplass felles med 50 A-D eller 40 A.

2.4.3 Tuftekomplekset 51 i Nordre Hjartøyvåg

Tuftekomplekset 51 består av fem tufter. Jeg konsentrerer meg her om tuft 51 A, da det er den eneste tufta som ble nærmere arkeologisk undersøkt med mer enn bare et prøvestikk. I de andre tuftene, 51 B-E, ble det tatt prøvestikk, men det ble ikke påvist kulturlag. Årsaken til dette er trolig at området disse tuftene ligger i, har utnyttet for torvtaking i nyere tid, og nesten all vegetasjon har blitt fjernet, slik at kulturlaget trolig har ligget åpent og ubeskyttet (Alsaker 1995b). Kartutsnitt (fig. 10) og tabell (3) viser størrelsen og plasseringen i terrenget for hver enkelt tuft i dette komplekset.²

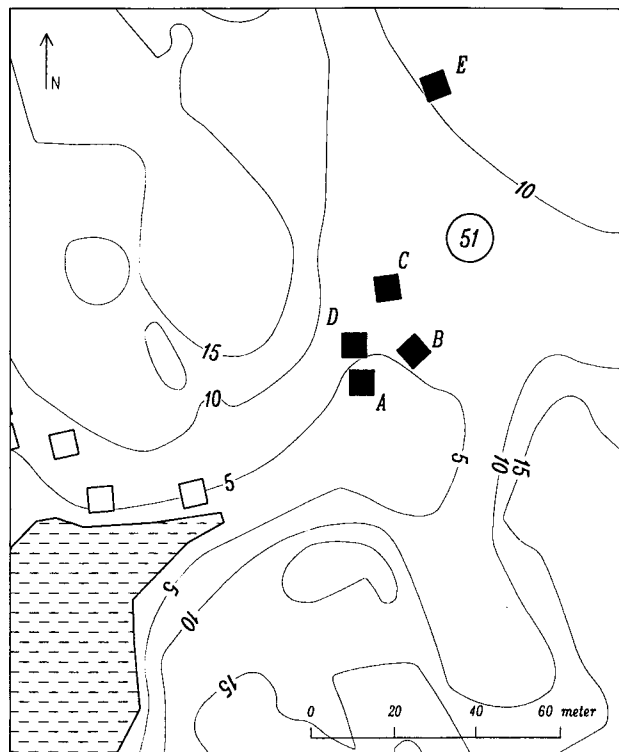

Fig. 10. Kart over tuftekomplekset 51 i Nordre Hjørtøyvåg.

Lok.	Type	Ytre mål	Indre mål	Lengde	Bredde
51 A	Tuft	7 x 8,5 m	6 x 6,5 m		
51 B	«	6,7 x 3,3 m			
51 C	«	4,6 x 4,3 m			
51 D	«	5,5 x 5 m			

Tab. 3. Mål på tuftene i komplekset 51 innerst i Nordre Hjørtøyvåg.

Tuft 51 A

Tuft 51 A ligger på en myrlendt flate innerst i Nordre Hjørtøyvåg. I 1984 ble det tatt et prøvestikk i tufta, og det ble påvist spor etter kulturlag, og man undersøkte 10 m² av det indre arealet i tufta som måler 7 x 8,5 meter i ytre mål og 6 x 6 meter i indre mål. Veggfundamentene er bygget opp av løftestore steiner som ligger rett på auren i en bredde på om lag en meter. Vestveggen går parallelt med en bergrygg, og i østveggen er det et 1 meter bredt steinfritt parti, som må ha vært inngangspartiet i bua.

Et ildsted ble funnet om lag midt i bua. Det var 1 meter i diameter, og ytterkantene var markert med en steinsetning som besto av rullesteiner på 10 til 25 cm. Bålmassen besto av trekull med en tykkelse på 3 – 5 cm. Det fantes ikke noe sammenhengende kulturlag i tufta, trolig fordi det har vært drevet torvskjæring i området.

I tuftas sørøstre hjørne ble det avdekket en struktur, tolket som et stolpehull. Det var en sirkulær grop, med en diameter på 80 cm og en dybde på 32 cm. Fyllmassen var et mørk, trekullblandet kulturlag, av samme karakter som lag funnet på andre steder i tufta. Tre skoningsstei-

ner sto vertikalt ned i gropa, og i bunnen lå en flat helle. En test med jordbor i det sørvestre hjørnet viste at samme nedgravning fantes også i dette hjørnet av tufta. Dette gir grunnlag for en hypotese om at bua har hatt indre takbærende hjørnestolper. En trekullprøve ble tatt ut av stolpehullet i sørøstre hjørne (Alsaker 1995b). Resultatet var som følger:

Lokalitet:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 51 A	T-6799	1060 ± 80 BP	AD 890 (1000) 1030

Denne prøven indikerer bruk i vikingtid og tidlig middelalder. Dette stemmer godt overens med dateringer av et skiferbrynefragment funnet i samme kontekst. Denne typen bryner er mest vanlig i yngre jernalder (Petersen 1951:251ff). Det ble også funnet en fiskesøkke i kleber, i tillegg til bl.a. ildflint og pimpstein. Fiskesøkket vil bli diskutert i kap. 3, sammen med resten av fiskeredskapene fra Hjørtøy, Risøya og Sandøya.

Som en foreløpig konklusjon kan vi foreslå at tuft 51 ble bygget som ei bu med takbærende stolper. Funnet av et fiskesøkke er en indikasjon på at man har drevet fiske, men det utelukker ikke andre aktiviteter i tillegg.

2.4.4 Tuftekomplekset 52 til 60 i Nordre Hjørtøyvåg

Tuftekomplekset 52 til 60 ligger i den nordlige vika i Nordre Hjørtøyvåg. Samlingen av tufter består her av åtte tufter og et båtopptrekk. Selv om tuftene i dette komplekset er blitt gitt ulike nummer, anser jeg dem som en enhet. De ligger i et naturlig avgrenset område, med bergrygger omkring på flere kanter. Båtopptrekket er en naturlig fortsettelse av vika som går inn fra Nordre Hjørtøyvåg. Det er foretatt undersøkelser i alle tuftene unntatt én, tuft 54. En oversikt over området (fig. 11) og mål på tuftene følger nedenfor (tab. 4).

Tuft 52

Tuft 52 ligger vest for tuftekomplekset 51, på en berghylle om lag 5 m.o.h. Den dekker hele hyllen, mot nord er den avgrenset av en bergrygg, mot sør stuper terrenget bratt ned mot sjøen. Tufta er godt skjermet for vær og vind, og

Lok.	Type	Ytre mål	Indre mål	Lengde	Bredde
52	Tuft	3,8 x 3 m			
53	«	9,4 x 3,9 m			
54	«	2,5 x 2,6 m			
55	«	5 x 4 m			
57	«	8 x 4,5 m			
58 A	«	8 x 8 m	7,15 x 7,3 m		
58 B	«	8,5 x 8,5 m	7 x 7 m		
58 C	Båtopptrekk			12 m	5 m
60	Tuft	8 x 6 m			

Tab. 4. Mål på tuftene i komplekset 52 til 60 i Nordre Hjørtøyvåg.

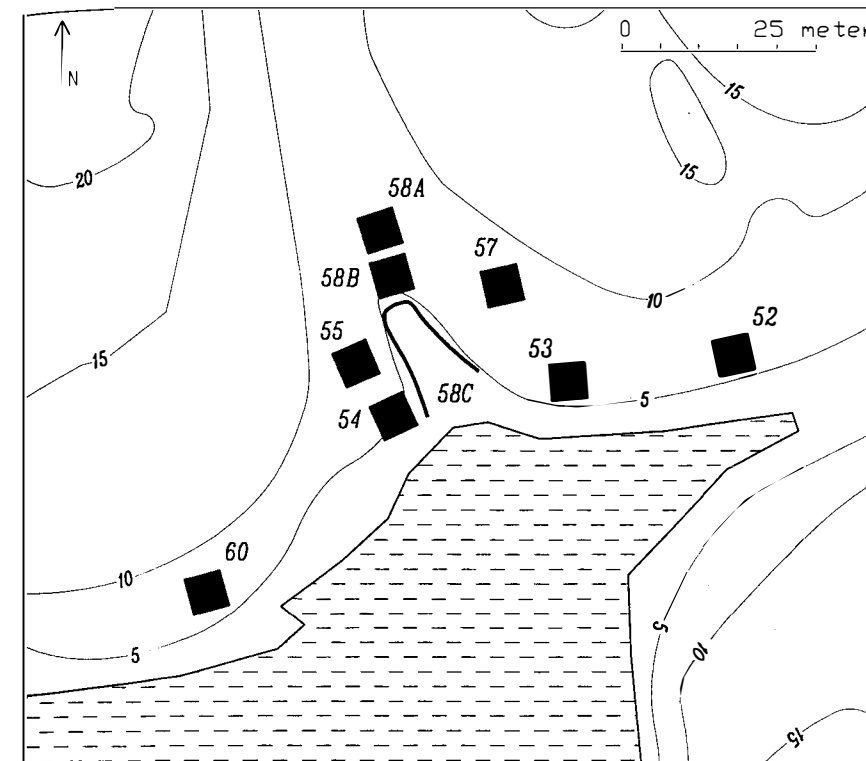

Fig. 11. Kart over tuftekomplekset 52 – 60 i Nordre Hjørtøyvåg.

har god utsikt over hele Nordre Hjørtøyvåg. Utgravningene har skjedd i to omganger. I 1984 ble det gravd en prøverute på 1 m² og i 1987 ble den utvidet med 3 m² (Alsaker 1989b og 1995b; Solberg 1988).

Veggene i tufta består av et skift med små flate steiner som er lagt direkte på berggrunnen. Det var umulig å lokalisere noe inngangsparti. Størrelsen på tufta må også ansees for å være omtrentlig, da det var lite steiner i fundamentene. En struktur som ble tolket som et ildsted, ligger ca. 10 cm ned i kulturlaget, og består av trekull med brente bein. I en av sidene var det mulig å se kant-satte steiner som antyder yttergrensen av ildstedet. Ildstedet ligger inn i en uutgravd profil, og derfor er det umulig å anslå størrelsen på det. Dybden på ildstedet var om lag 8 cm. En osteologisk analyse av beinmaterialet funnet i ildstedmassene viste 39 fragmenter av ubestembar pattedyr, en ryggvirvel av sild, en ryggvirvel av torskefisk og et fragment av ubestembar fisk (Alsaker 1995b). Det ble tatt ut en trekullprøve fra dette laget og resultatet viser:

Lokalitet:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 52	T-6796	1630 +/- 50 BP	AD 400 (420) 530

Dateringen blir bekreftet av funn av spannformede leirkarfragmenter i samme lag, og fra laget under. Tre av skårene hadde horisontal strekdekor, og munningsranden var kraftig. Denne typen kan dateres til 300-550 (Bøe 1931), noe som altså stemmer godt overens med den utførte dateringen. Under ildstedet er det et 12 cm tykt

kulturlag, som er deponert før ildstedet ble tatt i bruk. Det er funnet spannformede leirkarfragmenter også i dette laget. Dette tyder på at eldste daterte bruksfase muligens kan settes til yngre romertid. Gjenstandsmaterialet funnet i tufta består hovedsaklig av ildflint, jernfragmenter og pimpsteiner. Det er også gjort funn av to brynefragmenter og to fragmenter av fiskekroker av jern. Disse kan ikke dateres nøyaktig, men det er trolig at de to brynefragmentene tilhører yngre jernalder (Petersen 1951:251ff), som derfor trolig er buas yngste bruksfase.

Tuft 53

Tuft 53 ligger om lag 20 meter sørøst for tuft 52, på en liten berghylle 2,5 m.o.h. Avstanden til dagens flomål er 3 meter.

Området er godt skjermet for vær og vind. Det er ikke noe til-

hørende båtopptrekk til tufta. Vi må derfor anta at det har vært mulig å dele båtstø med andre i nærheten.

Størrelsen på tufta er 9,4 x 3,9 meter i ytre mål. Veggfundamentene er bygget opp av løftestore steiner som er lagt rett ned på berget. Bredden på fundamentet er om lag en halv meter; høyden varierer noe med undergrunnen, fra 0,10 til 0,35 meter. Det var ikke mulig å lokalisere noe klart inngangsparti.

Tufta er delt inn i to om lag like store rom, hver på ca 13 m². I det østre rommet er det et steinsatt gulv, som allerede var avdekket da undersøkelsen startet. Gulvet gir god drenering, slik at fukt kan trenge igjennom. En 1,7 x 0,5 meter bred sjakt i nord-sør-gående retning ble undersøkt i tuftas vestre rom. Her ble det funnet et opp til 33 cm tykt ensartet kulturlag. Det ble også lokalisert et mulig ildsted. Det er om lag 70 cm i diameter, og består av svart trekullholdig jord med brente bein. Det er lagt rett på fjellet, og det er ingen kantsteiner å observere. Ildstedet gikk inn i uutgravd profil slik at formen var vanskelig å avgjøre. Det ble samlet inn bein herfra og området omkring. I lag 3 ble det funnet to fragmenter av pattedyr, ubestembar; lag 4 (ildsted) hele 254 fragmenter av ubestembar pattedyr, og et ribbensfragment av ubestembar fugl (Alsaker 1995b).

Det ble tatt ut en datering av bunnlaget i tufta, og resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 53	T-6795	1140 ± 70 BP	AD 820 (890) 990

Gjenstandene som ble funnet i tufta består for det meste av ildflint, jernfragmenter, pimpstein og never. I tillegg var det i lag 3 og 5 funn av skiferbrynefragmenter. Slike dateres vanligvis til yngre jernalder (Petersen 1951:251ff). Dette stemmer godt overens med ¹⁴C-datering. Noen datering av slutfasen er ikke mulig å foreta ut fra funnene.

Tuft 54

Tuft 54 ligger på en liten bergknaus i vika som ligger på nordsiden av Nordre Hjartøyvåg. Høyden over middelvannstanden er om lag 4,5 meter, og avstanden til vågen i sør er 1,5 meter. Den ligger 1 meter sørøst for tuft 55. Det er ikke foretatt undersøkelse av tufta, som måler om lag 2,5 x 2,6 meter. Bygningen har delvis stått rett på berget, delvis på et kunstig oppbygget fundament av rullestein (Alsaker 1989b).

Tuft 55

Tuft 55 ligger 15 meter nordvest for flomålet i den nest innerste vika på nordsiden av Nordre Hjartøyvåg. Den er bygget på en naturlig terrasse, om lag 5 m.o.h. Rett sør ligger tuft 54, som ikke er arkeologisk undersøkt, og mot øst ligger båtopptrekk 58 C. Tufta er godt skjermet for vær og vind.

Det ytre målet på tufta er 5 x 4 meter. Veggfundamentene, som er delvis rast ut, har bestått av løftestore steiner som ikke kan ha nådd høyere enn 30 cm. I sentrum av østveggen ligger det en stor, flat helle som sikkert har markert inngangspartiet i bua (Alsaker 1995b). Det ble anlagt to sjakter i tufta, på til sammen 6 m². Tykkelsen på kulturlaget var på 20 cm. I sentrum av tufta ble det funnet et sirkelrundt ildsted, med et tverrmål på 1,20 m og 8 cm dypt. Det lå i toppen av det funnførende kulturlaget. Det var ingen steinsetning som markerte ytterkanten av ildstedet (ibid.). Det ble datert to kullprøver, fra lag 2 og 3, som ga følgende resultater:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 55	Lag 2	T-6794	940 ± 60 BP	AD 1020 (1180)
Tuft 55	Lag 3	T-6793	1130 ± 40 BP	AD 885 (979)

Resultatet av den osteologiske analysen viser en overvekt av hjortebein og ubestembare pattedyrbein. Beinmaterialet er funnet i ildstedet og i lag 4. Materialet er meget fragmentert. Noen vidtrekkende konklusjoner er vanskelig å gjøre, da det artsbestemte materialet neppe er representativt for antallet bein som ble funnet.

Gjenstandsmaterialet består av ubestemmelige jernfragmenter, ildflint, kleberkarfragmenter, skiferbrynefragmenter, fiskekrok og søkke. Fragment av et bolleformet kleberkar (B-kar) er funnet mot bunnen av tufta. Dette skulle sette den tidligste daterte fasen til vikingtid, da denne kartypen forekommer (Lossius 1977:50). Skiferbrynefragmentene er også av en type som dateres til yngre jernalder (Petersen 1951:251ff). Dette skulle

bekrefte at bua har vært i bruk i yngre jernalder, nærmere bestemt vikingtid. Det er dessverre umulig å slutte fra funn og dateringer om det også var i bruk tidligere, eller når bruken opphørte.

Tuft 57

Tuft 57 ligger på en naturlig terrasse 22 meter øst for tuft 55. Den er overgrodd av einer og lyng, og vanskelig å se i terrenget. Bergknauser i nord, sør og øst avgrenser området tufta ligger på. På grunn av sterk torvvekst ble det benyttet jordbor for å finne veggfundamentene som viste seg å følge terrassens ytterkant. Tuftas ytterkanter måler 8 x 4,5 meter. En prøverute på 1 m² ble gravd i sentrum av tufta (Alsaker 1995b).

Det ble registrert et 20 cm tykt, ensartet kulturlag over et hellelag som tolkes som gulvet fra den tidligste bruksfasen. Det var sparsomt med funn i prøvestykket. Det besto av noen ildflint, jernfragmenter og et fiskesøkke i kleber. Fiskesøkket har tidligere vært del av et bolleformet kar, av såkalt B-type, en karform som dateres til vikingtid og tidlig middelalder (Lossius 1977:53). Dette betyr at lag 2 må ha vært deponert i vikingtid eller senere. En trekullprøve som ble tatt i bunnen av det funnførende laget ble datert, og ga følgende resultat:

Lokalitet:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 57	T-6792	1080 ± 80 BP	AD 890 (980) 1020

Dateringen av bunnlaget av tufta til vikingtid, skulle passe med deponeringen av et fiskesøkke i laget over, med rester etter et bolleformet kleberkar.

Tuft 58 A

Tuft 58 A ligger 6 meter nordvest for tuft 57, i et dalsøkk 26 meter fra sjøen i sør, vegg i vegg med tuft 58 B. Den er bygget opp av 14 store steinblokker med et tverrmål på 1-1,5 meter og er godt synlig (Alsaker 1989b). Tuftas ytre mål er 8 x 8 meter, indre mål er 7,15 x 7,30 meter. Bredden på veggen er vel 1 meter, høyden varierer mellom 0,4 og 1 meter. Inngangen er trolig midt i vestre vegg og er 1 meter bred (Solberg 1988:3).

Tufta har vært undersøkt i to omganger. I 1984 ble det gravd 4 m², og på feltkurset i 1987 ble det gravd nye 4 m². Tykkelsen på kulturlaget varierer fra 15 til 22 cm. I midten av tufta ble det funnet et ildsted som var anlagt på store og kraftige skiferheller. Ildstedet dekker et område på 1,90 x 0,90 meter. Bålmassen hadde en maksimal tykkelse på 10 cm og besto av aske, trekull og store mengder bein. Som i tuft 55 var beinmengden så stor at det synes som om det har vært brukt som brensel (Alsaker 1995b).

Det er mulig at det ble funnet deler av et fundament til en veggbenk mot veggen i sør. Dette er imidlertid usikkert, og ble heller ikke klarere ved videre gravning. Det er ikke usannsynlig at de har hatt jordfaste benker langs veggene, men det er likevel ikke nok informasjon til å trekke den konklusjonen sikrere.

Den osteologiske analysen ga liknende resultat som for de tidligere nevnte tuftene. Det var svært få bein som lot seg artsbestemme. De fleste beina var av ubestembare pattedyr, foruten noen bein av storfe, ubestembare fisk og to virvler av sild. Bestemmelsesgraden på beinfunn er nede i 2 % (Alsaker 1995b). Dette gjør det osteologiske materialet vanskelig å anvende.

Trekull til ¹⁴C-datering ble tatt ut fra ildstedets bunn, og resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 58 A	T-6791	1170 +/- 70 BP	AD 780 (890) 970

Dersom vi setter dette resultatet sammen med de daterbare gjenstandene, som var små skiferbryner og fragmenter av bolleformede leirkar (B-type), antyder det en bruk av bua i vikingtid, med et opphør i tidlig middelalder. Av andre gjenstandskategorier kan nevnes jernfragmenter, ildflint, nagler, never, bearbeidet kleber og et stykke bly.

Tuft 58 B og båtopptrekk 58 C

Tuft 58 B ligger rett sør for tuft 58 A. Tuftas sørlige vegg går helt inn til det tilstøtende båtopptrekk 58 C. Østre vegg går inn mot vestveggen til tuft 57. Det er trolig at døråpningen har ligget i vestveggen (Alsaker 1995b). Tufta måler 8,5 x 8,5 meter i ytre mål, og 7 x 7 meter i indre mål. Veggfundamentene er trolig bygget opp av løftestore steiner, men dette var vanskelig å avgjøre da de ikke ble avtorvet. Det ble bare utgravd 1 m² i sentrum av tufta.

Båtopptrekket 58 C, som ligger helt inntil tuft 58 B, er 5 meter bredt og 12 meter langt, og er bygget opp av løftestore steiner. Østre langvegg ligger inntil en bratt fjellskrent, som delvis danner vestveggen i tuft 57. Langveggene slutter om lag 1,5 meter fra dagens strandlinje ved middelvannstand. Det ble tatt et prøvestykk i nordre del av opptrekket. Her ble det påvist et 1-2 cm tykt kulturlag som lå over det grove steingulvet i stoa. Det var umulig å si hvilken tilknytning dette kulturlaget hadde, og derfor er det også vanskelig å avgjøre om det har vært avsatt i forbindelse med bruk av båtopptrekket.

I tuft 58 B ble funnet et 50 cm tykt kulturlag, hvor det var mulig å skille ut fem klare stratigrafiske lag. Alsaker angir også at det er trolig at det har vært tre ulike ildsteder (Alsaker 1995b). I etterkant er det dessverre ikke mulig å identifisere de ulike lagene og jeg kan derfor bare bygge på hans utsagn. På profiltegningen er det mulig å identifisere deler av tre ildsteder, med tre tilhørende bosetningsfaser. Alsaker har trolig rett når han sier at det ikke har vært brudd i bosetningen (ibid.), fordi det er ikke mulig å skille ut horisonter mellom de ulike bosetningsfasene.

De gjenstandene som er funnet i tufta, tyder på bruk i yngre jernalder og tidlig middelalder. Skiferbrynefragmentene og kleberkarfragmentene er alle av en type som er funnet i de andre tuftene. Disse dateres vanligvis til yngre jernalder og tidlig middelalder. Kullprøvene som ble tatt i lag 2 og 4, viser følgende resultat:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 58 B	Lag 2	T-6809	1190 ± 70 BP	AD 780 (880) 960
Tuft 58 B	Lag 4	T-6790	1180 ± 80 BP	AD 780 (880) 970

¹⁴C-dateringene viser i likhet med gjenstandsmaterialet at bua har vært i bruk i yngre jernalder og tidlig middelalder. Om startfasen og slutfasen er det vanskelig å uttale seg, men det er mulig at også disse også ligger innenfor denne tidsrammen.

Av andre funn kan nevnes en mulig kroknøkkel (Schetelig 1912:198 se fig. 468), bearbeidet kleber, jernfragmenter og et fiskesøkke i kleber.

Tuft 60

Tuft 60 ligger på en naturlig terrasse om lag 7 m.o.h og 50 meter nordøst for det smaleste innløpspartiet for Nordre Hjartøy. Tufta er svært dårlig markert, bare noen få steiner i østre kortvegg er synlige (Alsaker 1989b:88). Østre, vestre og søndre vegg følger ytterkanten av terrassen, mens nordre vegg ligger opp til en tilstøtende bergskrent (Alsaker 1995b). Tufta måler 8 x 6 meter i ytre mål.

Veggfundamentene i tufta består av et skift løftestore steiner som ligger rett på berggrunnen. Bredden på fundamentet ser ut til å være om lag 0,5 til 0,8 meter. Det ble gjort en testundersøkelse i sentrum av tufta, hvor man åpnet en sjakt på 1,5 x 0,5 meter. Kulturlagets tykkelse var 25 cm, og det var ifølge Alsaker mulig å skille ut ulike stratigrafiske lag (ibid.). Ildsted 1 ble funnet i lag 1 i søndre del av sjakten, og det hadde en diameter på 63 cm. Det var ingen regelmessig steinsetting i ildstedets ytterkant, og bålmassen som var 40 cm tykk, besto utelukkende av trekull. En rekke jerngjenstander ble funnet i forbindelse med ildstedet, for det meste naglefragmenter. Dette kan tyde på at det kan ha vært brent båtresten eller lignende her (ibid.).

Ildsted 2 ble funnet i nordre del av sjakten, og kan følges fra lag 1 til 5. Det har en diameter på 0,60 meter. Det er vanskelig å avgjøre hvorvidt steinene som ble funnet i tilknytning til ildstedet, egentlig var kantsteiner. Ildsted nr 2 inneholdt, i motsetning til det foregående, brente bein. Disse er dessverre ikke analysert (ibid.).

Funnmaterialet i tufta er konsentrert omkring kategoriene jernnagler, bark, hasselnøttskall, horn og voks. Det er umulig ut fra disse å gi en tidsangivelse for når bua var i bruk. Det ble derimot tatt to kullprøver fra tufta, og resultatet er som følger:

Lokalitet:	Lag:	Lab.ref.:	Ukalibrert:	Kalibrert:
Tuft 60	Lag 3	T-6807	1000 ± 80 BP	AD 980 (1020) 1160
Tuft 60	Lag 4	T-6808	1230 ± 60 BP	AD 710 (790) 890

Dateringene skulle indikere bruk i merovingertid, overgangen til vikingtid og inn i tidlig middelalder. Det er av ulike årsaker dessverre umulig å si med sikkerhet om bua har vært brukt over lengre tid enn det dateringene antyder.

Ut fra de funn, strukturer og dateringer som foreligger, er det vanskelig å si noe om hvor lang tid denne bua var i bruk.

2.4.5 Tuftekomplekset 59 i Nordre Hjørtøyvåg

Tuftekomplekset 59 A-E ligger innerst på et flatt nes, om lag 100 m øst-nordøst for Hjørtøyholmen, ved innløpet av Nordre Hjørtøyvåg. Tufteområdet er avgrenset i nord og øst av en steil bergvegg. I vest er det fritt utsyn til Hattøy og Selsøy.

Tuft 59 A ligger 33 meter nord for det ytterste punktet på neset. Veggfundamentene er uregelmessige, og i østre del av strukturen stikker fjellet frem. Det ble ikke påvist kulturlag i tufta, og den uregelmessige formen kan tyde på at den kan ha hatt en annen funksjon enn som fundament for ei bu, uten at det lar seg bestemme (Alsaker 1989b:87).

Tuft 59 B ligger tett opptil tuft 59 A. Nordveggen ligger inntil en bratt bergvegg og veggfundamentene består av store steinblokker som ligger i et skift på berggrunnen. Det ble ikke påvist kulturlag i tufta.

Tuft 59 C ligger om lag 8 meter sørøst for tuft 59 A. Østveggen ligger inntil en steil bergvegg. Veggene er markert med løftstore steiner som er lagt rett ned på berggrunnen. Det ble påvist et 1-2 cm tykt kulturlag i tufta, men det ble ikke sendt inn prøver til datering.

Tuft 59 D ligger 9,3 meter sørøst fra tuft 59 A, og rett sørøst for tuft 59 C. Den ligger i en gammel strandsone med store rullesteiner. Et skift med rullestein markerer veggfundamentene til bua (Alsaker 1989b:88).

Båtstø 59 E ligger sørvest for tuft 59 D og har felles vestvegg med denne. Opptrekket starter om lag 1 meter over dagens flomål. Den er dårlig markert, og er bare synlig ved noen rullesteiner (ibid.)

Ut fra de opplysningene om tuftekomplekset 59 er det vanskelig å trekke noen sikrere konklusjoner. Det er sannsynlig at de tilhører den samme aktiviteten som de andre tufte i området, men at varigheten ikke har vært som i de andre.

2.4.6 Sammenfatning av tufte på Hjørtøy

De ulike tuftekompleksene som er funnet på Hjørtøy, vitner alt i alt om stor aktivitet. Resultatet av undersøkelsene viser at det har vært en intensiv bruk av området i yngre jernalder. Noen bygninger har vært i bruk allerede i yngre romertid og folkevandringstid. Av de 16 tufte det har vært mulig å datere, har i alt 11 vært i bruk i vikingtiden. Det er i denne perioden det ser ut til at aktiviteten særlig intensiveres (se fig. 13). Dette stemmer også med de observasjonene som er gjort på Risøya, hvor de fleste funn som kan dateres også faller innenfor perioden yngre jernalder, særlig vikingtid og tidlig middelalder. Funnene og gjenstandsmaterialet fra Hjørtøy stemmer godt overens med resultatene fra Risøya og Sandøya. Bildet som fremtrer, viser altså stor grad av overensstemmelse.

Dateringene viser altså aktivitet i eldre jernalder, men gjenstandsmaterialet er hovedsakelig knyttet til yngre jernalder. Bente Magnus forklarer denne uoverensstemmelsen med bruk av rekved i ildstedene (Magnus 1974:85). Dette er selvsagt en tolkningsmulighet, men før vi kan si noe med sikkerhet ville det være hensiktsmessig å treartsbestemme prøvene for å se om det dreier seg om særlig bestandige treslag. Det er dessverre ikke gjort i dette tilfellet. Løsningen kan derfor muligvis være at rekved er brukt i ildstedene. En annen feilkilde ligger i at mye av gjenstandsmaterialet ikke lar seg presist datere og kan teoretisk ha en eldre datering. Det er f.eks. ikke mulig

Lok.	Type	Ytre mål	Indre mål	Lengde	Bredde
59 A	Tuft	6,2 x 5 til 7 m			
59 B	«	6,7 x 2,9 m			
59 C	«	3,7 x 3,1 m			
59 D	«	6,2 x 5,7 m			
59 E	Båtopptrekk	6,5 x 3,7 m			

Tab. 5. Mål på tufte i komplekset 59 ytterst i Nordre Hjørtøyvåg.

B-nr.	Lok.	T-nr.	BP.	Kalibrert	Område
B-14648	40 A	T-6806	1530 ± 50 BP	AD 450 (550) 610	Hjørtøy
B-14649	40 A-1	T-6805	1640 ± 70 BP	AD 350 (420) 540	Hjørtøy
B-14650	40 B	T-6804	1090 ± 70 BP	AD 890 (980) 1020	Hjørtøy
B-14652	40 C-2	T-6811	1350 ± 70 BP	AD 650 (670) 770	Hjørtøy
B-14651	40 C-1	T-6965	910 ± 60 BP	AD 1030 (1160) 1220	Hjørtøy
B-14653	50 A	T-6802	1520 ± 70 BP	AD 440 (550) 630	Hjørtøy
B-14653	50 A	T-6803	1110 ± 90 BP	AD 870 (970) 1020	Hjørtøy
B-14654	50 B	T-6810	1160 ± 80 BP	AD 780 (890) 980	Hjørtøy
B-14655	50 C	T-6800	1060 ± 70 BP	AD 900 (1000) 1030	Hjørtøy
B-14655	50 C	T-6801	2150 ± 80 BP	BC 360 (180) 50	Hjørtøy
B-14656	51 A	T-6799	1060 ± 80 BP	AD 890 (1000) 1030	Hjørtøy
B-14657	52	T-6796	1630 ± 50 BP	AD 400 (420) 530	Hjørtøy
B-14658	53	T-6795	1140 ± 70 BP	AD 820 (890) 990	Hjørtøy
B-14659	55	T-6793	1130 ± 40 BP	AD 885 - 979	Hjørtøy
B-14659	55	T-6794	940 ± 60 BP	AD 1020 - 1180	Hjørtøy
B-14660	57	T-6792	1080 ± 80 BP	AD 890 (980) 1020	Hjørtøy
B-14661	58 A	T-6791	1170 ± 70 BP	AD 780 (890) 970	Hjørtøy
B-14662	58 B	T-6809	1190 ± 70 BP	AD 780 (880) 960	Hjørtøy
B-14662	58 B	T-6790	1180 ± 80 BP	AD 780 (880) 970	Hjørtøy
B-14663	60	T-6807	1000 ± 80 BP	AD 980 (1020) 1160	Hjørtøy
B-14663	60	T-6808	1230 ± 60 BP	AD 710 (790) 890	Hjørtøy
B-12275	4.1	T-1406	1630 ± 110 BP	AD 260 (420) 550	Risøya
B-12275	4.1	T-1461	1370 ± 160 BP	AD 550 (660) 860	Risøya
B-12275	4.1	T-1460	1230 ± 60 BP	AD 710 (790) 890	Risøya
B-12275	4.1	T-1405	1150 ± 90 BP	AD 780 (890) 1000	Risøya
B-12357	1.2	T-1592	1540 ± 110 BP	AD 420 (540) 640	Sandøya
B-12357	1.2	T-1591	1310 ± 110 BP	AD 660 (690) 790	Sandøya

Tab. 6. ¹⁴C dateringer fra Hjørtøy, Risøya og Sandøya.

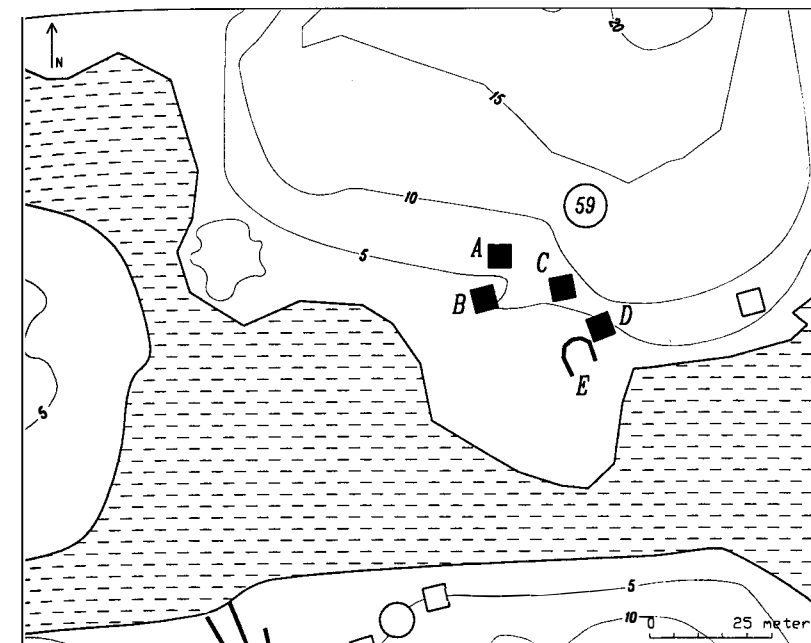

Fig. 12. Kart over tuftekomplekset 59 ytterst i Nordre Hjørtøyvåg.

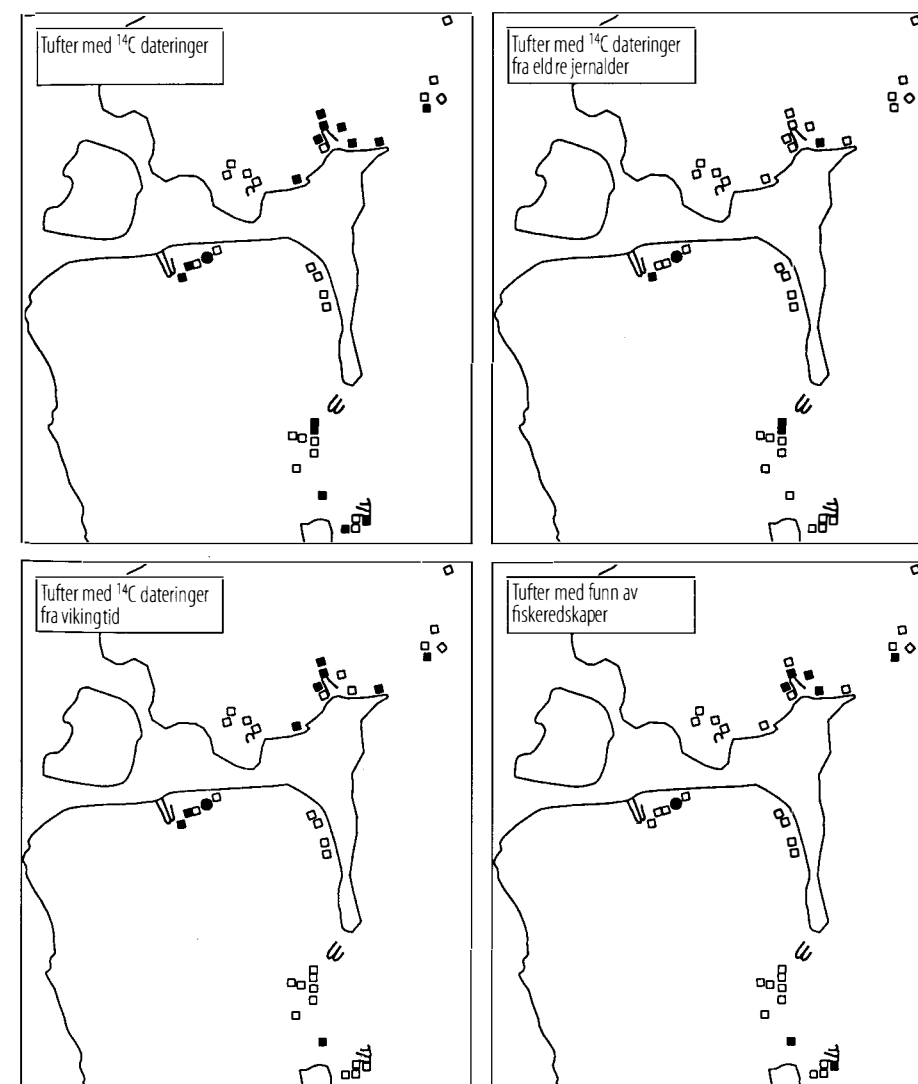

Fig. 13. Oversikt over dateringer og fiskeredskaper på Hjørtøy.

å skille mellom fiskeredskaper fra yngre og eldre jernalder, dersom det ikke har vært sekundær bruk av bolleformede kleberkarskår som fiskesøker. En typebestemmelse av fiskeredskapene vil bli foretatt i kapittel. 3, og vi vil komme nærmere inn på spørsmålet der.

Det er til sammen registrert 38 tufter på Hjørtøy, og bare en liten del av disse er undersøkt. Derfor vil det ikke kunne sies med sikkerhet om de foreliggende resultater, er representative for alle tufte. Et annet forhold som gjelder den eldste bruksfasen er at ikke bunnsjiktet av kulturlaget er undersøkt i alle de utgravede tufter, derfor kan vi heller ikke si med sikkerhet om hele aktivitetsperioden er belagt. Det er likevel rimelig å anta at det har vært en intensiv bruk av området allerede i folkevandringstid frem til vikingtid. Hovedtyngden i aktivitet er likevel i vikingtid.

Fig. 13 viser at det har vært aktivitet i eldre jernalder i begge vågene og i flere tuftekomplekser. Samlet sett, ser det likevel ut som om det har vært flere enkeltliggende bygninger i eldre jernalder, i forhold til klyngebebyggelse som i vikingtid.

Som vi har sett, har det ikke vært mulig å si noe konkret om konstruksjonen av buene. Det mest sannsynlige er at de største buene har hatt indre takbærende stolper, (jf. stolpehullet funnet i 51 A) og de mindre buene har hatt hjørnestolper. Det er også trolig at taket har vært tekket med never, da det i nesten alle tufte er funnet neverrester (se appendiks). I hvilken sammenheng buene har inngått i, vil bli diskutert i kapittel 5 og 6.

Kapittel 3

Fiskeredskapene

3.1 Innledning

Jeg vil i dette kapitlet se nærmere på deler av gjenstandsmaterialet som kom frem under utgravningene på Hjartøy, Risøya og Sandøya. I all hovedsak gjelder dette fiskeredskapene. Jeg ønsker å undersøke om det er endring eller kontinuitet i fiskeredskapenes teknologi. Skjer det en tilsvarende endring som den Helberg har ment å kunne vise i Nord-Norge i overgangen mellom vikingtid og tidlig middelalder? Her blir teknologiendringene sett i sammenheng med oppkomsten av markedsfiske, og tørrfiskhandelen over Bergen (Helberg 1993:228).

Omkring 1100-1200-tallet skjer det en endring innen fiskeriteknologi i Nord-Norge, med bruk av jarstein, vadbein og en større differensiering av fiskekrokene. Jarsteiner er relativt tunge søkker som er egnet til dypvannsfiske etter f.eks. skrei. Utvalget av fiskekroker blir større. Vadbein med bevegelige og utskiftbare deler kommer også inn. Det kommer også inn flere og større båttyper. Alle disse endringene peker i retning av at fisket får et større omfang. Området dette gjelder, er ytterkysten i Nord-Norge, hvor fiskevær etter hvert dukker opp. Skreien som man tar med dette utstyret, er også råvaren i tørrfiskproduksjonen (Helberg 1993:194). Helberg tror også at denne endringen er et spesielt nordnorsk fenomen, og at dette ikke skjedde på Vestlandet (1993:228). Jeg vil med dette utgangspunktet analysere fiskeredskapsmaterialet, for å se om det er mulig å spore endringer i teknologi i løpet av strandtuftenes bruksperiode, og diskutere hva dette eventuelt innebærer.

Det er som vi har sett ikke arbeidet med fiskeredskapene i noen særlig grad innenfor sørnorsk arkeologi. Nordgaard arbeidet mest med fiskesøkker, men er også så vidt inne på garn, snøre og fiskekroker. I de tilfeller Nordgaard (1908) eller Helberg (1993) har forsøkt å datere et fiskeredskap, eller en type som forekommer i mitt materiale, vil dette bli kommentert og diskutert. Helberg gjør også bruk av ¹⁴C-dateringer i sitt forsøk på å datere de ulike

typene. Nordgaards arbeid er nyttig som et godt referanseverk og fordi det dekker hele landet. Dersom Helberg og Nordgaard har rett, kan det være ulike fiskesøkketyper i Nord- og Sør-Norge (Nordgaard 1908:90ff; Helberg 1993:227f). Vi skal se nærmere på dette.

3.2 Dokumentasjon og representativitet

Det har gjennom årene kommet inn en god del fiskeredskaper til Bergen Museum, men i forhold til hva som må ha eksistert og hva man finner av andre bruksgjenstander fra forhistorien, så er fiskeriet svakt representert i det arkeologiske materialet. Jeg har gått gjennom alle funntilvekstene fra Bergen Museums distrikt frem til 1986 og laget en oversikt over hvor mange fiskeredskaper som er funnet. Fiskeredskapene som er inkludert, er fiskekroker, fiskesøkker, lysteragfler, harpunspisser o.l.

Jeg har valgt ikke å ta med alle fiskeredskapene som er funnet i sikre stein- og bronsealder-kontekster, eller i hellere. Det er funnet en god del fiskeredskaper i hellere i Hordaland og Sogn og Fjordane, men det er en altfor tidkrevende oppgave å skille ut redskaper fra de ulike perioder innenfor rammene av denne avhandlingen. Jeg sitter derfor igjen med gravfunn, hustufter, strandtufter, verkstedsfunn og naust fra jernalderen og tidlig middelalder, i tillegg til løsfunn, dvs. funn uten sikker funnkontekst.

Oversikten viser at det er en overvekt av løsfunn, altså funn uten kontekst. Dernest kommer hustuftfunn og funn fra strandtufter, med relativt mange funn. Funnfrekvensen er høy i noen tufter, mens det i de fleste tufter ikke finnes fiskeredskaper i det hele. Middelaldergårdene Høybøen i Fjell og Liset i Bremanger er begge eksempler med stort tilfang av fiskeredskaper. Disse to gårdene ligger også i den ytre kystsonen, hvor det er naturlig å tenke seg kombinasjonsbruk mellom fiske og jordbruk.

Antallet fiskeredskaper funnet i graver er derimot meget lite. De fleste graver med funn av fiskeredskaper

Hordaland		Sogn og Fjordane		
Løsfunn	58	Løsfunn	49	
Gravfunn	5	Gravfunn	11	
Hustuft	46*	(hvorav 11 var fragmenter)	Hustuft	17**
Strandtuft	87		Naust	1
Verkstedsfunn	1		Totalt	78
Naust	1			
Totalt	199			

Tab. 7/8. Fiskeredskaper i Hordaland og Sogn og Fjordane.

kan dateres til yngre jernalder. De gjenstandene man finner, er i de fleste tilfeller fiskesøkker og i et par tilfeller fiskekroker. Få funn av fiskekroker kan selvsagt ha med bevaringsforhold å gjøre, men er neppe den mest sannsynlige årsaken, i og med at vi finner en mengde andre typer jerngjenstander i graver. Dette tyder på at det er andre årsaker til at fiskeredskaper ikke finnes. Det kan dreie seg om at den avdøde ikke hadde noen relasjoner til fiskeri, men det måtte bety at så nær som ingen fisket i dette landet over en periode på mange tusen år. Den mest rimelige forklaringen vil imidlertid være at fiskeredskaper ikke spilte en viktig rolle i gravritualet i en slik kontekst, og derfor heller ikke kommer med. I de få gravene hvor en finner fiskeredskaper, er ikke resten av gravgavene fattige, det er tvertimot forholdsvis rikt utstyrte graver. Fiskeredskaper skulle derfor ikke indikere lavstatusgraver. Det er tydelig å se at gravene og gravgodset ikke reflekterer det virkelige liv. Det kan være at gravene reflekterer de jordeiendes idealer, og at fiskeredskaper av den grunn ikke ble regnet med, da jordbruket og jordeiendom har vært ansett for å være viktigere enn fiske.

Funnforholdene gjør det generelt vanskelig å datere fiskeredskaper. Det er bare i sjeldne tilfeller mulig å datere dem ut fra sammensetningen av funn, slik som i graver, men i svært mange tilfeller er de funnet utenfor kontekst, som løsfunn. Gjenstandene har få typologiske elementer som kan brukes til en kronologisk analyse.

Jeg vil nå analysere gjenstandsmaterialet fra strandtuftene på Hjartøy, Risøya og Sandøya, og se om det er en forskjell på typer fiskesøkker i de ulike perioder, for deretter sammenligne resultatet med arbeidene til Helberg (1993) og Nordgaard (1908).

3.3 Begrepsbruk og ordning av gjenstandsmaterialet

Det er forskjell på å klassifisere og typologisere et arkeologisk materiale. Jeg vil i denne sammenheng presisere begrepene. Ved en klassifikasjon er det ikke tidsaspektet som er viktig, men likhet og ulikhet i form og materielt

uttrykk i de enkelte typer. Mats P. Malmer definerer en type på følgende måte:

«... man sammanför artefakter med väsentliga likheter till typer. Man kan urskilja flera olika slag av typer alltefter likhetens art. Fysisk likhet medger urskiljande av artefakttyper (föremålstyper), på basis av fyndassociationens likhet kan urskiljas fyndkombinast onstyper...» (Malmer 1963:15f).

«...har urskilts tre olika former av likhet, nämligen korologisk likhet, fyndassociationslikhet och fysisk likhet» (Malmer 1963:24).

«Artefakttypen kan uppenbarligen defineras som ett antal föremål med vissa gemensamma egenskaper, och fyndkombinastionstypen kan defineras som slutna fynd i vilka ingår vissa bestämda artefakttyper» (Malmer 1963:20).

Malmer mener at typer kan etableres ut fra ulike elementer: materialelement, proporsjonselement, formelement, tekniske element og dekorative elementer (Malmer 1963:24). Jeg ønsker først og fremst å klassifisere fiskeredskapene. Deretter vil jeg forsøke å sette dem inn i en tidsramme ved å se på ¹⁴C-dateringer og funnkonteksten til hver enkelt type.

Jeg vil som nevnt bruke Helberg (1993) og Nordgaard (1908) som utgangspunkt for mine analyser og typebestemmelser. Resultatene av Helbergs analyse og dateringer vil jeg bruke i forbindelse med en egen typebestemmelse for fiskeredskapene i de respektive tuftgeområder, og om mulig datere dem mer presist. Helberg setter opp ulike kriterier for typebestemmelsen av fiskekroker, fiskesøkker og vadbein. Vadbein finnes det ikke i det vestnorske materiale; derfor vil jeg konsentrere meg om kroker og søkker. Jeg benytter her Malmers (1963:24) kriterier: form, materiale, proporsjoner, tekniske elementer og dekorative elementer.

For fiskesøkkene er funksjonskriteriet det viktigste, men deretter bruker jeg form, materiale og kontekst. Jeg vil dele dem inn etter antatt bruksområde, deretter etter hva som bestemmer bruken, nemlig formkriteriet. Søkket må dertil ha en viss tyngde i forhold til hvor dypt man skal fiske, og formen på søkket er utformet ut fra hvordan man fisker. Dorger man, er det f.eks. ønskelig å ha et fiskesøkke som ikke tvinner snøret når det blir dratt etter båten. For å tilfredsstillende slike krav er følgende for- melementer viktige:

- søkkets form; om det er rundt, ovalt, båtformet eller avlangt
- formen for snørefeste
- om søkket har hull i tillegg til furer, i tilfelle hvor og hvor mange (Helberg 1993:104).

Helberg går i sin undersøkelse ikke inn på vekt og størrelse i sine typebestemmelser. Vekt og størrelse sier mest om strøm og dybdeforholdene søkkene har vært brukt i. En større andel av fiskesøkkene som er funnet på Risøya, Sandøya og Hjartøy, er bare bevart som fragmenter. Derfor ville et slikt kriterium ikke være til hjelp i denne

sammenheng. Jeg har derfor valgt å ikke ta vekt med i typebestemmelsen.

For fiskekrokers vedkommende blir funksjonskriteriet sammen med formkriteriet viktig. Kroken skal krøke fisken lett og samtidig holde på fisken til den er over rekka eller på land (Helberg 1993:102). Det er også viktig å ha riktig krok til rett fiskeslag, fordi fiskene nærmer seg byttet på ulik måte. Disse variablene har Helberg tatt hensyn til i sin analyse, og setter opp følgende formelementer for typebestemmelsen:

- bøydd eller rett legg
- innoverbøydd krokspiss eller åpen form
- vridd krokspiss eller ikke i forhold til leggen
- krokspiss med eller uten mothake
- festeanordning for snøre, øye eller plate (Helberg 1993:102).

Selv om en del av disse variablene ikke forekommer i materialet fra de tre undersøkte øyene, velger jeg likevel å bruke Helbergs typesystem, og refererer til de typene som stemmer overens med de fiskekrokene jeg har.

Lokalitet	Fiskesøkker	Fiskekroker	Andre fiskeredskaper
Hjartøy	8	14 (+2)	
Risøya	35	15	2
Sandøya	8	5	

Tab. 9. Fiskeredskaper funnet på Hjartøy, Risøya og Sandøya.

3.3.1 Typebestemmelse av fiskesøkker

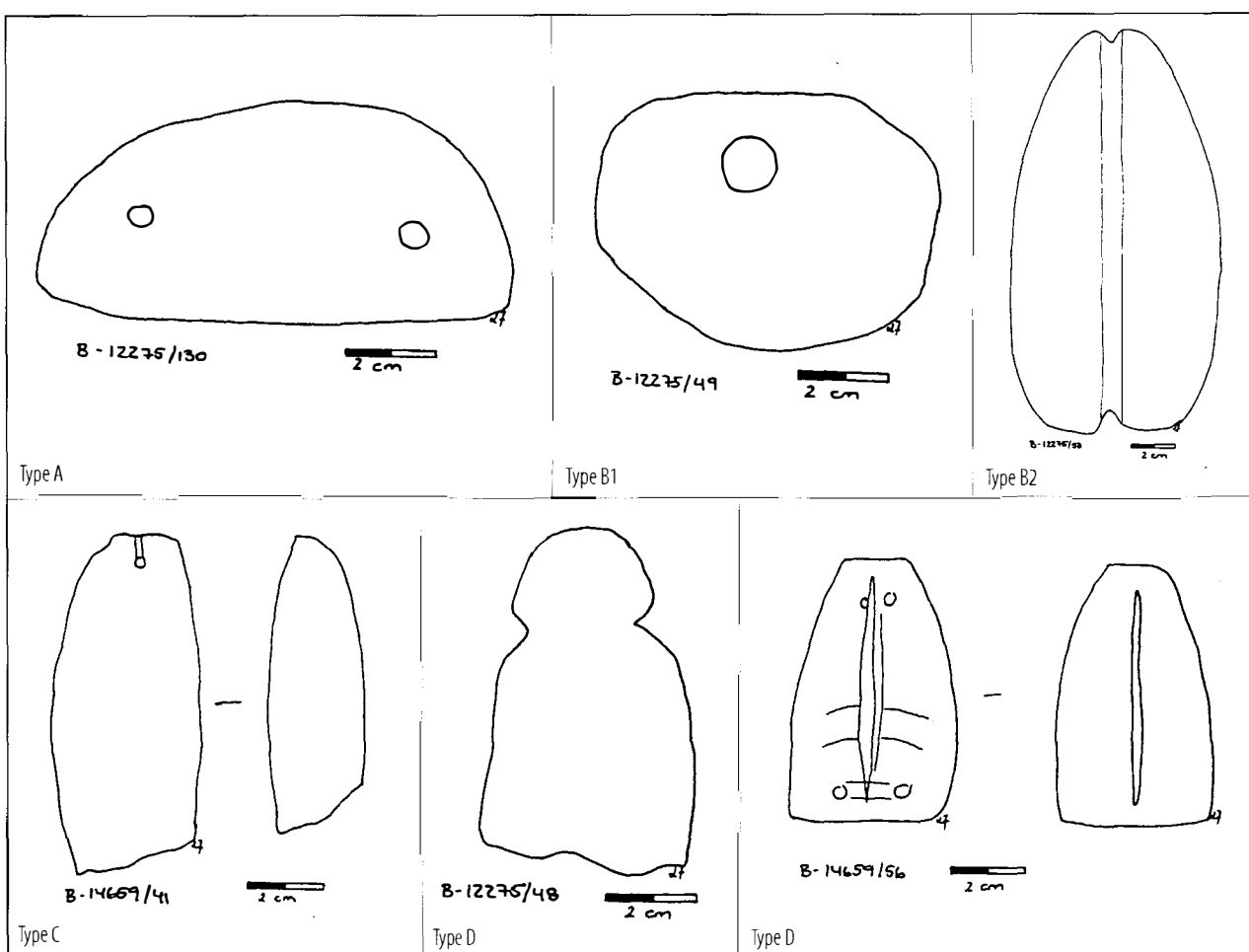
Jeg skal nå foreta en typebestemmelse som først og fremst er basert på funksjon for de fiskesøkkene funnet på Risøya, Sandøya og Hjartøy. De blir inndelt i fire hovedtyper A, B, C og D. Type B er igjen inndelt i to undertyper.

Type A, dorgesøkker:

Denne typen fiskesøkker er «båtformet», med ett hull i hver kortende, nærmest den rette kanten (fig. 14). Det vanlige for denne typen er sekundær bruk av bolleformede kleberskår, derfor får de en fin buet form sett i profil. Disse søkkene har trolig vært brukt til dorging. Den uregelmessige formen virker nemlig slik at snøret ikke tvinner seg når det blir dratt etter en båt, jf. fig. 39f og 40a-d i Nordgaard (1908:82f) og type V hos Helberg (1993:118).

Tolkningen av type A som dorgesøkke gir muligens et skjevt bilde av fisket. Det kan reises spørsmål ved tolkningen, fordi det er ikke funnet spor etter fiskesnøre på søkkene. Slike ville kunne ha fortalt oss på hvilken måte de har vært brukt. Også Helberg betegner denne typen søkker som dorge- eller garnsøkker. Vekten på hans type V og min type A er dessuten den samme, omkring 100 til 150 gram (Helberg 1993:179).

Fig. 14. Fiskesøkketyper fra Risøya, Sandøya og Hjartøy. Tegn.: Live Johannessen.

Type B, garnsøkker:

Undertype B1, garnsøkke:

Dette fiskesøkket er ulikt utformet, med bare et hull midt på og kan derfor ikke ha vært brukt som dorgesøkke, men som garnsøkke. Søkket er laget av kleber (fig. 14).

Undertype B2, garmtynge:

Denne undertypen er rundtoval med to laterale furer. Fiskesøkket av denne typen er stort og tungt, og har derfor trolig vært brukt til som garmtynge. Søkket er laget av kleber (fig. 14).

Type C, pilkesøkkert/snørefiske med agn:

Fiskesøkker av C-typen er nærmest rektangulære, med en gjennom boring i hver kortende, eller bare i den ene kortenden (fig. 14). Det er trolig at søkket har hatt en annen opprinnelig form, men slik det er utført nå, er dette en søkkestein hvor snøret ble festet i den ene enden, og fortommen i den andre. Den symmetriske formen gjør det umulig å bruke søkket til dorging. Søkket er laget i kleber.

Type D, usikker funksjon:

Søkker av D-typen er slike som er vanskelige å bestemme. Formen gir ingen indikasjoner om bruk. Innenfor denne typen er det to ulike former i materialet fra Risøya og Hjartøy (fig. 14). For søkket fra Hjartøy er jeg usikker på om det i det hele tatt er et fiskesøkke; det kan være det, men mulighetene for at det er en støpeform eller noen annet er også tilstede. Foreløpig vil jeg kalle den et fiskesøkke.

I typebestemmelsen ovenfor har jeg satt et skille mellom type B1 og type C. Det er mulig at type B1 også kan ha vært brukt til pilk- og snørefiske, og at type C kan ha vært brukt i garnfiske. Dette er vanskelig å avgjøre uten et større sammenligningsmateriale.

Risøya:

På Risøya finnes det i alt 35 fiskesøkker hvor de fleste er av type A, i alt 11 stykker. Disse har som nevnt trolig blitt brukt til å dorge med. En opplysning som kan støtte tanken på at det har vært garnsøkker, er funnet av syv søkker av A-type ved en bergvegg på Risøya. Dette kan tyde på at det har vært et garn som har ligget her, og at det eneste som er igjen, er søkkene. Det er ikke slitespor på noen av dem, så det er umulig å avgjøre hvilken vei snøret har vært festet. Dersom de har vært brukt som dorgesøkker, er det mest nærliggende å anta at slitesporene har gått ut til kortsidene. Hvis det har vært brukt som garnsøkker, vil slitesporene gå mot langsiden.

Resten av materialet er mer differensiert, og sprer seg på mange typer. Av garnsøkker type B1 er det to, én av type B2, og av pilkesøkke type C er det ett eksemplar. Et av søkkene har en form som gjør at det kommer under type D, usikker funksjon. Det resterende antall fiskesøkker, 19 i alt, er så fragmenterte at det var umulig klassifi-

sere dem i forhold til typer. Det er også funnet én harpunspiss og én tann av lyster gaffel av jern.

Det er i tillegg funnet skår av ett eller flere bolleformede kleberkar i tuft 4/8, hvor fire av skårene har tegn på gjennom boring (B-11878). Disse skårene er ikke tatt med i beregningene, da gjennom boringene ikke med sikkerhet kan knyttes til sekundær bruk som fiskesøkker.³

Sandøya:

På Sandøya finnes det i alt syv fiskesøkker, hvorav to fiskesøkker er av dorgesøkke type A, én er av garnsøkke type B1 og fire fiskesøkker var så fragmenterte at det ikke var mulig å foreta typebestemmelse.

Hjartøy:

På Hjartøy finnes det åtte fiskesøkker, hvorav to fiskesøkker er av dorgesøkke typen A, én hver av garnsøkke typene B1, pilkesøkke type C og en av usikker funksjon type D. Tre av fiskesøkkene var det ikke mulig å typebestemme, fordi de var for fragmenterte.

Fiskeredskaper	Type A	Type B1	Type D
Risøya	6		1
Sandøya	1	1	
Hjartøy	1		

Tab. 10. Sekundær bruk av bolleformede kleberkar type B.

Det ser ut til at type A er den mest utbredte i undersøkelsesområdet, selvom det er stor variasjon av typer generelt. Denne søkketyper er også vanlig i hele landet (Nordgaard 1908; Helberg 1993), og kan for Risøya grovdateres, fordi de fleste søkkene er sekundær bearbeidelse av bolleformede kleberkarskår. Denne karformen, B-kar, dateres til vikingtid og tidlig middelalder (Lossius 1977:50). Min type A er identisk med Helbergs type V som han daterer innenfor perioden yngre jernalder (Helberg 1993:144). Dette støtter opp omkring det resultatet som er vist i tab. 10, 11, 12 og 13. Med noen få unntak er det brukt kleber i tildanningen av fiskesøkkene, ikke som i Nord-Norge, hvor man for det meste har tatt i bruk rullesteiner.

Tabell 11 viser en oversikt over de fiskesøkkene det var mulig å typebestemme, og hvilke tufter de kom fra, mens

Lokalitet	Type A	Type B1	Type B2	Type C	Type D
Fk.nr.5 Risøya	7				
Tuft 4/1 Risøya	4	2	1	1	1
Tuft 1/2 Sandøya	1	1			
Tuft 50C Hjartøy		1			
Tuft 55 Hjartøy				1	1
Tuft 57 Hjartøy	1				
Tuft 58B Hjartøy	1				

Tab. 11. Oversikt over typebestemte fiskesøkker.

Fiskesøkketyper	B-skår av kleber
Type A	8
Type B	1
Type B1	0
Type C	0
Type D	1

Tab. 12. Sekundær bruk av B-kar i tildanningen av fiskesøkker.

Lok.	A	B1	B2	C	D	¹⁴ C Kalibrert	Merknader
Fk.nr 5 Risøya	7						3 var skår etter B- kar
Tuft 4/1 Risøya	4	2	1	1	1	AD 260 (420) 550 AD 550 (660) 860 AD 710 (790) 890 AD 780 (890) 1000	3 av type A og 1 av type D var skår av B- kar
Tuft 1/2 Sandøya	1	1				AD 660 (690) 790 AD 420 (540) 640	Begge var skår fra B-kar
Tuft 50 C Hjartøy		1				AD 900 (1000) 1030	
Tuft 55 Hjartøy				1	1	AD 885 – 979	
Tuft 57 Hjartøy	1					AD 890 (980) 1020	Laget av skår fra B-kar
Tuft 58 B Hjartøy	1					AD 780 (880) 970	

Tab. 13. Søkketypenes kronologiske plassering i følge ¹⁴C dateringer

tabell 12 og 13 viser ¹⁴C-dateringene som er tatt i relasjon til de lagene fiskesøkkene ble funnet i, i tillegg til sekundær bruk av B-kar laget av kleber. Dersom en ser på oversikten i tab. 13, har alle fiskesøkkene det var mulig å typebestemme fra Hjartøy, datert til vikingtid. Dette stemmer også når en ser at et av søkkene var laget av skår fra et B-kar. Det er derimot ikke så enkelt når det gjelder Risøya og Sandøya. Av de 18 typebestemte fiskesøkkene, var ni sekundær bruk av B-kar som er tidsbestemt til perioden vikingtid og tidlig middelalder (Lossius 1977:50). ¹⁴C-dateringene viser imidlertid bruk av tuftene fra yngre romertid/folkevandringstid, merovingertid og inn i vikingtid. Her er det således en uoverensstemmelse mellom gjenstandsfunn og ¹⁴C-dateringer. Dette problemet vil bli diskutert nærmere i kapittel 4.

3.3.2 Typebestemmelse av fiskekroker

I utgangspunktet ønsket jeg å typebestemme fiskekroker etter de kriteriene jeg har satt ovenfor, og med utgangspunkt i arbeidene til Nordgaard (1908) og Helberg (1993), i tillegg til de erfaringene jeg selv har ervervet etter katalogiseringen av gjenstandsmaterialet. Etter at jeg hadde

Fig. 15. Fiskesøkke type D funnet på Hjartøy i tuft 55 (B-14659) (Foto: Ann-Mari Olsen, Bergen Museum).

beskrevet og tegnet alle fiskekroker og fiskekrokfragmenter, fant jeg dessverre det svært vanskelig å typebestemme et så fragmentert materiale. De fleste krokene er defekte på en eller annen måte; enten er toppen brutt av, eller så mangler deler av kroken. Dette gjør det nærmest umulig å typebestemme dem på en hensiktsmessig måte. Det er likevel noen tendenser i materialet, som jeg vil utdype nærmere. Alle fiskekrokene som er funnet, er laget av jern. På Hjartøy ble det funnet 14 fiskekroker, i tillegg er det funnet to som ikke kommer frem av katalogen, fordi det er uklart hvilken tuft de kommer fra. Fiskekrokene som ble funnet på Hjartøy, er svært fragmenterte, og derfor ikke så enkle å tolke som det resterende materialet.

På Risøya ble det funnet til sammen 15 fiskekroker som er godt bevart. Det samme gjelder for Sandøya, hvor det er funnet fem fiskekroker. Til sammen utgjør de 34 fiskekrokene (+2) fra de tre øyene et materiale det er mulig å knytte noen generelle kommentarer til.

De fleste fiskekrokene som ble funnet, var bare fragmenter, og derfor er det ikke mulig å si om det har vært vanlig med agnor (mothake) og løkke som snørefeste. I de tilfeller hvor øvre del av leggen er bevart, kan det likevel se ut som om det har vært mest vanlig med løkke som snørefeste. Dette gjelder også for de krokene hvor større

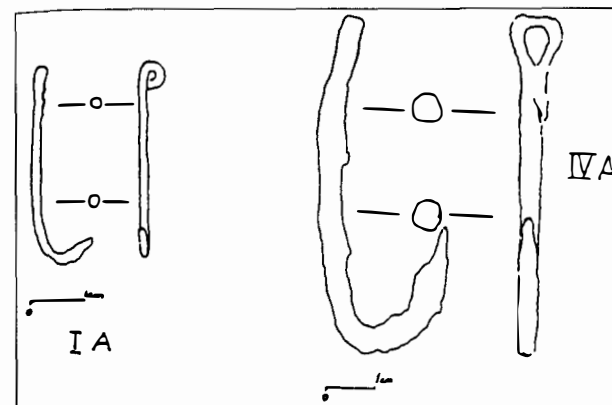

Fig. 16. Helbergs fiskekroktype IA og IVA (Fra fig. 7 og 8 Helberg 1993:111f).

deler er bevart. Leggen har vært rett eller svakt krummet, og legg/krok-forholdet har vært rett, ikke vridd som type III hos Helberg (Helberg 1993:112). Det ser også ut til å være et gjennomgående trekk at der hvor krokdelen er bevart, er det også agnor, i noen få tilfeller er det bare agnordelen som er bevart.

Ut fra disse forhold finner vi følgende karakteristika for fiskekroker brukt på Risøya, Hjartøy og Sandøya. De har:

- løkke som festeordning for snøre
- rett eller svakt krummet legg
- åpen krokform
- rett legg/krok-forhold
- krok med agnor

Fiskekrokene varierer selvsagt i størrelse. Materialet ser ut til å være forholdsvis ensartet, og det er ingenting som tyder på samme variasjonsrikdom som i det nordnorske materialet (Helberg 1993). Det er heller ikke mulig å se noen endring i form over tid i denne gjenstandskategorien i mitt materiale (jf. fig. 17). Som sammenligning (fig. 16.) kan krokene minne om Helbergs type IA og IVA (1993:111f).

For å avgjøre fiskekrokens egenskaper og til hvilke fiske de har vært brukt, er formen særlig viktig. Det er mye som tyder på at en fiskekrok med bøyd/knekt legg krøker bedre enn en krok som er uten dette elementet. Dette skjer fordi kroken sannsynligvis lettest vrir seg i en fordelaktig stilling under fisket, noe som vil være spesielt gunstig ved passive fiskemetoder. Kroker som har innoverbøyd spiss, fanger sannsynligvis bedre enn de som er uten. Krokens legglengde, kroggap og agnorlengde vil ha innvirkning på hvilke fiskearter man har søkt å fange

(Helberg 1993:102f). Siden fiskekrokene i mitt materiale er svært fragmentariske, er det vanskelig å si hvilke fiskearter man fisket fra Risøya, Sandøya og Hjartøy. Krok-materialet er dessverre for fragmentarisk til at jeg kan komme med slike slutninger. Som nevnt ovenfor, er det elementer som legglengde, kroggap og agnorlengde som er viktige i en slik analyse; elementer som er delvis eller helt borte i gjenstandsmaterialet.

3.4 Endring eller kontinuitet i fiskeriteknologi?

Et viktig utgangspunkt for min analyse av fiskredskaper var å se om det eventuelt skjedde en endring i materialet som kunne tyde på teknologiskifte. Det var også min intensjon å se på bruk og fangst av ulike fiskeslag. På grunn av størrelsen på materialet og dets fragmentariske karakter er det likevel ikke enkelt å finne svar på de spørsmål som jeg stilte innledningsvis.

I fiskesøkkematerialet er det ikke mulig å etterspore noen teknologisk endring i det hele. Den eneste typen fiskesøkker som med sikkerhet kan plasseres innenfor en periode, er type A, fordi den i mange tilfeller er gjenbruk av bolleformede kleberkar, såkalte B-kar. Dette utelukker selvsagt ikke at det finnes fiskesøkker av denne form som

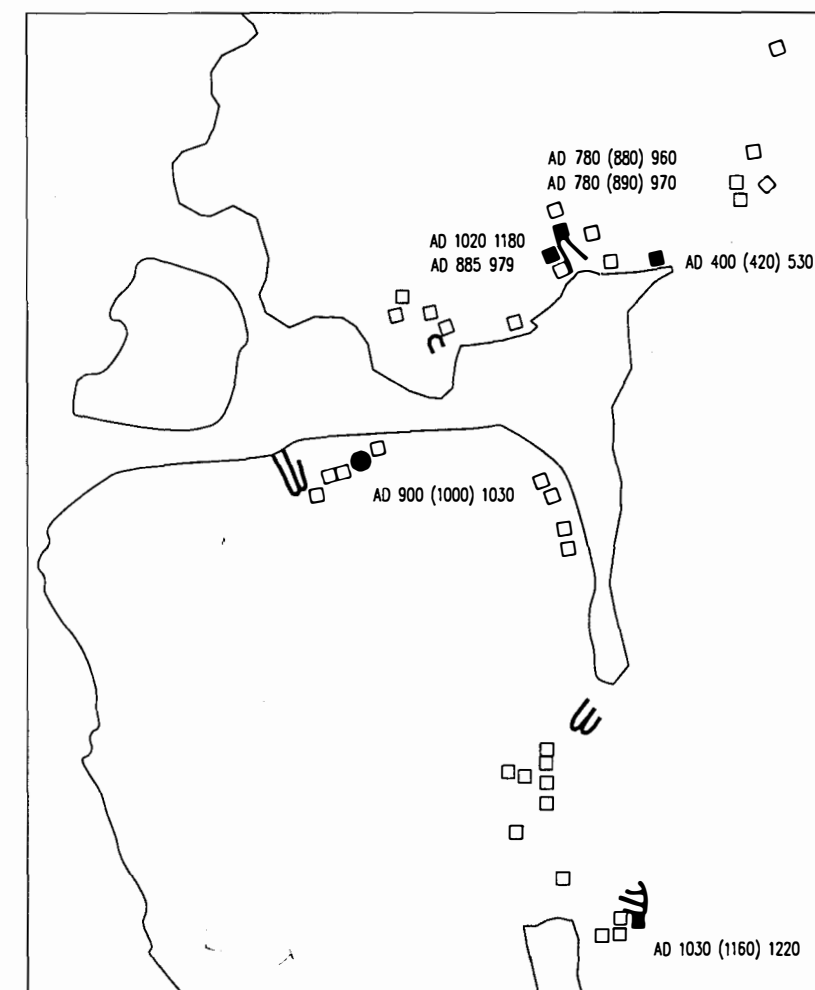

Fig. 17. Fiskekrokfunn og ¹⁴C dateringer av de lag de tilhører på Hjartøy.

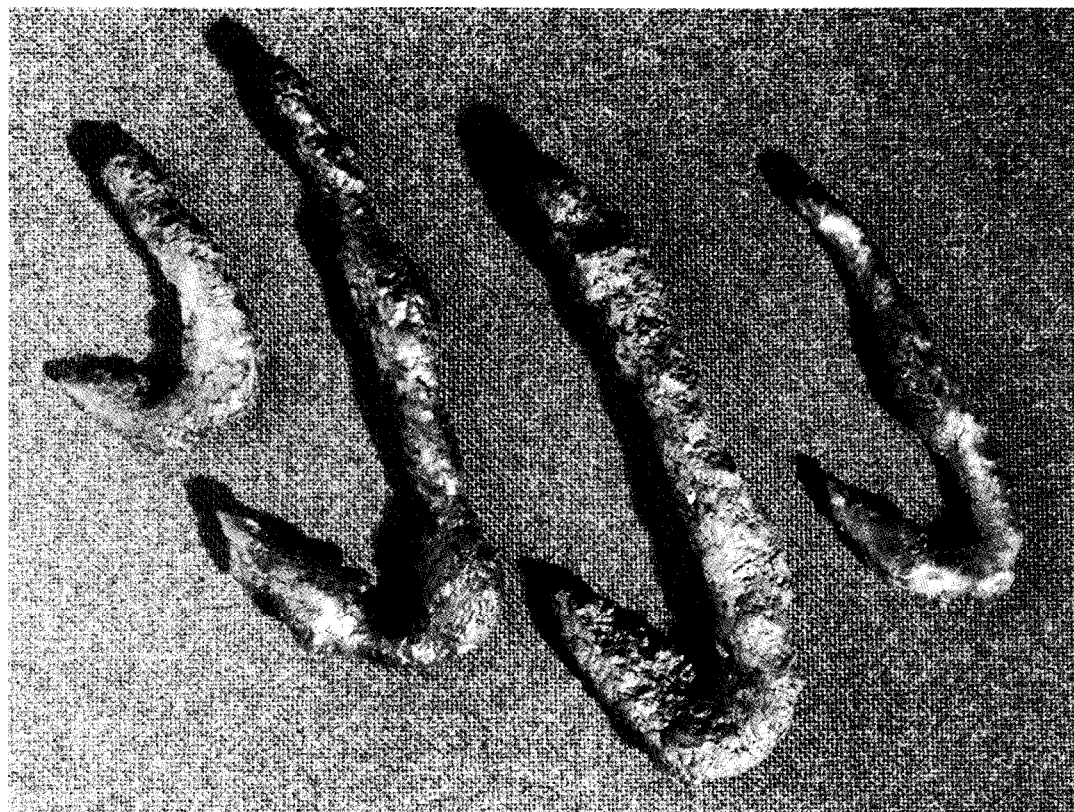

Fig. 18. Angler funnet i tuft 4/1 på Risøya i Sund kommune (Foto: Ann-Mari Olsen, Bergen Museum).

er brukt i perioden før vikingtid. Det er ikke overraskende at man finner flest fiskeredskaper i vikingtid/tidlig middelalder, fordi det er i denne perioden utnyttelsen av øyene og kompleksene intensiveres, og det er også i denne perioden det også foreligger flest funn generelt. I og med at bare én type har latt seg datere, kan det lett føre til at man får et skjevt bilde av bruken av redskapene. Det er derfor viktig å poengtere at dette resultatet ikke utelukker bruk av fiskeredskaper og søker i periodene før.

Noen av de defekte krokene har likhetstrekk med Helbergs kroktype IA og IVA som er brukt i vikingtid og tidlig middelalder, samt i kortere perioder opp i historisk tid fra 800 til 1200 (Helberg 1993:141). De fleste av dem er funnet på Risøya. Dette passer godt inn med Helbergs dateringer. Også på Hjartøy er det gjort noen usikre funn av disse typene. I de tuftene fiskekrokene er funnet, er det også aktivitet i perioden vikingtid/tidlig middelalder.

Fiskekroker funnet i naust fra romertid og folkevandringstid på Jærkysten viser imidlertid at det ikke alltid er lett å skille mellom eldre og yngre jernaldertyper (Rolfen 1974:93). Det som ser ut til å skille den eldre typen fra dem vi har i strandtuftene, er at disse har rett legg, ikke buet. Materialet herfra er likevel svært lite, bare seks kroker i alt. Det er på bakgrunn av dette umulig å skille mellom typer kroker funnet i eldre og yngre jernalder-kontekst. Størrelsen på krokene har etter alt å dømme med størrelsen på fangsten å gjøre, ikke når i jernalderen de ble laget.

Mens det altså er stor variasjon i materialet fra Nord-Norge, og kroksortimentet her øker omkring 1100-1200-

tallet, er situasjonen en annen på øyene utenfor Bergen, hvor materialet synes å være langt mer ensartet. Det er mulig at de to nevnte kroktypene har vært brukt lengre på Vestlandet enn i Nord-Norge. Men bare en større analyse av fiskekroker med gode kontekster vil kunne gi svar på dette. Det er imidlertid interessant å se sammenfall mellom dateringer fra Risøya og Hjartøy med de kroktypene som har likhetstrekk med de nordnorske typene.

Hovedvekten av aktiviteten i strandtufter i mitt undersøkelsesområde har vært i eldre og yngre jernalder, og all aktivitet opphører omkring 1200. I det nordnorske materialet er det derimot hovedvekt av funnene fra tidlig middelalder, samtidig som tørrfiskhandelen over Bergen og Trondheim får et større omfang. Ulike historiske betingelser gjør at det derfor kanskje ikke er så rart at materialet har forskjellig karakter. Hvorfor vi ikke har dateringer og funn fra perioden etter 1100-tallet på Hjartøy, Risøya og Sandøya, er likevel interessant. I tidlig middelalder blir jo fisket særdeles viktig, og det er tankevekkende at fiskevær som lå nær Bergen, skulle forsvinne i denne perioden. Det kan være mulig at tyngdepunktet for fiske er forskjøvet nordover til Møre og Lofoten-området, hvor tilgangen på skrei var sikrere.

Det arkeologiske materialet peker i retning av at strandtuftene har vært brukt i forbindelse med utnyttning av fiskeressurser. Men hvordan fungert dette? Hvem søkte opphold der ute? Hvem styrte fisket? Hvorfor ble utnyttelsen intensivert i vikingtid, og hvorfor forlot man plassene i tidlig middelalder? Disse problemstillingene vil jeg drøfte i de følgende kapitler.

Strandtufter eller fiskevær?

4.1 Innledning

Jeg vil i det følgende samle trådene av de analysene jeg så langt har foretatt. Vi kan nå vurdere spørsmål knyttet til tuftenes alder, omfang og karakter. Varierer dette fra område til område, eller ser vi et felles mønster? Ved å rekatalogisere gjenstandsmaterialet og gå gjennom det som er av primær- og sekundær litteratur, har det vært mulig å vinne ny kunnskap om bosetningen på Risøya, Sandøya og Hjartøy, og dermed skape en bedre forståelse for hva som har foregått av aktiviteter der.

4.2 Risøya

På Risøya er det som vi har sett, registrert 11 tufter og syv båtopprekk rundt Vestrevågen. Olav Toft har gravd og gjort funn av gjenstander i fire av disse, i tillegg til at han gjorde funn av syv dorgesøkker ved bergveggen ved funnkartnummer 5 (Fett 1967:6). Undersøkelser av to av tuftene hvor Toft hadde gjort funn, viste et gjenstandsmateriale som peker i retning av spesialisering, nemlig fiske. Det er funnet en hel rekke fiskeredskaper på stedet, i tillegg til at det er funnet redskaper til skjerpning og til koking av mat. Tuftene har alle samme form og utseende, små rektangulære flater, med fundament av løftestore steiner.

Det osteologiske materialet som er analysert, viser spor etter bein fra pattedyr, en unggris, reinsdyr, havpattedyr (hval/sel), trolig geit og av torskefisk. Siden det ikke var systematisk innsamling av bein, er det mulig at en ikke har fanget opp hele spekteret av fiskeslag og dyr som ble utnyttet. Beinmaterialet kan tyde på at det har vært fraktet mat for den perioden man skulle være der ute, fra indre strøk, som f.eks. rein, eller fra nærliggende gårder, som f.eks. gris. Det er også verdt å nevne at det er relativt lite fiskebein som er funnet, i motsetning til hva man skulle forvente.

De radiologiske dateringene viser aktivitet i yngre romertid/folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. Dette stemmer ikke overens med gjenstandsfunnene som er gjort. Skiferbryner og bolleformede kleberkar dateres til vikingtid og tidlig middelalder, og det er heller ingen av de øvrige funnkategoriene som med sikkerhet kan dateres til perioder før dette. Det ser ut som om det daterbare arkeologiske gjenstandsmaterialet bare representerer og belyser perioden vikingtid. Denne uoverensstemmelsen i dateringer kan som før nevnt muligens skyldes bruk av rekved. Bente Magnus anser de tre tidligste ¹⁴C-prøvene for å være for tidlige, mens hun fester lit til den ene som gir sikker vikingtid. I tillegg hevder hun at: «Alt i alt er en datering av Risøya-tuftene til yngre jernalder ut fra gjenstandsmaterialet og C14 analysene akseptabel» (1974:85). Jeg kan ikke si meg enig i denne slutningen, som bare aksepterer den ene dateringsgruppen som gir datering til vikingtid. Dette krever en nærmere begrunnelse for å kunne avvise. Hva som er årsaken til at det ikke er overensstemmelse mellom ¹⁴C-prøvene og gjenstandene som er funnet, er det likevel vanskelig å si noe sikkert om. Men det som er sikkert, er at det samme gjentar seg også på Sandøya, og til en viss grad på Hjartøy.

Vi skal derfor se nærmere på dette spørsmålet. En årsak til denne uoverensstemmelsen kan være at de gjenstandstypene som blir funnet i disse tuftene, ikke alltid er mulig å datere innenfor en kortere tidsramme. Det er fiskeredskaper, jernfragmenter, pimpstein og ildflint. De kan grovt plasseres innenfor jernalderperioden, men det er ikke nøyaktig nok. I Risøyas tilfelle er det ikke mulig å si sikkert om tuftene har vært i bruk i eldre jernalder ut fra gjenstandsmaterialet. Det er ikke usannsynlig at bruken av utmarksressurser har tatt til i folkevandringstid, og at de har vært i kontinuerlig i merovingertid og vikingtid. Det ser ut til at bruken av tuftene på Risøya opphører i tidlig middelalder.

Uoverensstemmelser mellom gjenstandsmaterialet og ¹⁴C-dateringer er ikke enestående. Liknende tilfelle av

uoverensstemmelse mellom funn og ¹⁴C-dateringer finner man på Island. Der har Margarét Hermanns-Auðardóttir (1989) gravd ut og analysert gården Herjólfsdalur, og resultatet av noen av ¹⁴C prøvene viste seg å gi dateringer til merovingertid, ikke vikingtid slik funnene og husstrukturene tilsa. Dessuten var dette før det tradisjonelle landnåm på Island skal ha funnet sted, omkring AD 872-874 (Hermanns-Auðardóttir 1991:1). Hun har blitt kritisert for sin bruk av ¹⁴C prøvene. Dels har kritikken her vært rettet mot forhold som er spesielle for Island (Kaland 1991; Mahler og Malmros 1991; Morris 1991). Det som imidlertid er interessant å observere, er den tilsynelatende uoverensstemmelse mellom den naturvitenskapelige metode og de arkeologiske materialet. Det er den samme som for øyene på ytterkysten av Hordaland. Hvorvidt dette skyldes bruk av rekved, oseanisk påvirkning, eller den usikkerhet ¹⁴C-metoden gir, er ikke mulig å svare på foreløpig.

Vi kan konkludere med at Risøya trolig er et fiskevær fra yngre jernalder/tidlig middelalder. Det er en klar spesialisering innen fiske; det ser ut som det er en sesongmessig karakter på bosetningen og det er et relativt høyt antall hus her ute. Nå skal det imidlertid legges til at det ikke er gjort undersøkelser i alle tuftene; og ei heller ikke gjort gjenstandsfunn. Likevel kan man på bakgrunn av tuftene og båtopptrekkenes innbyrdes plassering og utseende anta at de har vært i bruk samtidig.

4.3 Sandøya

På Sandøya er det registrert seks tufter, hvorav fem av dem ligger i rekke. I rekketuftene ble det ikke gjort funn, mens funnene i enkelttufta er av samme karakter som den på Risøya. Det ble tatt ¹⁴C-prøver i bunnen av ildstedet, som gav tidlige dateringer, folkevandringstid og merovingertid. De daterbare funnene av kleberkar, bryner, låsefjær og nøkkel plasserer bruken av tufta til vikingtid og tidlig middelalder, men som på Risøya, er det ikke overensstemmelse med trekullprøvene.

Det osteologiske materialet er av samme karakter som på Risøya. Av fiskearter er det funnet bein av sild, lyr, hyse og sei, mens det av pattedyr ble funnet bein av storfe, sau/geit og hjort eller rein. I dette tilfellet ser det også ut til at mat av landpattedyr har blitt fraktet ut hit fra indre strøk. Representativiteten er også her dårlig, i og med at det ikke var systematisk innsamling av bein.

Det er ikke tvil om at tuftene på Sandøya er av samme karakter som de på Risøya. Gjenstandsmaterialet er forbløffende likt, i tillegg til at størrelse og oppbygning av tuftene ser ut til å være den samme. Forskjellen ligger i plassering av tuftene. I dette tilfellet har de blitt lagt i en rekke på fem, i stedet for å plassere dem i trange skar hver for seg, slik det er gjort på Risøya.

Sandøya kan ikke karakteriseres som et fiskevær, til det er det snakk om for få hus. Plassen har likevel mange

av de samme trekkene som Risøya. Det har trolig vært sesongmessige opphold her ute, og sannsynligvis har de drevet med fiske, men ikke i så stor skala som på Risøya.

4.4 Hjartøy

På Hjartøy er det registrert 38 tufter og ni båtopptrekk (se fig. 6). Tuftene ligger rundt Søndre- og Nordre Hjartøyvåg, i klynger på fire til syv tufter. I små vik ved tuftene ligger det båtopptrekk.

I følge botaniske undersøkelser (Sivertsen, Skjolddal og Blom 1985) er det ikke spor etter dyrking, og det er heller ikke jordsmonn for dette der ute. Det er mulig å ha noen få beitedyr, men det er ikke funnet hus for dyr, eller fjøsdel i noen av tuftene. Størrelsen på buene har vært på om lag 17 til 25 m², og ut fra de få konstruksjonsindikatorer vi har, kan det med all sannsynlighet tyde på en variert byggestil for buene. I en av tuftene (51 A) er det registrert spor etter hjørnestolper. Noen av buene er såpass store at det kan tyde på at de også har hatt indre takbærende stolper. Det er et gjennomgående trekk at alle tuftene har lave steinfundamenter, bygget opp av løftestore steiner eller steinblokker. Et par av buene (50 A, 53) har to-roms løsning. Det er vanskelig å uttale seg om selve konstruksjonsmåten.

Utnyttelsen av Hjartøy har tatt til allerede i steinalder (Alsaker 1989b), slik som på Sandøya og Risøya, men det er ikke før i jernalder at det er tydelige spor etter buer. Tuft 50 C har en ¹⁴C-datering til førromersk jernalder/eldre romertid. Denne behøver likevel ikke representere den eldste bosetningsfasen i bua.

De første spor etter bygging av buer kommer i overgangen yngre romertid/folkevandringstid. Fire av tuftene har dateringer ned i folkevandringstid, hvor det i et par av dem er funnet skår etter spannformede leirkar. I to av tuftene (52 og 50 A) med eldre jernalder-datering er det kontinuerlig bruk frem til yngre jernalder/tidlig middelalder. I tuft 40 A og 40 A-1 har det ikke vært mulig å påvise flere faser.

Det er tegn som tyder på en intensivering i bruken av området fra sen merovingertid/tidlig vikingtid av (jf. tab 14). Det arkeologiske gjenstandsmaterialet og ¹⁴C-dateringene viser at det er mange flere tufter som har vært i bruk i vikingtid enn i de tidligere perioder. Det er imidlertid ikke et fullt så entydig bilde som ¹⁴C-dateringene gir. I flere av tuftene er det eldre faser som ikke har vært mulig å datere ut fra hverken funn eller ¹⁴C-prøver. Dette gjelder 58 B og 50 C. Det er likevel en overvekt av funn og dateringer som støtter opp omkring en intensivering i vikingtid og en overgivelse av stedet en gang på 1200-tallet.

Det er funnet relativt få fiskeredskaper på Hjartøy: 24 fiskekroker og søkker fra åtte tufter (jf. fig. 17). På Risøya ble det funnet hele 52 fiskeredskaper i alt. Det rokker likevel ikke ved at funnbildet er svært likt for de tre

øyene. De samme gjenstandstypene opptrer også, men i ulikt antall. Det samme kan sies om tuftenes utseende. De har de samme trekk som dem i Sund kommune; fir-kantet eller rektangulære, med en størrelse på mellom 17 og 25 m². Det finnes selvsagt unntak, som f.eks tuft 40 C-1 som har en grunnflate på 82,5 m²; det er også den tufta som har den yngste dateringen, med en slutfase på 1200-tallet.

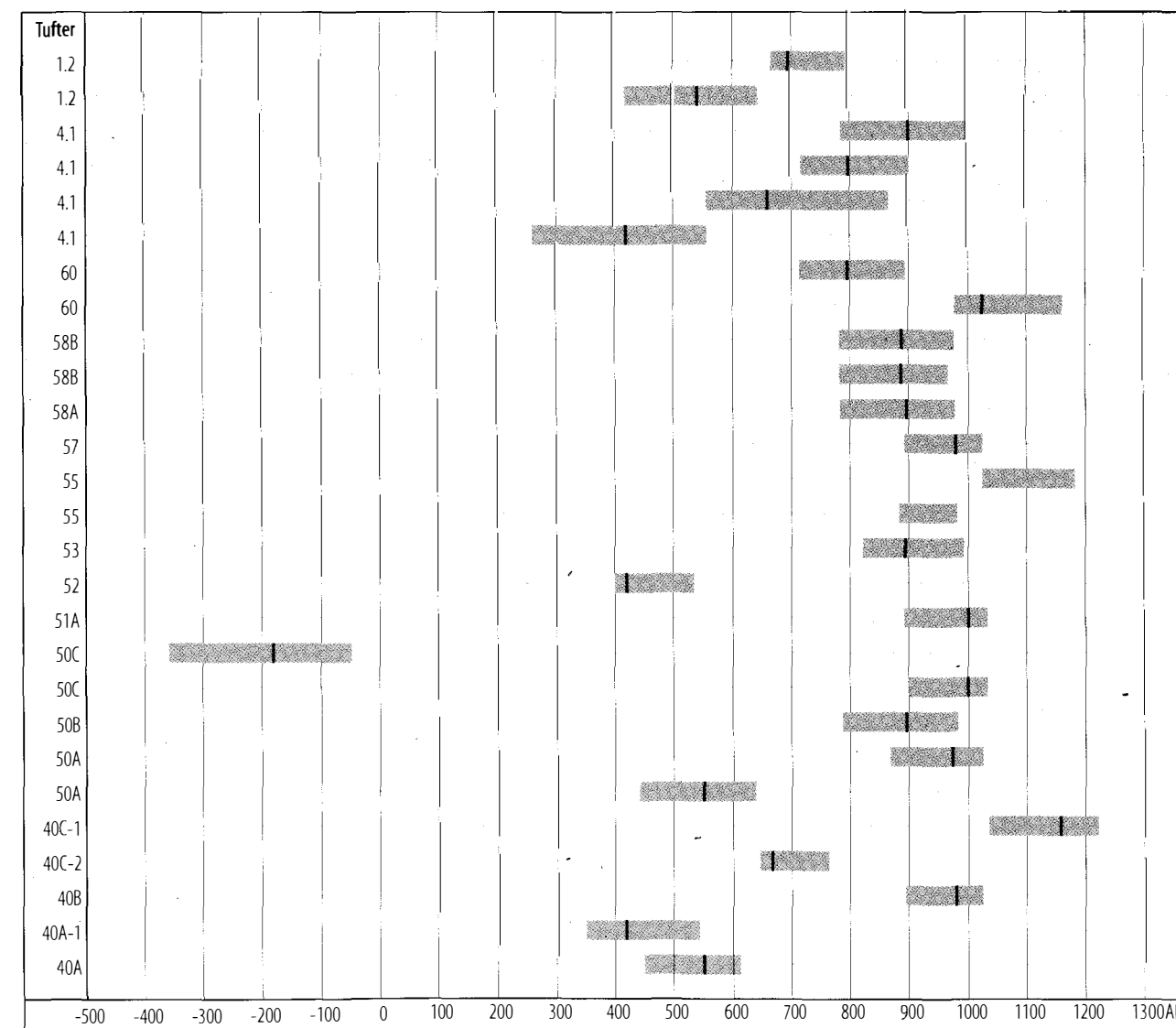
Det osteologiske materialet som ble analysert fra Hjartøy, kom fra tuftene 52, 53 og 55. Det viser at bestemte bein ikke er representative for antall bein som ble funnet. De beina det ikke var mulig å artsbestemme, var av landpattedyr. Det resterende materialet besto av bare få bein av sild, torskefisk og hjort. Det er derfor umulig å trekke noen videre konklusjoner om økonomien ut fra den osteologiske analysen.

Vi kan konkludere med at Hjartøy trolig vokste seg gradvis opp til å bli et fiskevær i løpet av yngre jernalder. I den tidligste anleggsfasen var det reist få buer spredt omkring i Nordre- og Søndre Hjartøyvåg. Etter hvert som

det kom flere buer til, ble disse bygget i komplekser bestående av flere hus. I hele perioden er oppholdet på Hjartøy preget av sesongmessige opphold, spesialisert innen fiske og fangst.

4.5 Sammenfatning

Flere trekk går igjen i de tre områdene. Det jeg anser for å være viktigst er følgende: Utnyttelsen av områdene med strandtufter starter i yngre romertid, med kontinuerlig bruk inn i merovingertid. I vikingtid blir det bygget mange flere buer på Hjartøy, og på Risøya og Sandøya er det også klare tegn på at hovedtyngden av aktiviteten ligger innenfor en 300-års periode, fra omkring 800 til 1100 e. Kr. Funnmaterialet og sammensetningen er ens. Det finnes små bryner til skjerpning av fiskekroker og kniver, kokekar som bolleformede kleberkar i vikingtid/tidlig middelalder, eller spannformede leirkar i folkevandringstid. Av fiskeredskaper er de fleste fiskesøkkene

Tab. 14. Skematisk oversikt over ¹⁴C-dateringer på Hjartøy, Risøya og Sandøya.

laget av kleber; det er gjerne gjenbruk av ødelagte kar. Fiskekrok materialet er også homogent, med fellestrekk som svakt krummet legg, øye, og åpen krok/legg form med agnor. Det er også funnet mye ildflint og ubestemmelige jernfragmenter og nagler. Den eneste gjenstanden som skiller seg tydelig ut, er en melonperle, funnet i tuft 50.

Hva slags fisk var det det som ble fanget her ute? Kan fiskeredskapene si noe om dette? Som tidligere nevnt, er fiskekrok materialet for fragmentarisk til at det er mulig å bestemme hvilke fiskesorter som ble fanget. Fiskesøkkematerialet kan derimot kanskje gi oss en pekepinn. Ut fra typebestemmelsene er det klart at det har blitt dorget, brukt garn, pilk og håndsnøre. Det er flest dorgesøkker, men som jeg har påpekt tidligere, er det også mulig at disse søkkene kan ha blitt brukt til garnsøkker. Det har dessverre ikke vært mulig å påvise slitespor som har kunnet avgjøre dette. Sild kan bare fanges med garn, mens sei, torsk og lyr kan tas med både pilk, dorg og håndsnøre, og selvsagt med garn. Nå er det ikke funnet fysiske rester etter fiskegarn i Norge fra jernalderen, men det blitt funnet garn og ruser fra steinalderen i de andre nordiske landene, som f.eks. Danmark og Finland (Clark 1948:55). Av dette er det rimelig å slutte at det også har vært i bruk i Norge.

Det osteologiske materialet er svært fragmentert, og det har ikke vært foretatt systematisk innsamling av bein. Derfor er det vanskelig å bruke dette til kilde for hvilke

fiskeslag man fanget. Det er gjort få funn av fiskebein, men dette er ikke noe enestående for dette området; det er vanlig at det er få fiskebein på jernalderlokaliteter (Schanche 1986:91). Trolig har de fanget de mest vanlige gytefisk, som sild og torsk, som kommer inn i stim sent på vinteren og tidlig om våren. Jeg ser det også som sannsynlig at de utnyttet fiskeslag som lyr, sei og hyse. Disse artene finnes det i rikt monn av utenfor kysten av Hordaland.

Det er imidlertid ingenting ved hverken det arkeologiske eller det osteologiske materialet som skulle tilsi større fangst av sild, slik man har funnet spor etter på lokaliteten Selsø-Vestby ved Roskilde Fjord. Der er det funnet en landsby, hvor store mengder av sildebein kom frem i sedimentprøver fra middelalderlag, og hvor fiskebein fra vikingtid viste stor variasjon. Silda ser ut til å få større og større betydning ut over i vikingtid og tidlig middelalder (Enghoff 1996:2). En slik utvikling er det ikke mulig å se i materialet fra Hordaland.

Tuftene har også likhetstrekk. I plan ligger de som kvadratiske eller rektangulære lave steinrekker. Det er gjennomgående vanskelig å avgjøre hvordan konstruksjonene har vært. Trolig har det ikke vært et enhetlig bilde i alle områdene. Takene har vært tekket med never. I tillegg har buene hatt minst et sentralt ildsted, og i noen tilfeller kokegrop. Beliggenheten viser at tuftene ligger i våger, godt beskyttet mot storhavet i vest. På tross av dette er utsynet til de nærmeste farvann meget god.

Kapittel 5

Bosetning og økonomi

5.1 Innledning

Etter å ha gjennomgått det arkeologiske materialet vil jeg nå søke svar på de deler av problemstillingene jeg fremsette innledningsvis og sette strandtuftene inn i en større kulturhistorisk sammenheng. Her vil jeg også benytte historiske og etnologiske kilder og analogier. Et av spørsmålene jeg vil undersøke er hvorvidt strandtuftene representerer en fiskeværtradisjon tilbake til eldre og yngre jernalder, eller om det er slik Bente Magnus hevder, at denne tradisjonen først utvikler seg i tidlig middelalder (Magnus 1974:102). Jeg vil også diskutere hvorvidt tuftene representerer fast eller sesongmessig bosetning. Det andre aspektet jeg ønsker å belyse er den teknologiske siden av fiskeriet. Er det slik Helberg hevder (1993:228), at det bare var i Nord-Norge teknologiske endringer av fiskeredskaper fant sted? Denne siste problemstillingen har etter hvert som oppgaven har tatt form, måttet komme mer i skyggen. Problematikken omkring oppkomsten av fiskevær og årsaken til at de forsvant i tidlig middelalder vil derfor stå mest sentralt.

5.2 Fast bosetning eller sesongopphold?

Hvilken karakter hadde bosetningen her ute? Er det i det hele noen tegn på fast bosetning bestående av familier, eller er det sesongmessig opphold, basert på spesialisert aktivitet? Har bosetningen samme karakter i hele bosetningsfasen? For å kunne svare på disse spørsmålene utgjør det arkeologiske materialet det viktigste fundamentet. Tuftenes plassering, i den ytre kystsonen med Nordsjøen som nærmeste nabo, skulle tilsi at det var fiske som trakk folk hit. Det er imidlertid også viktig å trekke inn andre kildekategorier som kan kaste lys over spørsmålet. Muntlige tradisjoner om lignende anlegg som våre på Herdlevær og Skogsøy forteller om sesongfiskevær (Revheim 1954-56, 1956).

I Kulturhistorisk vegbok for Hordaland heter det at «Herdlevær har vore eit utvær – ein sesongbustad – med tradisjonar heilt attende til tidleg vikingtid. I mellomalderen har dei rike fiskeressursane her vore ein viktig del av kongen sin økonomi» (Brekke 1993:287). Jeg har ikke funnet arkeologiske data som støtter dette. Her er slutningene basert på skriftlig materiale. Historien om Egil Skallagrímsson som i 934 kommer til Herdlevær og setter opp nidstang med et hestehode på mot kongen og dronningen, er godt kjent. Det er også en episode hvor den samme Egil søker ly i havna på Herdlevær (Egilsoga 114, nr. 57).

For å få en klarere forståelse av denne kystbosetningen er det hensiktsmessig å trekke inn flere kilder, i tillegg til det arkeologiske materialet. Jeg vil derfor trekke inn både skriftlige kilder og muntlig tradisjon når vi skal vurdere spørsmålet om boform.

Tuftene er, som vist, i de fleste tilfeller små: vanligvis med ett rom og et sentralt ildsted. I nær tilknytning til buene har det vært båtopptrekk, eller muligheter for å trekke opp båten på land på naturlige strandflater. Det har ikke vært mulig å finne verken fjøs eller fjøsdel i buene. Så langt har det ikke vært mulig å finne bygninger som *ikke* representerer boformål, i form av hus til oppbevaring av redskap eller til tørking og lagring av fisk. Det er blitt funnet ildsteder i alle fiskebuene, noe som skulle indikere at de alle har vært brukt til matlaging, oppvarming – og dermed boformål.

Det arkeologiske gjenstandsmaterialet er rikholdig, men ensartet. Det består hovedsaklig av jernfragmenter, ildflint, never, fiskekroker, fiskesøkker, kleberkarfragmenter og bryner. Selv om det som tidligere nevnt ikke finnes fiskeredskaper i alle tuftene (jf. fig. 13), er likheten i materialet så slående at det ikke kan trekkes i tvil om at det er snakk om buer knyttet til samme aktivitet – fiske.

Beliggenheten, naturomgivelsene og botaniske undersøkelser peker i samme retning. Beiteforholdene er begrensede og det er ingen muligheter for korndyrking. Øyene er i det hele skrinne, og det er et stykke til nær-

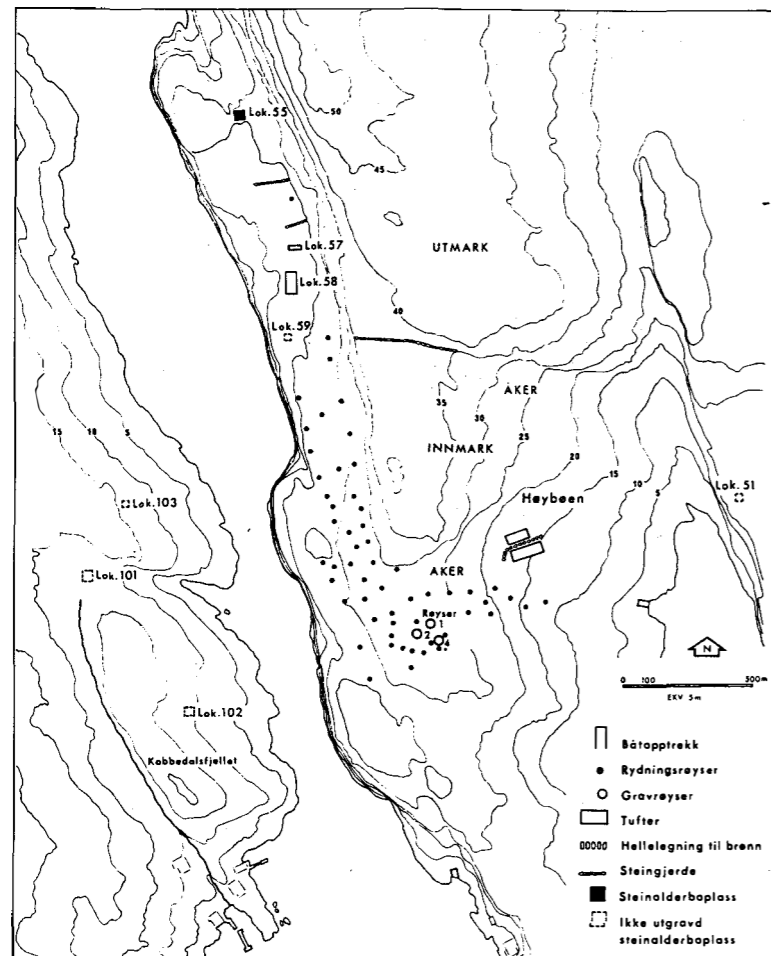

Fig. 19. Høybøen i Øygarden kommune, med bosetning fra yngre jernalder og middelalder (Etter Randers 1978:41).

meste kjente samtidige gårdsbebyggelse. Det nærmest kjente forhistoriske gårdsanlegget til Risøya og Sandøya er Midtre-Tveite på Toft i Sund kommune (Magnus 1973:18f). For Hjartøy er Budalen på Kollsnes i Øygarden (Randers 1995) og Høybøen på Vindenes (Randers 1981) nærmeste kjente samtidige gårdsbosetning. Høybøen, (fig. 19) er et eksempel på hvordan et gårdsanlegg ser ut i jernalder og middelalder, med hus for bosetning og fjøs, åker, rydningsrøyser og gravminner. Disse er altså helt annerledes enn våre buer og bygningskomplekser.

Dersom vi sammenligner våre anlegg ute på øyene med gården på Høybøen, ser vi at det er en rekke forhold som er annerledes. Det er ingen gravminner på noen av øyene. Her finnes det heller ingen fjøs og rydningsrøyser eller åkerlapper. Flere tegn tyder på et sesongmessig opphold, og det ensidige gjenstandsmaterialet tyder på fiske. Dersom en skulle anta at en familie hadde bodd her ute, ville man forvente å finne gjenstander av en mer variert karakter, som f.eks. spor av veving, som spinnehjul og kljåstein, eller annen redskap.

Det osteologiske materialet er lite, men gir likevel en del informasjon om hvilke typer fisk som ble fisket, og dermed hvilken del av året man oppholdt seg her ute. På Sandøya ble det funnet fragmenter av sildebein, og så

små at de må regnes som vårsild. Det ble også funnet rester etter lyr, hyse, sei, torsk og sel. På Risøya ble det videre funnet bein etter hval/sel og torskefisk. På Hjartøy ble det også funnet en del bein, men de fleste lot seg ikke bestemme, og var nede i en bestemmelsesgrad på 2 % (Alsaker 1995b). Materialet er altså alt i alt spinkelt. Sandøya er det eneste stedet hvor en art lot seg bestemme ut fra sesong; vårsild. Det har kan hende ikke så stor utsagnskraft i seg selv, men det var neppe bare én gang man dro hit for å fange sild på seinvinteren eller tidlig om våren, når silda kommer inn for å gyte. Materialet viser også at det ikke bare var ett fiskeslag som det er fisket på, men en rekke ulike arter. Alle disse artene finnes i farvannet her ute. Det kan muligvis tyde på at det ikke har vært spesialisert fiske etter helt spesielle arter. Det er det imidlertid vanskelig å fastslå, i og med at materialet er lite og ikke systematisk samlet inn.

En total vurdering av gjenstandsfunn, tufter og lokalisering gir til sammen et klart bilde av boformen. Tuftene må ha vært spor etter bygninger som Alsaker (1989a, 1993, 1995a) og Magnus (1974, 1979a) tidligere har konkludert med, sesongboplasser for fiskere. De har vært så solid bygget at man har kunne vende tilbake årvisst gjennom hundrer av år.

5.3 Fiskebuer eller fiskevær?

Spørsmålet jeg nå vil gå nærmere inn på, er om de strandtuftene som ligger her ute representerer enkelttufter eller fiskevær, eller begge boformer side om side. Spørsmålet om endring står også sentralt her. Det er også i denne sammenheng viktig å se hvorvidt det skjer en teknologisk endring med oppkomsten av fiskevær.

Jeg har tidligere listet opp flere kriterier for hva som kan kalles et fiskevær. Disse er:

- en økonomisk spesialisering innen fiske og fangst, uavhengig av om det blir gjort av kvinner eller menn,
- sesongmessig bosetning, i noen tilfeller kan det også være fast bosetning,
- et visst antall samtidige fiskebuer samlet innenfor et begrenset område, som f.eks. i ei vik eller bukt. Om lag ti buer vil være et tilstrekkelig antall for å kalle det et fiskevær.
- båtopprekk, naust eller muligheter til å trekke opp båt i nærheten av buene.

Vi skal se nærmere på disse kriteriene i forhold til de konkrete funnforekomstene på hver av de tre øyene.

5.3.1 Risøya og Sandøya

Ut fra min definisjon av et fiskevær bør tuftene på Risøya kunne karakteriseres som et fiskevær i vikingtid og tidlig middelalder. Funnene i tuftene er ensidige, og de består av fiskesøkker, fiskekroker, ildflint og rester etter kleberkar. Det tyder på at hovedgjeskjeften har vært fiske. Det finnes ingen gjenstander som skulle peke i retning av at det har vært kvinner tilstede, som f.eks. perler, spinnehjul, og vevtyngder (se appendiks). Strandtuftene på Risøya og Sandøya ble brukt i samme periode, vikingtid og tidlig middelalder. Beliggenhet og næringsgrunnlag tyder også på at det har vært sesongmessig bosetning. Det må hovedsaklig ha vært menn som har kommet ut til fiskebankene i fiskesesongene, kanskje helst på seinvinteren/våren, og søkt husvære på Risøya. Det ligger også båtopprekk i tilknytning til de fleste av tuftene.

De 11 tuftene og syv båtopprekkene ligger spredt rundt Vestrevågen. Alle steder der det er husvære, er det også mulig å trekke opp båten, selv om ikke alle buene hadde sitt eget oppprekk. Tuftene burde ha ligget tettere sammen for å passe bedre til definisjonen av et fiskevær, men naturforholdene gjør at det ikke har vært mulig å samle dem tettere. De flatere områdene nede mot sjøen er steinete, og strandlinjen i området har dessuten ligget én meter høyere i yngre jernalder enn i dag. Det har ikke vært mange steder hvor det var ly for vær og vind. Disse stedene er maksimalt utnyttet. Området er svært attraktivt for fiske og fangst. Dette viser tydelig aktivitet gjennom både steinalder (Nummedal 1917), yngre jernalder (Magnus 1974, 1979b) og nyere tid.

Konklusjonen er at Risøya har vært brukt som fiskevær fra sen merovingertid og fremover til 1100-1200-tallet. Dateringene som kan føres tilbake til folkevandringstid, kan muligvis representere en tidligere fase. Men på denne tiden var fiskeværet ikke utbygd. Dateringene byr, som tidligere diskutert, på tolkningsproblemer, men jeg anser det som sannsynlig at området kan ha vært i bruk også i denne perioden. Det er likevel først i yngre jernalder at det er påvist funn fra de fleste tuftene. Det er derfor viktig å skille mellom en begynnende fase, hvor det trolig var enkeltstående fiskebuer, og den fasen da fiskeværet oppsto i yngre jernalder. Fiskeredskapene ser ikke ut til å endre seg ikke over tid, selv om det etableres et fiskevær og dermed drives fiske i større skala.

Hvor mange mennesker kan det ha oppholdt seg her i fiskeværet i en sesong? Alsaker (1989a:10) anslår at det i buer av samme størrelse kan ha oppholdt seg et båtlag på om lag fire personer. Det vil si at dersom alle 11 tuftene har vært brukt på samme tid, vil det ha vært om lag 40-50 personer her ute i fiskesesongen. Disse har fisket og bodd her i fiskesesongen. Fisken må åpenbart ha blitt videreforedlet, sannsynligvis tørket, og senere fraktet videre, enten for hjemmebruk eller for bytte/salg eller en annen form for distribusjon.

Bildet er ikke fullt så enkelt når det gjelder Sandøya, til tross for at de fleste av trekkene som gjelder for Risøya

også passer her. Funnmaterialet peker i retning av spesialisering innen fiske og naturomgivelsene indikerer at det ikke kan ha vært drevet åkerbruk. Problemet er at det er gjort få arkeologiske funn. Bare en svært liten del av anlegget er undersøkt, og antallet tufter er derfor lite, bare seks stykker. Dette er altså ikke nok til at det skal kunne kalles et fiskevær ut fra min definisjon.

Fiskeredskapene på Sandøya er like av type med dem i fiskeværet på Risøya, og heller ikke her lar det seg spore noen endring i teknologi over tid. Jeg vil konkludere med at Sandøya er et anlegg som er satt opp med den hensikt å skulle brukes ved sesongopphold i forbindelse med fiske. Det er kan hende noe lite til å kunne kalles et fiskevær, men fortetningen sier at det her dreier seg om gradforskjeller. Definisjonen er som tidligere nevnt ikke ment å være absolutt, men tjene som et utgangspunkt for diskusjon og vurdering.

5.3.2 Hjartøy

Vi skal se nærmere på om omleggingen på Hjartøy har vært et fiskevær og om her skjedde endringer over tid.

Tuftekomplekset 40 består av 12 tufter, og det har henholdsvis bare vært mulig å tidfeste bruken av fem av dem. To tufter er brukt i eldre jernalder; henholdsvis yngre romertid og folkevandringstid. Én tuft gir datering merovingertid, én vikingtid, og den siste dateres til tidlig middelalder. Variasjonene i datering viser en bruk av dette området fra 300-tallet og opp i tidlig middelalder. Vi må likevel huske på at gravningene er av begrenset omfang i dette området, og at dateringene er basert på resultatet av ¹⁴C-analyser, ikke på arkeologiske gjenstandsfunn. Det er derfor stor sannsynlighet for at gravningen ikke har fanget inn alle faser. Det er også vanskelig å avgjøre om noen bruksfaser er mer intensive enn andre, slik som analysene fra Risøya og Sandøya klart illustrerte.

Tuftekomplekset 50 er et av dem som er best undersøkt. Det består av ni tufter, og det er mulig å tidfeste bruken av tre av tuftene, 50 A, B og C. Tuft 50 A har vært i bruk fra folkevandringstid og frem til begynnelsen av middelalder. Tuft 50 B viser bruk i vikingtid. Det samme gjør tuft 50 C, som for øvrig har en datering tilbake til omkring Kristi fødsel. Disse dateringene, både fra ¹⁴C-analyser og gjenstandsmateriale, viser at alle tre buene var i bruk i vikingtid; de ligger også nær hverandre (jf. fig. 9).

Tuftekomplekset 51 består av fem tufter, hvorav bare en var mulig å datere, 51 A. Denne viste en aktivitet i vikingtid. Det er dessverre ikke mulig å si når de andre buene var i bruk, derfor er det også umulig å si om de har vært samtidige. Det ville ikke være overraskende om de var det, i alle fall tuftene 51 A til D, som ligger nær hverandre.

Tuftekomplekset 52 til 60 består av åtte tufter, og det var mulig å datere syv av dem. Den eldste datering finner vi i tuft 52. Den kan tidfestes til en startfase til yngre romertid/ folkevandringstid, men bua har også

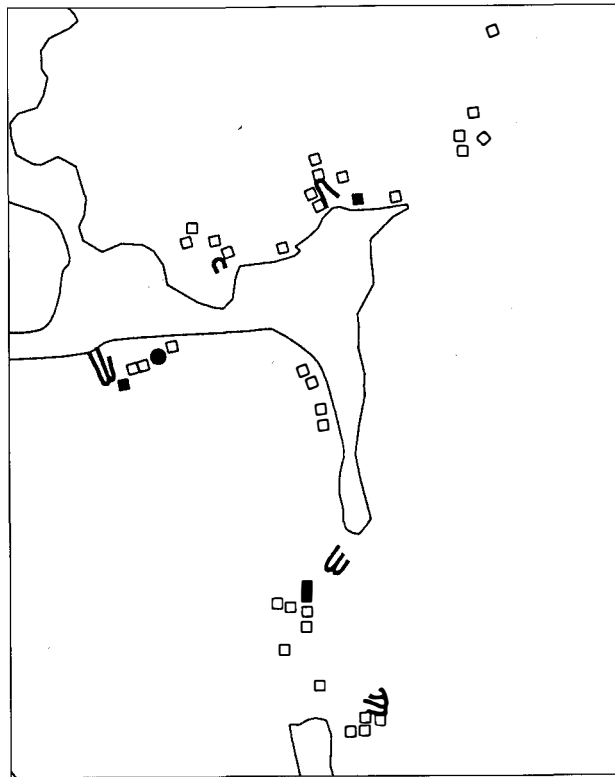

Fig. 20. Tufter med ^{14}C dateringer fra eldre jernalder på Hjørtøy.

vært brukt i vikingtid. Dette er en periode da det har sydet med liv her i sesongen. De resterende tuftene har dateringer til sen merovingertid og vikingtid, med en avslutning av aktiviteten i tidlig middelalder.

Tuftekomplekset 59 består av fire tufter, som ennå ikke er datert. Området ligger svært utsatt til, ved innløpet til Nordre Hjørtøyvåg. Det kan derfor være at disse buene har kommet senere til enn de øvrige, en gang da det ikke var mange gode plasser å plassere et større anlegg på. Beliggenheten til båtopptrekket peker imidlertid i en annen retning. Det ligger forholdsvis høyt over sjølinjen og må ut fra strandlinjeforhold derfor ha vært anlagt i yngre jernalder. Dette behøver imidlertid ikke stride i mot hypotesen om at det er anlagt etter de andre anleggene, for aktiviteten har åpenbart vært intensiv i sen merovingertid og vikingtid, da flere av anleggene var i bruk. Bygningene kan således ha blitt bygd over kort tid.

Dersom man ser Hjørtøy under ett, peker både funn og naturomgivelsene i retning av at det har foregått en spesialisert aktivitet her ute: fiske. Det er av den grunn rimelig å anta at dette gjelder hele anlegget, selv om det bare er en liten del av det totale antall tufter som er undersøkt. Av 38 tufter har det vært mulig å datere 16 av dem (tabell 6). Dette volder selvsagt et representativitetsproblem, men jeg mener likevel av man kan øyne klare trekk i materialet. Aktiviteten på øya startet en gang i yngre romertid/folkevandringstid. Jeg kan imidlertid ikke avgjøre om denne fasen representerer et fiskevær, til det er det for få tufter som viser bruk i denne perioden. Likevel er fem tufter

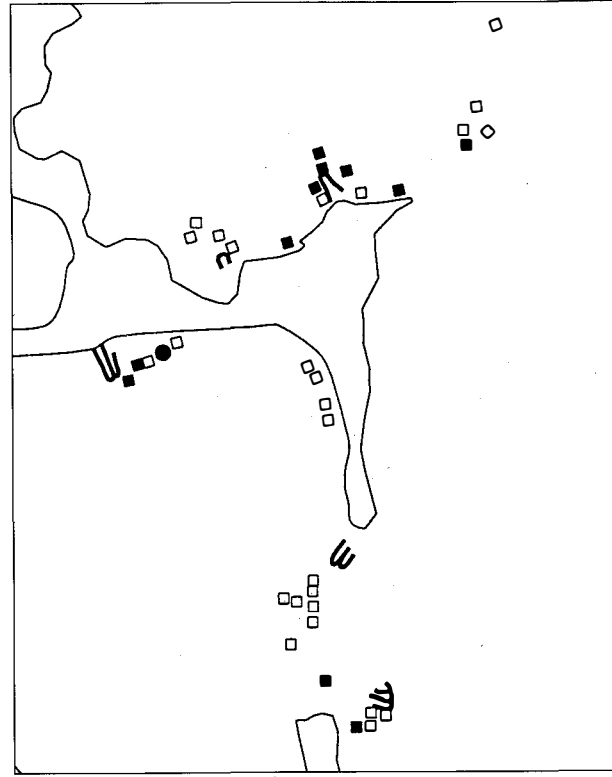

Fig. 21. Tufter med ^{14}C dateringer fra sen merovingertid og vikingtid fra Hjørtøy.

som kan dateres til eldre jernalder, og disse ligger i tre av tuftekompleksene (fig. 20). Dette kan bety at også flere tufter i dette komplekset kan være gamle.

I sen merovingertid skjer det en markant endring ut fra daterte lag å dømme. Et større antall tufter blir nå anlagt, og det er klart at aktiviteten intensiveres. I alt 12 tufter kan ^{14}C -dateres til sen merovingertid og vikingtid (fig. 21), og syv tufter som kan ^{14}C -dateres til tidlig middelalder. Selv om det bare er syv tufter som har ^{14}C -dateringer som går inn i tidlig middelalder, utelukker ikke gjenstandsmaterialet at alle tolv tuftene med dateringer til yngre jernalder kan ha hatt en kontinuerlig bruk frem til fiskeværet opphørte omkring 1100- og 1200-tallet.

Fiskeredskapene viser også her en kontinuitet i typer, og det er ingen trekk som tyder på at det skjedde en endring i teknologi ved inngangen til vikingtid, da fiskeværet vokste opp. Intensiteten i bruken av området kan sees i flere tuftekomplekser rundt Søndre- og Nordre Hjørtøyvåg, men spesielt godt i tuftene 52 til 60. Disse tuftene er samlet rundt en vik i Nordre Hjørtøyvåg. De ligger flott plassert rundt og omkring et dalsøkk, med et båtopptrekk ned mot vågen. Der er utsikt til tuftekomplekset 40 og 50, og de ligger også godt skjermet for vær og vind. Det er ikke tvil om at dette stedet ligger gunstig til. Ingen andre steder på øya har en så god beliggenhet. Det har også vært en kontinuerlig aktivitet her til hele området ble forlatt en gang i tidlig middelalder.

Vurdert under ett, ser vi at den mest intensive perioden på øya har vært i vikingtid (tabell 14). Det kan disku-

teres om tuftekomplekset på Hjørtøy har vært et fiskevær i hele den forhistoriske perioden. Det er variasjon i intensiteten i bruk, og i perioder har det vært relativt få tufter i bruk. Det dreier seg kan hende likevel bare om gradsforskjeller. Det vil imidlertid først kunne avklares gjennom mer omfattende undersøkelser i flere tufter og nøyere stratigrafisk laganalyser.

5.3.3 Konklusjon

Dersom vi må vurdere alle undersøkelsesområdene under ett, kan vi skille mellom ulike faser i utviklingen av fiskeri her ute ved ytterkysten av Hordaland. Dette er faser som knytter seg til utviklingen av fiskevær. Skjematisk kan denne utviklingen deles inn i tre faser:

Fase 1

I yngre romertid, folkevandringstid og tidlig merovingertid anlegges det enkeltstående fiskebuer med god avstand til hverandre. Hver av disse har opptrekk eller båtplass. Dette gjelder for en del av kompleksene på Hjørtøy, og muligvis for en av tuftene på Risøya. Det avhenger av om man skal feste lit til ^{14}C -dateringene eller ikke (jf. fig. 20).

Fase 2

I siste del av merovingertid og vikingtid anlegges det flere buer på Risøya og Sandøya. På Risøya er det nå 11 fiskebuer i alt, og kan bl.a. derfor betraktes som et fiskevær. Dette gjelder ikke like sikkert for Sandøya, som bare har seks buer. Men her er bare en svært liten del er undersøkt eller mulig å datere. Det er derfor ikke usannsynlig at også Sandøya var en form for værbosetning. På Hjørtøy anlegges det langt flere fiskebuer, og snart fylles alle vikene opp med fiskebuer, slik at det nærmest er aktivitet i alle kompleksene i denne perioden (jf. fig. 21).

Fase 3

Omkring 1100-1200 opphører all aktivitet på de tre øyene, og det er ikke spor etter aktivitet i noen av områdene senere. Selv på Hjørtøy og Risøya, hvor det oppsto fiskevær i sen merovingertid og vikingtid, finnes det nå ikke spor etter virksomhet.

Hvilken kulturhistorisk kontekst kan vi knytte denne utviklingen til? På samme tid, i begynnelsen av middelalderen, skjedde det en endring i teknologi i forbindelse med oppkomsten av markedsfiske i Nord-Norge, i form av innførelsen av rullevadbein og jarsteiner til skrei- og annet dypvannsfiske. En tilsvarende endring i fiskeriteknologi har jeg ikke kunnet påvise her ute på ytterkysten av Hordaland. Derfor kan det se ut som om Helberg (1993:228) hadde rett, da han stilte spørsmål om det bare var i Nord-Norge en slik endring fant sted.

Han mener årsaken til endringene lå i at befolkningen sør i landet i større grad var en bondebefolkning, hvor den sosiale organisasjonen ikke var tilpasset lange fravær

fra gården for å delta i markedsfiske, slik som i Nord-Norge. Derfor utviklet de heller ikke den samme type teknologi, som var tilpasset fisket etter dypvannsfisk (op.cit.).

Jeg har stilt meg kritisk til denne årsaksforklaringen. Det er sannsynlig at teknologien var meget nøye tilpasset de fiskeslagene og den type fiske man bedrev. Det er likevel vanskelig å påvise en direkte sammenheng mellom teknologi og sosial organisasjon, slik jeg ser det.

Kan hende var det ikke behov for å endre teknologi i områder så nær Bergen, fordi man ikke i samme grad var knyttet til markedsfiske og tørrfiskhandelen der. Det har ikke noe å gjøre med at man på Vestlandet ikke var tilpasset lange fravær fra gården. Når fiskeværene forsvant omkring 1100-1200-tallet, kan bakgrunnen ha vært at fiskeriet mistet betydning ved at kongedømmet ga noen fiskevær i nord privilegier og derfor nedprioriterte en del fiskevær, som i Hordaland, som ikke hadde store årlige innsig av skrei, slik som i Nord-Norge.

5.4 Skriftlige og muntlige kilder

Jeg vil ved hjelp av skriftlige kilder og muntlig tradisjon og analogier diskutere og utvikle noen av de hypoteser jeg fremsatte ovenfor. Jeg vil ta for meg lovverket, sagaene og historikeres arbeider, og se om det er mulig å se trekk i utviklingen av fisket og rettigheter til fiske og bruk av fiskevær. Det vil også være viktig å se om tørrfiskhandelen fra Nord-Norge over Bergen får innvirkning på fisket i Hordaland. Her vil jeg bl.a. benytte Arnved Nedkvitnes arbeider (1983; 1988) som omhandler utenriksfarten og handelen med fisk i middelalder.

Spørsmålet blir om det er nedfelt i lover, sagaer og muntlig tradisjon noe om hvordan man regulerte fisket, og hvem det var som hadde kontroll over fiskeværene. I det følgende vil jeg derfor drøfte ulike skriftlige kilder, og vurdere deres relevans for mine problemstillinger. Jeg vil først og fremst ta for meg lovverket, Gulatingsloven (G), Frostatingsloven (F) og Magnus Lagabøtes landslov (L), og dessuten se nærmere på sagamaterialet. Målet med denne gjennomgangen er å klargjøre hva fiskeriet har betydd, hvordan det har fungert, og om dette eventuelt endret seg over tid, da særlig med tanke på markedsfiske kontra heimfiske. Kan de skriftlige eller muntlige kilder belyse en eventuell sammenheng med at markedsfisket over Bergen starter og fiskeværene på Risøya og Hjørtøy opphører?

5.4.1 Normative kilder

Gulatingsloven gjaldt landsdelen Vestlandet spesielt. Slik vi kjenner loven, gjaldt den med visse endringer i over 150 år og er representativ for 1100-årene og første halvdel av 1200-tallet. Selv om visse deler av loven sannsynligvis er mye eldre, har vi sjelden muligheter til å påvise hvilke avsnitt dette gjelder. Den omfatter bl.a. Sogn og Fjordane og Hordaland. Gulatingsloven ble erstattet av Magnus Lagabøtes landslov i 1274 (KLN M V, 559ff). Først mot

utgangen av 1000-tallet regner historikerne at den ble skrevet ned (Knudsen 1960:559ff; Robberstad 1981:9).

I tiendebestemmelsene, som sannsynligvis skriver seg fra første del av 1100-tallet, skulle det ytes tiende også av fiske, på samme måte som av jordbruket (G 8). Det må bety at fisket har hatt et visst omfang på denne tiden. I Gulatingslovens kristenrett presiseres det videre at fiske er blant de aktiviteter som forbyes om søndagen. Det eneste unntaket gjelder at «folk ror si leid og har snøre utanbords eller ror med farm som er lasta ein vyrkedåg» og kommer først hjem om helgen. Da tillates det å berge fangst og skip (G 16). Dette tyder på fiske ut over husholds nivå.

Det er ingen paragrafer i Gulatingsloven som regulerer fiske i åpent hav, men det er restriksjoner og regler for fangst av sel og hval (Robberstad 1981:119 og 165ff). Dette gjelder også for fiske i ferskvann og elver (G 85). Reglene og reguleringene omhandler her eiendomsrett til å fiske, men angår også utbyttet av fangsten.

I Frostatingsloven finnes det også regler som gjelder fiske. Som helhet har Frostatingsloven et yngre preg enn Gulatingsloven, og slik den foreligger er den representativ for siste halvdel av 1100-tallet og 1200-årene (KLN IV, 656ff). Dette sees klart i en bestemmelse, hvor pave Alexander (1152-81) gir fiskere rett til å fiske sild når den går mot land på helligdager; likevel ikke på de mest hellige dagene (F 26). Det nevnes også i loven at det tas tiende på skrei og at fattigfolk hadde lov til å fiske på helligdager, så lenge det var for å fø familien, ikke for salg og lagring (F 27). Regler og bestemmelser for hvordan man skulle oppføre seg på sildefiske har også kommet inn i Frostatingsloven (F XV 5 og 6). Det er også lover som regulerer hval- og selfangst, slik som i Gulatingsloven.

En sammenligning med Magnus Lagabøtes landslov fra 1274, kan muligens avdekke forandringer over tid. Med noen tilleggsbemerkninger er reguleringen av fiske og fangst nesten overens med det som blir sagt i Frostatingsloven. Ser vi på en del av de bestemmelsene som gjelder fiske (L VII 49; L VII 50; L VII 51 og L VII 64), kommer dette klart frem. Nye og endrede bestemmelse i Landsloven kan indikere at det f.eks var dukket opp nye fenomener som trengte regulering. En slik jevnføring byr imidlertid på mange problemer, og feilkildene er mange. Kildene til Landsloven er nemlig ikke bare Gulatingsloven, men også Frostatingsloven, den islandske Járnsiða og sannsynligvis de stort sett tapte østnorske lovene. Flere av bestemmelsene i Landsloven er likevel helt nye, til dels vedtatt på riksmøter i de nærmest foregående årene.

I landsloven (1274), Christian IV's norske lov (1604) og Christian V's norske lov (1687) fastslås det at fiske i elver og innsjøer tilhører grunneierne, og innskrenkninger i havfisket nevnes ikke. Sedvane og praksis kunne likevel føre til at bøndene delte fiskeplassene på havet seg i mellom (Nedkvitne 1988:506).

Hva kan man så trekke av konklusjoner ut fra disse bestemmelsene? I Gulatingsloven blir fisket på havet i

meget liten grad regulert, dette gjelder selv sildefisket som ble en slik viktig økonomisk faktor i tidlig middelalder. I Frostatingsloven derimot, er det lover som regulerer dette, både når det gjelder oppførsel i forhold til annen manns fiskeutstyr, og unntaksregler som gjorde det mulig å utnytte silda når den kom. Det var også regler for sømmelig oppførsel i fiskeværa og erstatningsplikt dersom man gjorde skade på det.

Dersom vi skal tolke dette bokstavelig, betyr det at man i Gulatingslovens område på Vestlandet nærmest ikke fikk regler for denne delen av fisket før innføringen av Magnus Lagabøtes landslov i 1274.

Selv om det ikke fantes skrevne regler, kan det likevel ha vært uskrevne regler og sedvanerett for hvordan man skulle ta seg til rette på havet og i væra. Det er lite sannsynlig at det ikke har vært noen former for regler for dette, da det er lite trolig at fiskere har tatt seg til rette på hvilken øy som helst. Dette kan muligvis også tolkes dit hen at fisket har hatt en større plass i Nord-Møre og Trøndelagsområdet, som lå innen Frostatingslovens område, særlig da skrei- og sildefisket, i perioden tidlig middelalder. Vi vet at mange fiskevær har vært bebodd fra slutten av 1200-tallet og fremover i forbindelse med markedsfisket og tørrfiskhandelen over Bergen (Oterhals 1989). Dette er imidlertid vanskelig, for ikke å si uråd, å fastslå ut fra normative kilder.

5.4.2 Sagamateriale

Hva sier så sagamaterialet som i større grad kan avspeile praksis? Islendingesagaen Egilsaga er slektskrøniken til skalden Egil Skallagrímsson som levde omkring 910-995. Den er trolig skrevet før 1230, m.a.o flere hundre år etter hendingene den omtaler. Det er derfor grunn til å regne med store feilkilder – særlig når det gjelder opplysninger om fiske som ikke sto sentralt i fortellingen. Det er ikke utenkelig at 1200-tallets næringsveier lett kunne projiseres bakover i tid. Et av problemene består derfor i bruken av sagaen som beretning eller som levning. Nyere forskning er mer tilbakeholdne om sannhetsgehalten i Egil sagaen enn tidligere (Sigfússon 1958:522ff). I sagaen er det flere steder små bemerkninger som kan knyttes til fiske på et eller annet vis. Det er bl.a. sagt at storkarer lot arbeidsfolket sitt reise på sjøen for å fiske. Et eksempel omhandler Harald Hårfagre:

«I kvart eit fylke eigna Harald til seg all odel og alt land, bygd og ubygd, og jamvel sjøen og vatna, og alle bønder skulle vera hans leilendingar. Også dei land, dei skulle alle lyda han» (Egilsoga 17, nr.4).

Liknende hendelser kan vises til i andre deler av sagaen, og denne gangen handler det om Grim Kveldulvsson:

«Han vart ein stor arbeidsdrivar; han var hag både i trearbeid og jarnarbeid, ein framifrå handverkar. Om vintrane fór han ofte på sildefiske med notbåt og med mange huskarar» (ibid:14, nr 1).

Ut fra disse sitatene kan det se ut som om det var stormenn som sendte huskarene og leilendingene ut til fiske-

værene for å fiske for dem, at det var en del av arbeidsplikten. Dette kan også sees i en av de andre sagaene, Olav den helliges saga, hvor det i dette tilfellet handler om Erling Skjalgsson:

«For pengene kjøpte Erling seg nye tjenestefolk, og av løysingene sine sendte han noen på sildefiske og noen i andre næringer; noen ryddet skoger og bygde der. Alle hjalp han til framgang på et vis» (Snorres kongesagaer 218f).

Alle de omtalte hendinger er knyttet til stormenn. Nettopp derfor er det ikke å undre seg over at de ikke selv gjorde den groveste jobben, men satte andre folk til å arbeide for seg. På bakgrunn av dette er det ikke lett å bruke sagamaterialet, fordi det forteller om noen ganske få, ikke den større del av kystbefolkningen. Selvsagt er det viktig å merke seg at det var et avhengighetsforhold mellom de ulike sjikt i det sosiale og økonomiske liv, men det vet vi også fra andre kilder. Fisket bestod sannsynligvis ikke bare av leilendinger og arbeidskarer som reiste ut på bankene for stormennene, slik sagaene forteller, men også av mer eller mindre uavhengige fiskerbønder som reiste ut for å spe på kosten, og mulig få varer i bytte for fisk. Hvorvidt fisken hadde blitt en handelsvare, eller om det var hjemmefiske i yngre jernalder som var det viktigste, er temaet vi nå skal se nærmere på.

5.4.3 Hjemmefiske eller fiske for byttsalg?

Hvorfor ble fiskeværene nedlagt på 1100 – 1200-tallet, da fisken virkelig begynte å få betydning for kystbefolkningen og handelen over Bergen? Er det slik at tørrfiskhandelen over Bergen, med skrei nordfra, presset de lokale fiskeværene ut av drift, eller er det slik at fisket blir omstrukturert i en slik grad at det ikke lenger var formålstjenlig å reise ut dit? Svaret på disse spørsmålene vil ha direkte innvirkning på tolkningen av hvorfor man reiste ut til Risøya og Hjartøy. Var det for hjemmefiske eller for handel? Dette berører også spørsmålet om hvem det var som reiste dit.

Historikeren Arnved Nedkvitne har arbeidet med utenrikshandelen over Bergen (1983) og kystøkonomien i Nord- og Vestnorge (1988). Det er derfor naturlig å ta utgangspunkt i noen av hans resultater for å diskutere disse spørsmålene. Han tar bl.a. for seg hvordan fiske og jordbruk ble drevet på ulike steder langs kysten, og hvordan disse næringene dannet den nord- og vestnorske fiskerbøndeøkonomien. Han går ut fra at det var enklere å drive jordbruksproduksjon på Vestlandet enn i Nord-Norge på grunn av vekstvilkår og temperatur, mens når det gjelder ressursene i havet var det et helt annet bilde. «I Nord-Norge var de fleste sund og fjorder så fiskerike at det kostet bonden lite arbeid å holde familien med «kokfisk». På Vestlandet og i Trøndelag står det også rikelig, med torsk og sei hele året på ytterkysten. En skal likevel ikke mange kilometer inn mellom øyene før fangstene blir betraktelig mindre. (...)Arbeidsinnsatsen som skulle til for å holde familien med fiske, blir større jo lenger sør

en kommer» (Nedkvitne 1988:375f). Dette stemmer godt overens med innsiget av fisk. Om vinteren kommer skreien inn til Lofoten, med spredte innsig fra Møre til Finnmark. Gyteferdig sild kommer inn til Vestlands-kysten på våren, mens sei torsk og lyr finnes hele året langs det meste av norskekysten (op.cit.:14).

Det skjedde en endring i økonomien på 1100-tallet, og den gradvise kommersialiseringen av nord- og vestnorske fiskerier 1100-1730 er en del av denne utviklingen. Tørrfiskhandelen over Bergen ble en viktig vare i nordeuropeisk fjernhandel alt fra 1100-tallet av, og lofotfisket må ha vært det største kommersielle fisket i Nord-Europa (Nedkvitne 1988:23-29). I Øystein Magnussons tid (1103-23) var fisket i Lofoten så viktig at fiskeværet var det sentralstedet som fikk kirke, og fra samme tid er det utstedt kongelige retterbøter angående fiskeavgifter. Det sies også at kongen lot reise rorbuer i Lofoten (KLN IV, s. 310f).

Erik Gunnes (1976:316) mener, i likhet med Nedkvitne (1988:23), at tørrfiskeeksporten til utlandet startet omkring 1100-tallet, men setter starten på skreifisket i Lofoten til vikingtid. Odd Volla (1971; 1972) regner ut fra historiske og arkeologiske kilder lofotfisket etter torsk som det første norske fiske av betydning, og at dette fisket var det eneste kommersielle fisket i Norge i middelalderen. Han antar også at man på 1100- og 1200-tallet får en profesjonell fiskerbefolkning bosatt i fiskevær.

Det samme innsiget av fisk i Nord-Norge og fra kysten av Møre, finnes ikke i Hordaland. Her kan man ikke regne med store mengder fisk. Regelmessigheten i skrei-innsiget var avgjørende for opprettelsen av store fiskevær i de nordlige distrikter. Først på 1300-tallet ser det ut til å ha vært grunnlag for fremveksten av større fiskevær lengre sør på kysten, også på Nordmøre fikk fiskeværene først en økonomisk betydning ut på 1300-tallet (KLN IV, bd. IV, sp. 311).

Var det fordi markedsfisket med tørrfisk fra nordlige strøk tok over markedet at fiskeværene på Hjartøy og Risøya gikk ut av bruk? Dersom man skal gå ut fra et slikt hendelsesforløp, må man anta at også fisken som ble fanget på Vestlandet var ment for salg eller bytte. Tørrking av fisken vil være den mest sannsynlige konserveringsmetoden i denne perioden. I tillegg krevdes det et apparat som var klart til å ta imot fisken når sesongen var over.

Dette leder diskusjonene inn på hvem det var som fisket og for hvem. Dersom det var frie bønder som fisket, har de hatt samme behov for et marked eller en markeds plass som tok i mot fangsten. Det er ikke gjort funn av handels- eller markeds plasser fra vikingtid og tidlig middelalder i nærheten, men det vil ikke være urimelig å anta at det har vært slike i Hordaland eller det har vært andre former for distribusjonskanaler.

Dersom det var stormenn/høvdinge som eide buene i værene med fiskere som arbeidet for dem, kan man anta at de har hatt et apparat som tok seg av foredling og fordeling av fiskeressursene. Da rikskongene og kirken i

tidlig middelalder tok over mer av den økonomiske og politiske makten i Norge, og ga privilegier til byer, markeds plasser og fiskevær, ville en slik redistributiv rolle til stormennene bli svekket. Nå ville det være kongemakten som i større grad enn tidligere bestemte hvem som skulle få rå over ressursene og hvordan de skulle forvaltes. Med oppkomst av byer ble det en profesjonell gruppe som sto for omsetningen.

Som jeg har nevnt tidligere, kan skriftlige og muntlige kilder tyde på at flere av fiskeværene vært eid og styrt av stormenn og småkonger, eksempelvis Misje og Herdlevær, som ligger rett sør for Hjartøy. Det er derfor ikke usannsynlig at Hjartøy også kan ha vært organisert på den samme måten. Det ville være rart om Hjartøy var en form for allmenning, mens man på Herdlevær var eid og styrt av stormenn.

Dersom det har vært hjemmefiske som ble bedrevet på Hjartøy og Risøya, skulle man anta at disse fiskeværene ikke ville bli påvirket av at fisket i Nord-Norge ble kommersialisert. Behovet for matfisk ville fremdeles være der, og det ble vel neppe dekket av fisk fra Lofoten. Jeg mener at fisket på Risøya og Hjartøy sannsynligvis har vært ledd i en større organisasjon enten av redistributiv karakter eller for markeder.

Selv om vi i historisk tid ser en bruk av omtrent de samme områdene til sesongfiske for såkalte fjæremenn, er det ikke sagt at dette var en tradisjon som har holdt seg uendret helt fra merovingertid og frem til 1800-1900-tallet gjennom meget skiftende samfunnsforhold. Fisken betydde mye da som før, men hvordan man organiserte seg, og hvordan man avsatte fisken, må sannsynligvis ha vært i andre former.

5.4.4 Fiskerbonde-tradisjonen

I det følgende vil jeg derfor gå nærmere inn på spørsmålet om hvordan fisket var organisert, og hvem det var som reiste ut til sesongfiskeværene. Jeg vil rette et kritisk søkelys på bruken av termen «fjæremannstradisjonen». Jeg anser det som uheldig å knytte en historisk kjent tradisjon fra nyere tid, opp mot et arkeologisk materiale som er neste tusen år eldre uten å problematisere dette og søke andre forklaringsmodeller.

Det er ifølge skriftlige og muntlige kilder tradisjoner for hvor man reiste på sesongfiske. Stående eller kjente fiskebuer langs ytterkysten av Vestlandet har i nyere tid blitt brukt av tilreisende fjordbønder i perioder med godt fiske. Dette har skjedd i forbindelse med bl.a. torske- og sildefiske på senvinteren og tidlig om våren. Ulike vær har vært benyttet av ulike distrikter i fjordene. Dette ga seg ofte uttrykk i at buene fikk navn etter den gården eller det distriktet fiskerbøndene kom fra. Et eksempel er Skogsøy, «og i Skogsøya stod Toskehusa, – fiskebuene til folk fra Toska i Manger»...«Alle disse fjæremannshusa stod rett ovanfor flodmålet, og var ikkje til meins for korkje åker eller eng» (Herdlevær 1972:92). En lignende tradisjon finnes også i Bremanger. I en artikkel om dette

av O. Bergset sies det at man skal ha bygd husene inne i fjordene, for så å ha fraktet de med seg ut til øyene (1972).

Et annet eksempel er Herdlevær sør for Hjartøy i Øygarden. Dette fiskeværet tilhørte gården Herdla, og de som ikke fikk husrom på gården, fikk losji ute på fiskeværet (Revheim 1956). Mindre kjent er det at Midsjova (Misje) var fiskevær for kongsgården Alrekstad og at Lysekloster hadde sitt fiskevær et sted i Sund, trolig på Tofterøyene (Sjurseth 1961:57). Dette savner imidlertid klarere kildebelegg. Det er likevel ikke usannsynlig at fiskeværet på Hjartøy også kan ha vært styrt på den samme måten, fra en av storgårdene på fastlandet.

Frode Iversen har i sin hovedfagsoppgave om mulige godskonsentrasjoner på Vestlandet i yngre jernalder kommet med en slik tolkning (1997). På bakgrunn av eiendomsstrukturen i Midthordland hevder han det er mest sannsynligvis at fiskeværet på Hjartøy var drevet av storgården Herdla, og at fiskerne kan ha vært en form for leilendinger fra Askøy, eller på en eller annen måte sto i et slags klientforhold til Herdla-stormannen. I 1180 døde lendmann Fillipus og Herdla-godset ble splittet opp og omfordelt til ulike krikelige institusjoner (Iversen 1997:136). At fiskeværet opphører på 1100-1200-tallet, kan kanskje sees i relasjon til den økonomiske enheten Herdla-godset sannsynligvis var, og at eiendomsforholdet endret seg mot slutten av 1100-tallet (ibid:77f).

Mulighetene for at Hjartøy var en del av Herdla-godset kan ikke utelukkes, men hvorfor omstruktureringen og oppsplittingen av godset skulle medføre at hele fiskeværet ble lagt øde da kirken overtok, er likevel ikke umiddelbart klar. Det må ligge flere årsaker til grunn for at dette har skjedd. Omstruktureringen av eiendomsforholdene kan alene neppe forklare dette.

Vi har sett at både Alsaker (1989a:11) og Magnus (1974:102f) knytter tufteanleggene til fjæremannstradisjonen, og har ingen betenkeligheter med å applisere nyere tids tradisjoner på jernaldersamfunnet. Fjæremannshusene i Øygarden blir først nevnt i de skriftlige kildene fra slutten av 1700-tallet og utover (Nedkvitne 1988:511), men det er selvsagt ikke noe i veien for at det ikke kan være en tradisjon som strekker seg lenger tilbake i tid. Jeg har imidlertid vanskelig for å akseptere at det er «en mer eller mindre kontinuerlig vær- eller fjæremannstradisjon som kan følges 1500 år tilbake til tuftene på Hjartøy» (Alsaker 1989a:11).

Områdene er langt mer komplekse enn det kan se ut til i første omgang. Vi ser også at utnyttelsen av områdene endrer seg over tid. Det samme gjør også formen for sosial og politisk styring. Dette må derfor sees i sammenheng. En mulighet er at det kan ha vært en tilreisende fiskebondebefolkning som reiste ut for sesongfiske. Men når fiskeværene dannes, anser jeg det som rimelig å søke en større organisasjon. De kan ha blitt styrt av stormenn, småkonger og etter hvert kirken. – Fjordbønder på fiske for eget bruk, slik fjæremannstradisjonen sier, tilhører ut fra dette et senere stadium.

Det er også mot en slik bakgrunn en kan forklare nedgang og opphøret av aktiviteten i værene og fiskebuene. Jeg tror, i likhet med de som har arbeidet med disse forekomstene og de samme spørsmålene før meg, at fiskeværene først og fremst var for tilreisende fiskere. Det var neppe fastboende fiskerbønder i nabo-området, heller ikke en fastboende fiskerbefolkning. Spørsmålet blir hvilke geografiske områder fiskerne kom fra og hvem de representerte. Dette er noe det arkeologiske materialet dessverre ikke kan fortelle om. Funn av bein fra tamdyr og rein kan indikere at det er folk fra gårder i indre strøk, men det kan like godt være resultatet av byttehandel mellom innland og kyst. Konklusjonen må foreløpig bli at det ikke er mulig å avgjøre sikkert hvem som fisket eller hvor de kom fra.

5.5 Konklusjon

På bakgrunn av gjennomgangen og analysene så langt mener jeg det er grunnlag for å sette opp følgende hypoteser om utviklingen på de tre øyene. Dette fremstilles i tre skjematisk hovedfaser, hvorav en deles finere inn.

Fase 1

I fase 1, ca. 300-700 e.Kr. er det på Hjartøy, Risøya og Sandøya enkeltstående fiskebuer. Sesongfiskerne som brukte området var menn som sannsynligvis kom fra indre områder. Fisket var trolig ikke regionalt styrt, og det var hovedsaklig fiske for eget bruk eller for bytte. Men dette spørsmålet er likevel vanskelig å ta sikkert standpunkt til ut fra det arkeologiske materialet. Det kan både ha vært frie bønder og andre underlagt stormenn som fisket her ute. Dette kan muligvis ligne på det man i nyere tid vil kalle fjæremenn, men jeg velger å ikke bruke denne termen, da den ikke er kjent fra skriftlige kilder før på 1700-tallet.

Fase 2a

I fase 2a, ca. 700-1000, dannes det på Risøya og Hjartøy fiskevær, mens det på Sandøya dannes enkeltstående fiskebuer, men med tendens mot større konsentrasjon. Fisket blir i denne perioden intensivert. Det er en utvikling som kan ha vært styrt av sentrale stormenn/høvdinge og småkonger. De tar kontroll med fiskeressursene og fiskeværene, og sender sine folk ut på fiske. Fisken blir i denne perioden en viktig økonomisk faktor, og blir redistribuert og omsatt på handelsplasser og byttet i andre type varer eller tjenester. Til tross for at selv om fisket trolig blir regionalt styrt i denne perioden, utelukker jeg likevel ikke dette at også frie bønder kunne ta del i fisket. Dette lar seg imidlertid ikke besvare ut fra det arkeologiske materialet.

Fase 2b

I fase 2b, 1000-1100, er det fremdeles aktivitet i fiskeværene på Hjartøy og Risøya, fiskebuene på Sandøya er også i bruk. I denne perioden går styringen av landet over på hendene til rikskonger, adel og kirkemakt og det blir endrede eierforhold.

Fase 3

I fase 3, 1100-1200, avtar aktiviteten i fiskeværene, for så å opphøre totalt omkring 1100-1200. I den samme perioden har Nordlandshandelen og skreifisket sin oppblomstring, og Bergen vokser seg frem til å bli en av de fremste handelsbyene i Norden. Konge, adel og kirke prioriterer fiskeværene nordpå. Av ulike årsaker blir de undersøkte værene i Hordaland nedlagt, for aldri å bli tatt i bruk igjen. Det er mulig at det var noen få fiskebuer i bruk, men disse fikk aldri noen økonomisk betydning i større målestokk.

Hvordan passer så utviklingen på Hjartøy, Risøya og Sandøya inn i en større regional kontekst?

Kapittel 6

Fiskevær og fiskebuer i vestnorsk jernalder

6.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg legge vekt på å se utnyttelsen av fiskeressursene som en del av et større politisk og økonomisk system. Jeg vil prøve faseinndelingen og tolkningene jeg kom frem til i kapittel 5 opp mot en videre analyse av samfunnsutviklingen fra jernalder til tidlig middelalder i Vest-Norge.

Strandtuftene har sin opprinnelse alt i eldre jernalder. På 300-tallet e.Kr. har vi de første spor etter aktivitet på Hjartøy, på 400-500 tallet på Risøya og Sandøya. Det er imidlertid få tufter som har vært i bruk i denne perioden, iallfall ikke nok til at det kan kalles fiskevær. Det dreier seg heller om enkeltstående fiskebuer. I yngre jernalder, på 700-tallet starter en intensivering i bruken av tuftene som topper seg omkring 900 e.Kr.. Det er i denne perioden, fase 2a, fiskeværene er mest utbygde, både på Hjartøy og Risøya.

Begge fiskeværene går ut av bruk i tidlig middelalder, på 1100-1200-tallet. Det samme gjelder fiskebuene. I kapittel 5 diskuterte jeg mulige årsaker til at dette skjedde. Ble de presset ut av markedet av fiskeværene i Nord-Norge som leverte tørrfisk til Bergen? Eller ble fisket omstrukturert slik at de av andre årsaker ble overflødige? Motsvarer dette den politiske og sosiale utvikling fra jernalder til tidlig middelalder?

6.2 Sosial og politisk struktur i eldre jernalder

Eldre jernalder strekker seg fra 500 f.Kr til 550 e.Kr., og den politiske og sosiale strukturen endrer seg i løpet av perioden. Jeg vil naturlig nok først og fremst konsentrere meg om yngre romertid (200-400 e.Kr.) og folkevandringstid (400-550 e.Kr.), fordi det er i dette tidsrommet aktiviteten på Hjartøy, Risøya og Sandøya starter.

Høvdingedømmemodellen har vært, og er til dels, den modell som blir brukt på eldre jernalders materiale fra

Vest-Norge. Den er utarbeidet med Service's «chiefdom model» (1975) som mal, med en del endringer avhengig av forfatters syn på sosio-politiske forhold i Norden. I Norge var det Knut Odner (1973; 1974) og Bjørn Myhre (1978; 1985a; 1987) som la grunnlaget for bruk av en slik modell. I de siste årene har imidlertid arkeologene også søkt andre forklaringsmodeller for samfunnsutviklingen i Norden. Dette har vært ledet an av bl.a. Ulf Näsman (1988), Per Ramquist (1991) og Lotte Hedeager (1992). Etter en generell misnøye med for sterk bruk av sosial-antropologiske modeller, tok man i bruk historiske kilder fra europeisk samtid for å belyse skandinaviske forhold.

Odnors høvdingedømmemodell (1973) er fundert på en redistributiv økonomi og resiprositet, basert på å skaffe seg kontroll over ressursene. Som ledd i en større økonomisk organisasjon var det viktig å utnytte alle ressurser. Dette gir seg uttrykk i huler og hellere, som er et overnattingssted for folk som på ulike tider av året drev med utnyttelse av utmarksressurser på fjellet og ved sjøen. Odner har blitt sterkt kritisert for sin bruk av metode, særlig bruk av islendinga sagaene (se kommentarer i N.A.R. Vol. 7, No. 2 1974), men i liten grad for selve modellen. Senere har Bjørn Myhre videreutviklet høvdingedømmemodellen for Vest-Norge (Myhre 1987; 1989; 1990).

I tidlige arbeider av Myhre (1978) har han argumentert for et hierarkisk høvdingesamfunn i eldre jernalder som er basert på en redistributiv økonomi. Samfunnet er preget av ulike typer bosetning med ulik økonomisk spesialisering innenfor hvert territorium. Det er en sentral autoritet, hvor det er interne fredelige forhold, men konfliktfylte forhold til nabolitatoriene. Samfunnsorganisasjonen er ustabil, og maktforholdene endres over tid. Det er den politiske makt som er en viktig drivkraft for samfunnsutviklingen i jernalderen (Myhre 1985b).

De senere årene har Bjørn Myhre endret og nyansert sitt syn på samfunnsstrukturene i eldre jernalder (Myhre 1991; 1993). Han argumenterer for at Sørlandet og

Vestlandet i folkevandringstid er delt inn i småriker. Smårikene er om lag like store, med lik teknologi og liknende sosial og politisk utvikling. Storgårdene, med rike funn, blir betraktet som aristokratiet og høvdingenes tilholdssted. Grensene for de åtte-ni smårikene han setter opp, faller delvis sammen med senere fylkesgrenser som skal gjelde for tidlig middelalder. Han reserverer seg noe og sier: «Det er dermed ikke sagt at småriker i folkevandringstid har hatt faste territorielle grenser. En vel så rimelig hypotese er det at mennesker i regionen har hatt en økonomisk og sosial tilhørighet og binding til lederne i sentralbygdene. Den sosiale organisasjonen kan ha vært styrket gjennom religiøs og militær makt, og den kan også ha en basis i eldre stammeinndeling» (Myhre 1991:15). Han argumenterer for at den økonomiske og politiske organisasjonen var mer kompleks i århundrene før vikingtid enn tidligere antatt. Likevel utgjør mye av høvdingedømmemodellen fremdeles som basis for samfunnsmodellen han presenterer.

Ulf Näsman (1988) og Per Ramquist (1991) bruker som nevnt historiske analogier fra europeisk samtid i sine analyser av yngre romertid og folkevandringstid. «Passio Sancti Sabae Gothi», den hellige goter Sabas lidelseshistorie, omhandler goternes sosiale forhold på 300-tallet. Denne beretningen, og Thompsens analyse av kilden (1966), ligger til grunn for Ramquists tolkninger. Det visigotiske samfunnet er bygget opp av småkongedømmer, som Ramquist velger å kalle dem, som igjen er delt opp i stammer, eller folkland (Ramquist 1991: 305-307). Hvert folkland ledes av et stammeråd, som velger en reiks (høvding eller småkonge). Stammerådet er satt sammen av storbønder eller som Näsman kaller dem, aristokratiet (Näsman 1988:126). Småkongedømmet ledes av et stammeforbund satt sammen av representanter fra de ulike folklandene. Ved en eventuell krise velges det en leder, som skal lede forbundet ved en eventuell krig. Ytre trykk, kan ifølge Ramquist (1991:307) føre til en mer eller mindre fast politisk konstellasjon.

Ramquist prøver denne samfunnsmodellen på det arkeologiske materialet i Mellannorrland i Sverige, mens Näsman knytter det opp til det sydiskandinaviske området. Modellen er langt mer nyansert enn de modeller som har vært anvendt tidligere, og den viser trekk som avspeiler et stammedemokrati, og er ikke som høvdingedømmemodellen basert på individuell makt. Näsman mener at denne typen historiske analogier er anvendelig på nordiske samfunnsforhold, men at det må være basert på en grundig analyse enn det han har gjort i sin artikkel (Näsman 1988:133).

Hvordan passer den hypotesen jeg fremsatte for fase 1 inn i dette bildet? Det er liten aktivitet på Hjartøy, bare fiskebuer spredt rundt om på øya. Fisket ble sannsynligvis ikke sentralt styrt, men drevet av lag fra ulike områder av eksempelvis det indre Hordaland. Dette passer godt med Näsman's modell, at det er mer eller mindre områder med lokalt styre som står i et avhengighetsforhold til

hverandre, men at personer er fri til å utnytte en ressurs som f.eks. fisken, uten at det blir styrt av en sentralmakt. Innenfor rammene av en høvdingedømme-modell ville Hjartøy være prov på en økonomiske spesialisering, som etter min mening først kommer på 700-tallet for fiskets vedkommende. En kan derfor si at sesongbosetningen på Hjartøy, og også muligvis Risøya, er uttrykk for en løsere organisering av fisket. Ressursene var sannsynligvis ennå ikke styrt av stormenn, men av mer eller mindre uavhengige fiskerbønder. Det vil si bønder som kombinerte drift av gården med fiske og fangst. Det er mulig, slik jeg diskuterte i kapittel 5, at det både var frie bønder og en del fiskere underlagt stormenn som drev fiske i denne perioden. Jeg anser det som sannsynlig at det skjedde en gradvis overgang til mer kontroll over ressursene på havet.

6.3 Sosial og politisk struktur i yngre jernalder

Yngre jernalder er perioden fra 550 til 1050 e.Kr. Jeg deler merovingertid inn i en to faser, en tidlig fase 550-700 e.Kr., og en sen fase fra 700 til 800 e.Kr. Jeg velger å foreta en slik faseinndeling, fordi jeg mener dette er et viktig skille på de tre øyene, hvor det arkeologiske materialet endrer seg, og da særlig i antall funn. Jeg regner vikingtidens slutt til 1050 e.Kr.

Overgangen mellom folkevandringstid og merovingertid på Vestlandet er svært markant i funnmaterialet. Folkevandringstiden er en periode rik på funn, mens den tidligste fasen av merovingertid er funnfattig. Dette bruddet i tidlig merovingertid har blitt tolket på mange ulike vis. Blant annet har det vært fremmet årsaksforklaringer som klimaforverring, overekspløatering av land, endrede handelsveier, migrasjon, overbefolkning og pest (Solberg 1984:173; Myhre 1993:49). En liknende mangel på funn fra tidlig merovingertid i Danmark har tidligere vært gjenstand for de samme forklaringer (Fenger 1991:155). Bergljot Solberg mener at det er mest trolig at det er pesten som er årsaken til nedgangen i funn. Den justinianske pesten i 542-43, kom til Frankrike så sent som i 588, og det er trolig at den kom til Norge via handelsruter (ibid.).

Bjørn Myhre søker i senere arbeider andre forklaringer (Myhre 1993; 1996). Han hevder at mangelen på de tradisjonelle arkeologiske funnkategoriene ikke nødvendigvis må være et tegn på nedgang, men på en politisk og økonomisk sentralisering. Han ser fravær av rike funn som et tegn på politisk styrke, «når eliten har etablert stabile maktforhold, er det ikke lenger behov for å markere dette ved et stort oppbud av materielle symboler» (Myhre 1993:49). Dette underbygger han ved å knytte materialet fra høyfjellet og kyststrøkene inn i tolkningen. Høyfjellet har vært utnyttet i den funnfattige perioden, og han mener også å se at det ikke er noen tilbakegang i bruk av fiskebuer (Myhre 1993:51) Jeg slutter meg ikke helt til en

slik tolkning av fisketuft-materialet. Det er riktignok ikke en tilbakegang i tidlig merovingertid, men det er et markant skille på 700-tallet, hvor man begynner å få dannelsen av fiskevær. Denne økningen i funnmengde ser ut til å stemme overens med det som skjer i andre deler av Norden (Helgen 1982; Myhre 1991; 1993 og Hedeager 1992). Myhre kommer også til at det må være et kildeproblem knyttet til perioden, og at det ved andre og mer intensive letemetoder vil kunne finne bosetning og gravplasser fra tidlig merovingertid i sentralbygdene (Myhre 1993:51).

På 700-tallet ser det ut til at det foregår en begynnende statsdannelse i Sør-Skandinavia, med økt sentralisering av makt, sterkere militær organisasjon, og inn i vikingtid er det en stadig økende handel og markedsvirksomhet (Näsman 1991:175; Hedeager 1992). Vi kan ut fra en slik modell tenke oss at storbondeslekter eller lokale høvdinger på Vestlandet fikk større kontroll over gårdsdriften og utmarksressursene enn tidligere. Intensivering i utnyttelsen av fisk, jernvinne og seterbruk kan være resultatet av at storbønder eller aristokratiet tok kontroll over disse ressursene, og la forholdene til rette for en organisert drift, med bruk av leilendinger, huskare og trelle (Myhre 1993:56).

En slik endring kan ha skjedd på Hjartøy og Risøya i fase 2, perioden 700-tallet til tidlig middelalder. Fiskeværene vokser frem som en følge av organisert drift og utnyttelse av ressursene i større målestokk enn i fase 1. Det er, som vi har sett, også beretninger i de skriftlige kildene som forteller om stormenn som sender leilendinger ut på fiske. Myhre tenker seg at et sterkt vestnorsk kongedømme etableres på 700-tallet med sentrum i Karmsundet eller Sunnhordland (Myhre 1993:58): «Også her er makten og det økonomiske grunnlaget basert på kontroll over ressurser fra innlandet og langs leia i Nord Norge» (op.cit.). Fisken ble trolig omsatt på lokale markeder eller byttet mot andre varer, eller kanskje man allerede i denne perioden har handlet med fisk til utlandet? Det er hittil likevel ikke gjort funn av markeds plasser eller kaupanger fra yngre jernalder i Hordalandsområdet.

6.4 Sosial og politisk struktur i tidlig middelalder

Overgangen mellom vikingtid og tidlig middelalder blir satt omkring 1050 e.Kr. I Norge er tidlig middelalder en periode som er preget av begynnende statsdannelse, og et forsøk på å samle hele riket under en konge. Kirken gjør sin inntreden i samfunnet, og får etter hvert en sterk posisjon og mye makt.

Som jeg har vært inne på tidligere ved flere anledninger, er det på 1100-1200-tallet at tørrfiskhandelen fra Nord-Norge over Bergen blir viktig (Nedkvitne 1988:23). Fiskevær i Nord-Norge får privilegier, og på den måten stiller de i en situasjon som gjør dem sterkere på markedet. I Hordaland har fiskerne utnyttet ulike fiskeslag, og ikke spesialisert seg, slik en har kunnet i Nord-Norge, der en har det faste innsiget av skreien.

De sosiale og politiske strukturene i tidlig middelalder taler for at det nye riksstyret og stormenn la et økende press på områder som var særlig gunstige for utnyttelse av ulike naturressurser. Med oppkomsten av byer, som Bergen, fikk de gode avsetningsmuligheter. For at dette skulle svare seg var det naturligvis en fordel om man samlet fisket i områder som hadde størst tilgang på skrei. Dette var sannsynligvis en av hovedårsakene til at fiskeværene på Hjartøy og Risøya gikk ut av bruk i fase 3. Markedsendringene som følge av tørrfiskhandelen over Bergen medførte endrede betingelser å drive fiskeværene, noe som til slutt førte til nedleggelse.

Kapittel 7

Samlet oppsummering og konklusjon

Strandtuftene på ytterkysten av Hordaland er en fornminnetype det har vært forsket lite på. Det samme gjelder fiskeri og kystkultur generelt. Mine undersøkelser er det første forsøk på å sammenstille materialet fra de tre øyene Risøya, Sandøya og Hjartøya, og om mulig, stille nye spørsmål til materialet her fra.

Utgangspunktet for min analyse var to hovedproblemstillinger knyttet til oppkomsten av fiskevær, og til fiskereds-kapers teknologiske endring eller kontinuitet. En gjennomgang av det sterkt fragmenterte redskapsmaterialet viste begrensninger. Det var likevel interessant å påvise at det ikke var en teknologisk endring i fiskereds-kapsmaterialet, slik det var blitt gjort i Nord-Norge, i forbindelse med oppkomsten av markedsfiske. Undersøkelsen av tuftene gjorde det klart at det var mulig å skille mellom ulike faser i utviklingen av bebyggelsen på øyene, noe som igjen kunne knyttes til en generell økonomisk og politisk utvikling i vestnorsk jernalder.

I fase 1, 300-700 e.Kr., var det fiskebuer spredt rundt vågene på Hjartøy. Det er mulig at det kan ha vært bebyggelse på Risøya og Sandøya også i denne fasen, men dette avhenger noe av tolkningen av ¹⁴C-dateringene derfra. Fisket i den innledende fasen var neppe regi-

onalt styrt, og foreløpig foregikk det i liten skala. I fase 2, derimot, 700-1100 e.Kr., skjer det store endringer. Fiskevær dannes på Hjartøy og Risøya, mens det på Sandøya er en mindre konsentrasjon av fiskebuer. Til tross for at disse forandringene setter tydelige spor, er det umulig å spore en teknologisk endring i fiskereds-kapene. Det ser ikke ut til at fiskerne har hatt behov for å få annet og bedre utstyr, selv om fisket faktisk ble drevet i større skala. I denne perioden har fisket trolig vært styrt av stormenn, eller småkonger. Mot slutten av perioden ser det ut til at aktiviteten avtar, for til slutt å stoppe helt opp.

Etter ca. 1200, fase 3, er det ingen tegn på at områdene har vært brukt. Dette tolker jeg som en konsekvens av at tørrfiskhandelen fra Nord-Norge over Bergen blomstrer opp på denne tiden. Det er sannsynlig at de omtalte fiskeværene i Hordaland ikke lenger hadde samme betingelser å drive lenger og derfor blitt satt ut av spill.

Fremveksten og nedleggelsen av fiskeværene på Hjartøy og Risøya må sees i sammenheng med sosiale og politiske forhold, og har derfor endret seg i takt med omstruktureringen av samfunnet, fra småkongedømme til rikssamling.

APPENDIKS

Angående funnkatalogen for Hjørtøy

For å få en fullstendig oversikt over materialet, har jeg laget en katalog over funnene. Som basis har jeg brukt Al sakersfunnliste (manus), Johnsens funnliste (1993), skolegravningens funnliste (Solberg 1988), i tillegg har jeg katalogisert materialet i magasinet, og tolket det som står på de ulike funnposer. Jeg nevner kun de tuftene som har funn. I appendiksen opererer jeg med de funnnummer som gjenstandene er merket med i magasinet.

På grunn av en del uoverensstemmelser i nummerering og merking av gjenstandsmaterialet og poser fra Hjørtøy, det gjelder særlig for kompleks 40A og tuft 40B, har jeg vært nødt til å sette disse for seg selv. Nedenforstående er et forsøk på å løse opp i problemene.

Tuft 40 A, B-14648: Jeg har grunn til å tro at det ikke ble gjort funn i denne tufta, selvom Johnsen opererer med en funnliste herfra. I følge Al sakersmanus og merking på funnposene, er disse funnene fra tuftekomplekset 40 A 1-6. Nedenfor vil jeg lage en oversikt over hvordan jeg tror det har vært. Det er en pose som er vanskelig å plassere. Det er kullprøven, funn-nummer 6. På posen står det lok. 40 A, tuft 2 + tuft 3 utvendig prøvestikk.

Tuft 40 A-1: Al sakemevner i manuset at det ble funnet fragmenter av klebermagret spannformet leirkar når man behandlet kullprøven fra tufta. Jeg kan ikke finne disse. Jeg har imidlertid sterk grunn til å tro at de 3 fragmentene av spannformet leirkar som blir

nevnt under tuft 40 B, egentlig tilhører tuft 40 A-1. Årsaken til dette er at ikke på noen plass i manuset blir nevnt slike funn i tuft 40 B, og at det på posen står at funnet kommer fra C-14-prøve av 11/7-84. Riktignok står det også tuft 40 B, men jeg tviler på om dette er riktig. I mine analyser vil jeg gå utfra at skårene av spannformet leirkar tilhører tuft 40 A-1. Det er i tillegg funnet 1 fl intbit og 3 kvartsbiter. Tilsvarende funn-nummer 1 og 2.

Tuft 40 A-2: Det ble gjort funn av 2 små pimpstein og 1 kvartsittbit, tilsvarende funn-nummer 4 og 5. På posen står det lok. 40 A, tuft 2.

Tuft 40 A-6: Det ble gjort funn av brente bein i denne tufta, tilsvarende funn-nummer 3. På posen står det lok. 40 A, tuft 6.

Tuft 40 B, B-14650:

- Enr. 1 17 ildfl int
- « 2 3 kvartsbiter
- « 3 3 keramikkskår av spannformet leirkar, tilhører tuft 40 A-1, se ovenfor
- « 4 2 jernfragmenter, hvorav 1 mulig angelfragment
- « 5 1 brent beinfragment
- « 6 trekullprøve med brente bein

Funnene er fra prøvestikk i tuftas sentrum.

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERSNR.	FELT-KURS NR.
Hjørtøy, tuft 40 C-1, B-14651							
1	jernfragmenter	6	1 stift + 2 mulige angelfragmenter		1		
2	jernfragmenter	2			2		
3	jernfrag. + 1 beinfrag.	12	1 mulig legg av angel		2		
4	brente bein				0-18 cm	4	
5	brent bark + brente bein				3		
6	jordklump m/bein	1			3		
7	brente bein				18-27 cm		
8	brente bein						
9	artsbestemte bein		ovis/carpa				
10	artsbestemte bein		sus scorfa dom.				
11	artsbestemte bein		bos taurus				
12	flint	4	2 brent		1		
13	flint	9					
14	biter av rød ligsandstein	11					
15	hode av jernnagle	1					
16	trekullprøve m/bein				fra sold		
17	utgå						
18	jordprøve				1A		
19	jordprøve				2	7	
20	jordprøve				3	8	
	jernfragment	1	mangler i TJ's liste		1	1	
	klebersteinfrag.	13	mangler i TJ's liste		1	2	
	ildflint	13	mangler i TJ's liste		1	3	
	brente bein	2	mangler i SA og TJ's lister		1		
	kullbit	1	mangler i SA og TJ's lister		1		
	beinprøve	1	mangler i TJ's liste		2	4	
	ildflint	4	mangler i TJ's liste		2	5	
	jernfragment	1	mangler i TJ's liste		2	6	

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERSNR.	FELT-KURS NR.
Hjørtøy, tuft 50 A, B-14653							
1	trekullprøve			54x 49y	4		1
2	trekullprøve			54x 49,5y	4		2
3	trekullprøve + brente bein			54x 49,5y	7		3
4	trekullprøve + brente bein			54x 49,5y	7		4
5	kleberbit	1		60x 52y	2		*
6	krittipefragment	1		63,75x 47,8y	1		6
7	flint	1		61,2x 52y	1		7
8	brynefragmenter, skifer	2		62,4x 48,5y	8		8
9	trekullprøve				8		9
10	trekullprøve				8		10
11	trekullprøve				8		
12	jernnagle+ jernfragment	2		54x 49,5y	4		
13	ildflint	1		61,2x 52y	1		
14	jernfragmenter	2		54x 49,5y	4		3
Hjørtøy, tuft 50 B, B-14654							
1	brent flint	1		50x 44y	3		
2	trekull				u/helle		
3	jernfragment	1			3		
Hjørtøy, tuft 50 C, B-14655							
1	jernfrag.	11		49x 54y	1		
2	jernfrag.	2		49x 54y	2B		
3	6 jernfrag. + 1 naglehode	7		49x 54y	3 I		
4	jernfragmenter	5		49x 54y	3 II		
5	frag. av bly, bånd?	1		49x 54y	3		
6	jernfragmenter	5		49x 54y	3 II/4		
7	trekull			49x 54y	4		
8	jernfragment	5		49x 54y	4		
9	frag. av fiskekrok	1	usikker	49x 54y	2A		
10	jernfragmenter	4		49x 55y	2A		
11	jernfragmenter	22		49x 54y	2A		
12	jernfragmenter	22		49x 54y	2A		
13	jernfragmenter	2		49x 55y	2A I		
14	jernfragment	1		49x 55y	2B		
15	jernfragmenter	11		49x 55y	2B		
16	jernfragmenter	8	hvorav 1 naglehode m/tre	49x 55y	2B		
17	jernfragmenter	3		49x 55y	3A I		85
18	jernfragmenter	5		49x 55y	3B I		50
19	frag. av bly	1		49x 55y	3B I		53
20	jernfragmenter	2		49x 55y	3B I		55
21	jernfragment	1		49x 55y	profil, topplag		65
22	ildflint	1		49,2x 52,15y	torv		1
23	jernfragmenter	8		50x 55y	profil		
24	nagle, naglefrag.	2		50x 55y	ildsted nr.1		
25	jernfragmenter	7	1 mulig angelfrag.	50x 55y	ildsted		
26	jernfragmenter	31		50x 55y	ildsted		
27	jernfragmenter	17	hvorav 3 naglehoder	50x 55y	2B/3.1/3.2		43
28	jernfragmenter	26		50x 55y	2B		
29	flint	7		50x 55y	5		33
30	kvartsavslag	1		50x 55y	5		33
31	flint	4		50x 55y	6		42
32	frgm. fiskekrok av jern	1		50 x 55y	profil		
33	jernfragmenter	17		50x 55y	2		
34	blyfragmenter	2		50 x 55y	2		
35	fiskesøkkefrag. av kleber	1	tegn på to gjennomboring	50x 55y	2		14
36	ildpåvirket fint	8		50x 55y	2		
37	slagg	1		50x 55y	3		
38	jernfragmenter	22		50x 55y	3		17
39	keramikk	1	TJ sier slagg	50x 55y	3		22
40	flint	8	3 ildpåvirket	50x 55y	3		19

FNR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
41	kvartssavslag	3		50x55y	3		
42	bly	1		50x55y	3	21	
43	slagg	1		50x55y	3,2		
44	jernfragmenter	12		50x55y	4	27	
45	flint	2	1 ildpåvirket	50x55y	4	26	
46	sterkt ildpåvirket stein	3	TJ sier slagg	50x55y	5	37	
47	slagg	2		50x55y	5	31	
48	jernfragmenter	6		50x55y	5	35	
49	jernfragmenter	9		50x55y	5		
50	beinfragment	1		50x55y	5		
51	brynefrag. av sandstein	1		50x55y	5	38	
52	bearbeidet kleber	1		50x55y	5	34	
53	ildpåvirket flint	2		50x55y	5		
54	jernfragmenter	4		50x55y	6	41	
55	trekullprøve			50x55y	6		
56	jernfragment	2		50x55y	6	45	
57	kvarts	1		50x55y	6	46	
58	jernfragment	1		50x55y	7		
59	brente bein	3		50x55y	8		
60	kleberbit	1		50,01x55,24y	3	16	
61	fiskekrokfrag. av jern	1		50,01x55,87y	5	29	
62	spiker	1		50,15x55,75y	4	24	
63	jernfragment	1		50,2x55,01y	2	11	
64	naglefragmenter	2		50,3x55,33y	3	20	
65	nagleplate	1	firkantet	50,32x50,7y	2	10	
66	bein m/jernfrag.	1		50,3x55,36y	4	23	
67	jernfragment	1		50,36x55,69y	2		
68	jernfragmenter	11		50,4x55,85y	2 til 5		
69	trekull			50,5-50,20x53,15-20y	bunn ildsted 2		
70	trekull			50,5-50,15x55,15-20y	ildsted 2, aske		
71	flint	1		50,4x55,85y	2 til 5, pidest.		
72	kvartsitt	2		50,4x55,85y	2 til 5, pidest.		
73	jernfragment	1		50,4x55,85y	2 til 5, pidest.		
74	jernfrag. m/bein	1		50,5x55,88y	5	30	
75	jernfragment	1		50,42x55,4y	2	9	
76	flint	2	feilmerket pose?	50,9x54,6y	fra C-14 pr.		
77	jernfragmenter	5		51x55y	1		
78	jernfragmenter	4	hvorav 1 naglehode	51x55y	2B		
79	fiskesøkke i kleber	1	type B1	51,5x55,5y	3,1	69	
80	trekullprøve			51,85x55,52y			
81	jernfragmenter	4		51x55y/ 52x55y	3,1		
82	brent flint	1		52,3x58,5y	under torv	3	
83	ildflint	1		52,75x57,2y	torv	2	
84	ildflint	2		49x54y	1		
85	ild flint	8		49x54y	2B		
86	kullprøve 2			49x54y	3		
87	kvarts	1		49x54y	3,1		
88	ildflint	8		49x54y	3,1		
89	flint	8		49x54y	3,2		
90	brent hasselnøtskall			49x54y	3,2		
91	kvarts	1		49x54y	3,2		
92	skriferbrynefrag.	8	usikker kontekst	49x54y	3,2/4		
93	ildflint	8	usikker kontekst	49x54y	3,2/4		
94	brent hasselnøtskall		usikker kontekst	49x54y	3,2/4		
95	brent never		usikker kontekst	49x54y	3,2/4		
96	3 flint + 1kvarts	4		49x54y	4		
97	brent hasselnøtskall			49x54y	4		
98	flint	1		49x55y	1		
99	never			49x55y	2A		
100	brent flint	1		49x55y	2A		
101	chert?, vannrullet	1	TJ sier brynefrag.?	49x55y	2A		
102	flint	1		49x55y	2AI		
103	nøtteskall			49x55y	2B		

FNR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
104	kvartssavslag	2		49x55y	2B		
105	brent hasselnøtskall			49x55y	2B?		
106	brent hasselnøtskall			49x55y	2B		
107	brent hasselnøtskall			49x55y	2B		
108	ildpåvirket flint	4		49x55y	2B		
109	ildflint	6		49x55y	2B		
110	kvarts	6		49x55y	2B		
111	flint	1		49x55y	2B?		
112	kvarts	1		49x55y	3AI		
113	flint	3		49x55y	3AII		
114	brent hasselnøtskall			49x55y	3BI		
115	ildflint	2		49x55y	3BI		
116	brent hasselnøtskall			49x55y	3BII		56
117	flint	1		49x55y	4BI		57
118	bearbeidet kleber	1		49x55y	3BI		51
119	ildpåvirket flint	2		50x55y	1		
120	ildpåvirket flint	1		50x55y	2B		
121	ildflint	1		50x55y	3,1		
122	brent hasselnøtskall			50x55y	7		82
123	brent hasselnøtskall			50x55y	profil		
124	ildpåvirket flint	1		50x55y	profil		
125	bark			50x55y	ildsted nr.1		
126	ildflint	1		51x55y	1		
127	flint	1		51x55y	2B		
128	flintavslag	1		51x55y	3,2		71
129	bark			51x55y	3,2		73
130	bearbeidet kleber	1		51,56x55,10y	3		39
131	trekull			51,85x55,52y	3		
132	kleberbit	1	tegn på gjennom boring	52x55y	3,1		68
133	jernfragmenter	2		50,2x55,13y	2	8	
134	trekullprøve			49-49,10x54,20-54,30y	1		
	melonperlefrag.	1	på BMS, finnes ikke på TJ's liste	50,40x55,70y	2		
	melonperlefrag.	1	på BMS, finnes ikke på TJ's liste	50,38x55,63y	2		
Hjartøy, tuft 51 A, B-14656							
1	ildflint	2		54x54y	2	3	
2	jern-naglefrag.	5		53,4x54,6y	1		
3	fiskesøkkefrag. i kleber	1		52,9x57,1y	1	2	
4	skriferbrynefrag.	1			i mulig stolpehull		
	kullprøve	1	mangler i TJ's liste	53,4x54,5y	1	4	
	pimpstein	1	mangler i TJ's liste	53,4x54,6y	1	5	
	ildflint	2	mangler i SA og TJ's liste	53,4x54,6y	1		
	ildflint	1	mangler i TJ's liste	51,9x53,7y	1	6	
	ildflint	1	mangler i TJ's liste	54x53y	1	7	
	pimpstein + ildflint	2	mangler i TJ's liste	52,1x54,1y	1	8	
	pimpstein	1	mangler i TJ's liste	52,2x54,9y	1	9	
	ildflint	1	mangler i TJ's liste	51,8x54,2y	2	10	
Hjartøy, tuft 52, B-14657							
1	flint	1		48,70x53,20y	2	4	
2	pimpstein	2		48,25x53,60y	2	7	
3	flint	1		48,15x53,40y	2	9	
4	bearbeidet kleber	1		48,70x53,50y	3	10	
5	pimpstein	1		48,55x53,45y	3	11	
6	pimpstein	1		48,25x53,70y	2		
7	flint	2		48,40x53,70y	2		
8	skriferbryne frag.	1		48,65x53y	2	3	
9	kullprøve			48,20x53,20y	3		
10	brynefragment?	1		48x52y			53
11	jern m/bein	1		48x52y	3		64
12	beinfragment	2		48x52y	1		3
13	flint	1		48x52y	1		67
14	never	1		48x52y	2		73

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
15	hasselnøttskall	1		48x 52y	2		74
1	jernfragment	3		48x 52y	2		72
17	jernfragment	4		48x 52y	2		15
18	je	1		48x 52y	2		16
19	je	1		48x 52y	2		
20	ekull			48x 52y	3		23
21	fl int	3		48x 52y	3		22
22	jernfrag.	1	sterkt forrustet	48x 52y	3		71
23	fiskekrokfrag. avjern	1	med løkke	48x 52y	3		21
24	pimpstein	1		48x 52y	4		76
25	jernfragment	1		48x 52y	4		19
26	pimpstein	1		48x 52y	4 og 5		45
27	flint	8		48x 52y	4 og 5		46
28	flint	1		48x 52y	5		40
29	flint	2		48x 52y	5 og 6		79
30	kvarts	1		48x 52y	5 og 6		79
31	jern	1		48x 52y	5 og 6		80
32	trekull			48x 52y	6		34
33	beinfrag.	4		48x 52y	6		56
34	flint	1		48x 52y	6		33
35	fiskekrokfrag. av jern	1		48x 52y	6		49
36	flint	1		49x 52y	1		13
37	trekull			49x 52y	2		10
38	flint	1		49x 52y	3		69
39	flint	2		49x 52y	3		32
40	kvarts	1		49x 52y	3		
41	trekull			49x 52y	3		27
42	hasselnøttskall			49x 52y	3		
43	never			49x 52y	3 + 5		58
44	pimpstein	1		49x 52y	4		26
45	spinnformet leirkarfrag.	1		49x 52y	4		29
46	never	1		49x 52y	4		75
47	jern	3		49x 52y	4 og 5		41
48	jern	1		49x 52y	4		30
49	never			49x 52y	5		81
50	brent flint	2		49x 52y	5		50
51	fl int	1		49x 52y	5		82
52	never			49x 52y	5		47
53	jern	1		49x 52y	5		48
54	never			49x 52y	6		51
55	hasselnøttskall			49x 52y	6		52
56	never			49x 53y	?		55
57	hasselnøttskall			49x 53y	?		6
58	never			49x 53y	?		4
59	pimpstein	1		49x 53y	1		63
60	flint	2		49x 53y	1 og 2		60
61	pimpstein	1		49x 53y	1 og 2		60
62	jern	1		49x 53y	1 og 2		57
63	pimpstein	1		49x 53y	6		7
64	jernfrag.	2		49x 53y	?		
65	fl int	1		48-49x 52y	?		
66	jernfragmenter	5		ikke angitt	?		
67	jordprøve			48,10x 53,10y	4		
68	jernfrag.	6		48,60x 53,60y	2	8	
69	jernnagle	1		48,9x 53,10y	2	5	
70	jernfragment	1		48,90x 53,10y	2	5	
	frgm. spenn formeteirk.	?	står ikke på TJ's liste, mangler i magasinet	48,45x 53,20y	3	12	
	frgm. spennformet leirk.	?	står ikke på TJ's liste, mangler i magasinet	48,05x 53,50y	4	14	

Hjartøy, tuft 53, B-14658

1	ildflint	2		51x 53y	2	11a	
2	bark	1			2	2	
3	jern-nagle	1		51,6x 53,4y	2	3	

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
4	jern-naglefrag.	4		51,8x 53,2y	2	4	
5	ildfl int	21		51x 53y	3	5	
6	pimpstein	5		51x 53y	3	6	
7	skiferbrynefrag.	2		51x 53y	3	7	
8	jern-nagle	2		50,7x 53,3y	3	8	
9	trekull			50,8x 53y	3	9	
10	skiferbrynefrag.	1		50,7x 53,3y	5	10	
11	utgå						
12	pimpstein	2		51x 53y	5	12	
13	ildflint	2		51x 53y	5	13	
14	ildflint	4		51x 53y	6	14	
15	pimpstein	1		51x 53y	6	15	
16	jern-nagle i to deler	2		51x 53y	7	16	
17	pimpstein	1		51x 53y	7	17	
18	ildflint	11		51x 53y	7	18	
19	jernfragment			51,9x 53,3y	7	19	
20	jern-naglefrag.	2		51,9x 53,2y	7	20	
21	jern	1		51,3x 53,05y	7	22	
22	hode til jern-nalge	1		51,9x 53,4y	7	21	
23	kvartsbiter	2			6		
I	jordprøve			50,6x 53,1y	3	I	
II	jordprøve			50,6x 53,1y	3	II	
III	jordprøve			50,4x 53,3y	4	III	
IV	jordprøve			50,3x 52,9y	4	IV	
V	jordprøve			50,4x 53,5y	7	V	

Hjartøy, tuft 55, B-14659							
1	jernfrag.	4		54,6x 50,5y	1	1	
2	trekullprøve			53,5x 49y	3	2	
3	uidentifisert metallgjenstand	1		54,5x 49y	1	3	
4	ildflint	6		53,5x 49y	3	4	
5	skiferbrynefragment	3		53,5x 50y	3	5	
6	ildflint	1		53,5x 50y	1	6	
7	jernfragment	1		53,5x 50y	3	7	
8	ildfl int	2		53,5x 50y	3	8	
9	trekullprøve		mangler			9	
10	jordprøve			55x 49y	2	10	
11	frag. av kleberkar	1	passer med 47 og 70	55x 49,9y	3	11	
12	frag. av kleberkar	1		55x 49y	2	12	
13	3 brente bein	881	mangler	55x 49y	2	13	
14	jordprøve	1		55x 49y	3	14	
15	trekullprøve	1	mangler	55x 49y	2	15	
16	jernfragment	1		55x 49y	3	16	
17	jernfragment	10		55x 49y	2	17	
18	ildflint	1		55x 49y	3	18	
19	ildfl int + kvarts	12+1		55x 49y	2	19	
20	1 fiskekrok av jern + 2 jernfrag.	3		53,5x 50,2y	3	20	
21	jernfrag. + nagle	2		53,5x 50y	3	21	
22	jernfrag. + fiskekrok av jern	2+1		53,5x 50y	3	22	
23	klinkplate + krokfrag.	2		55x 48y	3	23	
24	ildflint	15		55x 48y	3	24	
25	brentebein	323	mangler	55x 48y	2	25	
26	jernnagle	1	mangler	55x 48y	4	26	
27	ildflint	1		55x 48y	2	27	
28	jernnagler + båtnagle	3+1		55x 48y	2	28	
29	ildfl int	2		53,5x 50y	5	29	
30	jordprøve	1		55x 48y	5	30	
31	kvartsavslag	1		53,5x 50y	1	31	
32	skiferbrynefragment	1		55x 48y,	3	32	
33	ildflint	6		55x 48y	3b	33	
34	jernfragmenter	5	mangler	55x 48y	3b	34	
35	ildflint	9		55x 48y	2	35	
36	brente bein		mangler	55x 48y	4	36	

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
37	jernfragmenter	4		55x 49y	4	37	
38	ildflint	1		55x 49y	4	38	
39	klebersteinfragment	1		55x 50y	4	39	
40	ildflint	3		55x 50y	3	40	
41	fiskesøkke av kleber	1	Type C	55,5x 46,85y	3	41	
42	trekull m/bearbeidingsspor	1		55,2x 47y	3	42	
43	ildflint	6		55x 46y	3	43	
44	jernfragmenter	6		55x 47y	3b	44	
45	ildflint	17		55x 47y	3b	45	
46	skiferbrynefragment	1		55,7x 47,3y	3	46	
47	kleberkarfragment	1	passer med 11 og 70	55,6x 46,7y	3	47	
48	kleberstein	2		55x 46y	3	48	
49	jernfragmenter	10	mangler	55x 47y	3b	49	
50	2 klinkplater+ jernfrag.	3		55,6x 47,5y	3b	50	
51	ildflint	2		55x 47y	3	51	
52	jernfragmenter	2		55,2x 47y	3	52	
53	jernfragment	1	mangler	55,9x 47,1y	3	53	
54	jordprøve	1		55x 47y	3b	54	
55	ildflint	1		55,8x 46,2y	3	55	
56	fiskesøkke av kleber	1	Type D, på Bryggens Museum	55,7x 47y	3	56	
57	flint/kvarts	2		55x 47y	7	57	
58	ildflint	2		55x 46y	3	58	
59	forkullet bark	1		55x 46y	3	59	
60	kvartsavslag	1		55x 49y	3	60	
61	kleberkarfragment	1		55,1x 50,2y	3	61	
62	ildflint	1		løsfunn		62	
63	kleberkarfragment	1		56x 60y	3	63	
64	ildflint	1		55x 50y	8	64	
65	jernfragment	1		55x 50y	8	65	
66	pimpstein	1		55x 50y	9	66	
67	jordprøve	1	usikker på laganvisning	55x 49y	11	67	
68	ildflint	2	usikker på laganvisning	55x 49y	11	68	
69	brynefragment, kvarts	1		58,25y 51y	1	69	
70	klebersteinfragment	1	passer med 11 og 47	58,3x 51y	1	70	
71	hva er dette?		mangler	løsfunn		71	
72	kleberkarfragment, bolleformet	1		55x 50,4y	8	*	

Hjartøy, tuft 57, B-14660

1	jernfragmenter	4	hvorav 2 nagler	37,8x 40,5y	10 cm d.	finnes ikke	
2	ildflint	1		37,8x 40,5y	10 cm d.	«	
3	kleberbit	1		40x 40y	2	«	
4	flint	3		40x 40y	2	«	
5	trekull			40-40,5x 40y	20-25 cm d.	«	
6	søkke av kleber	1	Type A, formet fra skåret av et B-kar	40,4x 40,3y	2	«	
7	trekull			49,9x 51,7y	2	«	
8	trekull			49,5-49,6x 51,5-51,7y	ukjent	«	
9	trekull			49,8x 51,9y	2	«	

Hjartøy, tuft 58 A, B-14661

1	flint	2		55x 34y	2		23
2	flint	16		55x 34y	3		24
3	jern-nagle	1		55x 34y	4		27
4	flint	4		55x 34y	4		28
5	flint	1		55x 34y	5		39
6	never			55x 34y	5		40
7	flint	6		55x 34y	7		41
8	flint	1		55x 35y	Bunn torv		18
9	jern-nagle	1		55x 35y	topp kult.l		1
10	jernfragment	1		55x 35y	1		58
11	jernfragment	1	stilk firkantet i tv.s.	55x 35y	1 og 2		3
12	skiferbrynefrag.	1		55x 35y	2		63
13	jernfragment	1		55x 35y	2		55

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
14	flint	1		55x 35y	2		56
15	flint	1		55x 35y	4		54
16	flint	1	ulikt antall med feltk.	55x 35y	ukjent		50
17	jernfragmenter	3	tilnærmet runde	55x 35y	ukjent		
18	jernfragment	1		55,55x 37,76y	2		
19	flintkjerne	1		55x 36y	1		17
20	flint	1		55x 36y	bunn torv		13
21	jernfragment	1		55x 36y	1		10
22	flint	1		56x 34y	opprens		22
23	jernfragmenter	2		56x 34y	1	6	
24	ildflint	2		56x 34y	topplag	1 og 2	
25	brente bein	2		56x 34y	topplag		
26	jernfragmenter	2		56x 34y	1	3	
27	skiferbrynefrag.	1		56x 34y	1	5	
28	flint	12		56x 34y	3		48
29	never			56x 34y	3		29
30	flint	7		56x 34y	3		30
31	stift, jern	1		56x 34y	3		
32	flint	4		56x 34y	4		25
33	kvartsitt	1		56x 34y	4		32
34	flint	1		56x 34y	4		51
35	flint	2		56x 34y	6		43
36	kvarts	1		56x 34y	6		43
37	flint	1		56x 34y	7		42
38	flint	1		56x 35y	bunn torv		20
39	jernfragment	1		56x 35y	1		9
40	flint	8		56x 35y	1		53
41	flint	4		56x 35y	2		7 og 8
42	flint	12		56x 35y	2		44
43	jernfragmenter	3		56x 35y	2		46
44	blygjenstand	1	frag. nå lik et kors	56x 35y	2		52
45	jernnagle	1		56x 36y	1		12
46	jernfragment	1		56x 36y	1		15
47	flint	4		56x 36y	1		16
48	flint	7		56x 36y	2		34
49	flint	1		56x 36y	3		35
50	flint	1		56x 36y	4		36
51	jernnaglefrag.	4		56,10x 34,9y	2		25
52	kleberkarfrag.	1		56,20x 34,22y	3		36a
53	skiferbrynefrag.	1		56,3x 34,6y	2		26
54	1 ildflint + 1 frag. skifrig slipered./bryne	2	kalt ildflint hos TJ	56,3x 34,6y	2		
55	jernnagle	1		56x 34y	3		9
56	skiferbryne	1	Alsaker sier lag 2	56,44x 34,15y	3		33
57	flint	3		56,8-57x 34-34,3y	bunn ild., 2		12
58	kvarts	1		56,8-57x 34-34,3y	bunn ild., 2		12
59	flint	3	2 brent	57x 34y	2		
60	hasselnøttskall			57x 34y	2		
61	hardt brent stein	2	brynefrag. i TJ og SA	57x 34y	2		41
62	flint	3	hvorav 1 ildflint	57x 35y	2		
63	skiferbrynefragment	1	ikke oppført TJ, SA	57x 35y	2		
64	jernfrag.	2		57x 35y	2		40
65	kleberbiter	18		57x 35y	2		
66	små jernfragmenter	4		57x 35y	2		
67	ildflint	3	står ikke i TJ's liste	57x 35y	2		
68	ildflint	2		57x 35y	ildsted		
69	kleberbiter	7	fra C-14-prøve	57x 35y	2		
70	brent flint	3		57x 35y	ildsted		
71	kleberbit	1		57x 35y	ildsted, 2		23
72	jernfragmenter	13	står ikke i TJ's liste	57x 35y	ildsted		
73	kleberbiter	25		57x 35y	ildsted, 2		
74	kleberkarfragmenter	2		57x 34y	ildsted, 2		
75	jernfragmenter	4		57x 34y	ildsted, 2		
76	ildpåvirket flint	2		57x 34y	ildsted,		

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
74	bearbeidet kleber	1		57x 34y	ildsted, 2		
75	jernfragmenter	2		57,4x 35,7y	2	16	
76	flint	2		57,10x 34,25y	ildsted, 2		
77	jernfragmenter	2	1 nagle	57,55x 35,78y	2	35	
78	kullprøve			57,5-57,75x35,2-35,52y	2	28	
79	kvarts	1		57,8x 35,77y	topp lag 2	17	
80	flint	1		ikke kontekst	u/kontekst		33
81	flint	3		55-56x 34y profil mot D	opprens		37
82	ildstedmasse			ildsted	ukjent		
83	ildstedmasse			ildsted	ukjent		
	kullprøve	1	mangler i TJ's liste	ildsted, 57x 35y	2	8	

Hjartøy, tuft 58 B, B-14662

1	flint	3		48x 34y	2b	13	
2	kvarts	1		48x 34y	2b	13	
3	kleberbit	1		48x 34y	2b	4	
4	skriverbrynefrag.	1		48x 34y	3	15	
5	jernfragmenter	7		48x 34y	3	19	
6	trekullprøve			48x 34y	3	14	
7	brent bark			48x 34y	3	18	
8	jernfragment	1		48x 34y	4	22	
9	jernfragmenter	4		48x 34y	4	*	
10	flint	3		48x 34y	4	24	
11	kvarts	1		48x 34y	4	24	
12	trekullprøve			48x 34y	4	27	
13	jernfragment	1	oppsmuldret	48x 34y	2b	*	
13	trekullprøve			48x 34y	4	26	
14	trekullprøve		Alsaker sier lag 4b	48x 34y	4a	29	
15	flint	1	Alsaker sier lag 4b	48x 34y	4a	30	
16	jernfragment, mulig del av kroknøkkel	1	fig. 468a i VJG	48,2x 34,3y	2	8	
17	jernfragmenter	2	hvorav 1 mulig angel	48,5x 34y	3	20	
18	jernfragment (mulig nagle)	1		48,5x 34,7y	4b	32	
19	1 kleberkarfrag + 1 bearb. kleberbit	2		48,5x 34,9y	2	3	
20	jernfragment	1		48,6x 34,3y	3	16	
21	kleberkarfragment	1	Alsaker sier lag 2	48,7x 34,3y	2b	7	
22	jernfragment	1		48,8x 34,7y	2	5	
23	fiskesøkke av kleber	1	ly pA	48,9x 34,2y	4	25	
24	ildflint	5		49x 34y	1	2	
25	kleberbiter	2	Alsaker sier lag 2	49x 34y	1	10	
26	ildflint	5		49x 34y	2	6	
27	kleberbit	1		49x 34y	2	7	
28	jernfragment	1		49x 34y	2	7	

Hjartøy, tuft 60, B-14663

1	Utgår					1	
2	Utgår					2	
3	jordklump m/rust	1		ikke angitt	1	3	
4	jern-naglefrag.	2		«		4	
5	jernfragment	1		«	1	5	
6	naglehode	1		«	1	6	
7	8 ildflint, flint	17		«	1	7	
8	furubark	1		«	1	8	
9	brente bein			«	1	9	
10	hasselnøttskall			«	1		
11	bark			«	1	11	
12	bark			«	1	12	
13	bark			«	1	13	
14	trekullprøve			«	lag 1, 410 cm	14	
15	trekullprøve			«	lag 1, 8-10 cm	15	
16	5 jernfragmenter	5	hvorav to mulige naglefrag.	«	1 og 2	16	
17	brente bein			«	1 og 2	17	
18	4 jernfragmenter	4	hvorav en nagle	«	2	18	
19	beinfrag.	3	Alsaker kaller det jern frag.	«	2	19	

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
20	steiner	2	Alsaker kaller det jern frag.	«	2	20	
21	brente bein			«	2	21	
22	store trekullbiter		Alsaker kaller det korrodert jern	«	2	22	
23	ildflint	2		«	2	23	
24	kvartsavslag	1	Alsaker kaller det bearb. stein?	«	2	24	
25	bark			«	2	25	
26	kullprøve		Alsaker skriver ?	«	2	26	
27	steiner	2		«	3	29	
28	brente bein			«	3	28	
29	ildflint	2		«	3		
30	trekullprøve			«	3	30	
31	trekullprøve		mangler	«		31	
32	hornfragmenter	3		«	3	32	
33	jernfragment	1		«	4		
34	brente bein	4		«	4	34	
35	styt. kkeoks	1		«			løsfunn i torv i nordre vegg
36	jernfragment	1		ukjent	ukjent		

Risøya, tuft 4/1, B-12275

1	veggskår av kleberkar	2	forkullede organiske rester på innsiden	4,8x 7,6y	1		
2	dorgesøkke av kleber	1	se fig 40 a) hos Nordgaard 1908, ty pe A	2,8x 4,9y	1		
3	veggskår av kleberkar	1	spor etter gjennom boring, mangler i mag	2,75x 4,24y	1		
4	ubearbeidet kleber	1		2,58x 4,4y	1		
5	fiskesøkkefrag av kleber	1	ildpåvirket	3,6x 3,55y	1		
6	veggskår av kleberkar	1	spor av gjennom boring eller naglehull	2,65x 5,5y	1		
7	veggskår av kleberkar	1	spor av gjennom boring	3,75x 3,38y	1		
8	fragment av kleber	1	trolig bolleformet kar	3,8x 4,0y	1		
9	veggskår av kleberkar	1		3,55x 3,45y	1		
10	rand- og veggskår av kleber	1	trolig bolleformet kar	3,3x 4,2y	1		
11	frag av veggskår av kleberkar	4	skjørbrent	3,2x 3,3y	1		
12	frag av kleber	1	trolig fra kar	3,5x 5,2y	1		
13	frag av kleber	1	bearbeidet	3,48x 5,60y	1		
14	veggskår av kleberkar	1	spor etter gjennom boring	2,3x 6,0y	11		
15	veggskår av kleberkar	1	bolleformet	3,0x 5,74y	1		
16	klebergjenstand	1	ukjent bruk	2,85x 6,0y	1		
17	rand- og veggskår av kleber	1	trolig bolleformet kar	4,5x 6,4y	1		
«	frag av veggskår av kleber	2		4,5x 6,4y	1		
18	veggskår av kleberkar	1	spor etter gjennom boring fra to sider	2,55x 4,8y	1		
19	fragment av kleber	1		5x 4y	1		
20	rand- og veggskår av kleberkar	1	trolig bolleformet, to gjennom boringer	6,4x 2,9y	1		
21	frag av klebergjenstand	1		5,2x 3,85y	1		
22	skår av kleberkar	1	rester etter gjennom boring	5,55x 4,45y	1		
23	frag av klebergjenstand	1	ukjent bruk	6,9x 5,3y	1		
24	skår av kleberkar	1	sterkt sotet ytter side, gjennom boring	7,8x 2,95y	1		
25	rand- og veggskår av kleberkar	1	bolleformet, rester etter gjennom boring	5,85x 6,25y	1		
26	fragment av kleber	1	bearbeidet	7,5x 3,75y	1		
27	rand- og veggskår av kleberkar	2	trolig to ulike kar	4,5x 1,4y	1		
28	frag av kleber	1	en bearbeidet side	2,7x 3,6y	2		
29	dorgesøkke av kleber	1	se fig 40a) hos Nordgaard 1908 for form, ty pe B1	3,15x 3,15y	2		
30	skår av kleberkar	1	spor etter gjennom boring	3,75x 3,8y	2		
31	frag av veggskår til kleberbolle	4	skjørbrente	4,8x 5,6y	2		
32	frag av veggskår til kleberbolle	6	skjørbrente	3,35x 3,4y	2		
33	frag av kleber	1		3,0x 4,3y	2		
34	skår av kleberkar	15	svært skjørbrente	4,64x 4,3y	2		
35	skår av tykkvegget kleberbolle	4	et randskår og tre veggskår, spor etter gjennom boring på tre skår	3,55x 4,24y	2		
36	frag av kleber	1	bunnen på et kar?	3,4x 6,20y	2		
37	tresidig veggskår av kleberkar	1		4,88x 5,9y	2		
38	veggskår av kleberkar	1	ildsprenget	4,6x 5,6y	2		
39	veggskår av kleberkar	1	skjørbrent i fire fragmenter	5x 3,9y	2		
40	veggskår av kleberkar	1	skjørbrent	5x 3,4y	2		
41	frag av klebergjenstand	2	sammenhengende, spor etter gjennom boring i bruddet	6,3x 3,2y	2		
42	frag av kleber	4	to stykker høresammen, del av søkke med to gjennom boring	5,4x 1,8y	2		

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSÅK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
43	randskår av kleberkar	1	skjørbrent	5,15x 5,3y	2		
44	kleberskår	1	mulig veggskår av kar	5,1x 5,25y	2		
45	rombeformet frag. av kleber	1	mulig veggskår av kar	5,5x 3,05y	2		
46	frag. av kleber	1	rester etter gjennom boring, øvre del av et fiskesøkke	2,4x 6,3y	2		
47	fiskesøkke av kleber	1	tildannet av randskår, se fig. 40 hos Nordgaard 1908, Type A	5,4x 2,3y	2		
48	fiskesøkke av kleber	1	tildannet av veggskår av kleberkar, to hakk i langsiden, mot toppen, type D	5,8x 5y	2		
49	rundtoalt fiskesøkke av kleber	1	en _gj_ omboring langs ytterkanten, Type B1	5,1x 5,9y	2		
50	fiskesøkke i kleber	1		6,3x 6,5y	2		
51	fiskesøkke i kleber	1	tild. av veggskår av kleberkar, avlangt m/lite hull i begge ender, Type A	7,53x 2y	2		
52	fragment av kleber	1	form som en flekke	4,77x 4,15y	3		
53	fiskesøkke av kleber	1	spissoval form, to rundtløpende frurer på langs, 2,3 kg, Type B2	5,5x 5,2y	3		
54	frag. av et fiskesøkke i kleber	12	skjørbrent, spor etter to gjennomboringer, usikker form	4,6x 6,3y	3		
55	randskår av kleberkar	1	skjørbrent	0,60x 4,2y	3		
56	bunnskår av tykkvegget kleberkar	1	totet ytterside	8,5x 3,5y	3		
57	skiferbrynefrag.	1	rektangulært tv.snitt	3,75x 5,5y	1		
58	skiferbrynefrag.	1	spaltet på langs	3,0x 5,69y	1		
59	sandsteinbrynefrag.	1	velbrukt, tv.snitt firkantete i en ende og rektangulært i den andre	3,28x 5,65y	1		
60	sandsteinbrynefrag.	1	rombisk tv.snitt og avsmalende mot en ende	3,71x 2,20y	1		
61	sandsteinbrynefrag.	2	tilnærmet rombisk form med en planslipt flate	3,54x 5,1y	1		
62	sandsteinbrynefrag.	1	rombisk tv.snitt i en ende som smalner til trekantet tv.snitt i den andre	5,59x 6,5y	1		
63	sandsteinbrynefrag.	1	flatt med rektangulært tv.snitt	3,4x 2,6y	2		
64	sandsteinbrynefrag.	1	endefrag., tilnærmet rektangulært tv.snitt, velbrukt	3,6x 3,5y	2		
65	skiferbrynefrag.	1	endefrag. med rektangulært tv.snitt	4,17x 4,47y	3		
66	fiskekrokfrag. av jern	1	legg	2,4x ?	1		
67	fiskekrokfrag. av jern	1	liten del	2,7x 4,25y	1		
68	liten fiskekrok av jern	1	usikker?	3,85x 3,26y	1		
69	frag. av fiskekrok av jern	2	en ubest. den andre med agnor	2,0x 6,65y	1		
70	fiskekrok av jern	1	med løkke og mothake, mangler i magasinet *	3,4x 2,6y	2		
71	fiskekrok av jern	1	med løkke og mothake, mangler i magasinet *	5,8x 3,3y	3		
72	fiskekrok av jern	1	med løkke, mangler i magasinet *	5,5x 4,75y	3		
73	fiskekrok av jern	1	med løkke og mothake, mangler i magasinet *	finnes ikke	3		
74	fiskekrokfrag. av jern	1	med løkke	4,8x 4,65y	3		
75	fiskekrok av jern	1	avbrutt øverst	4,4x 5,4y	2		
76	fiskekrokfrag. av jern	1	leggen, avbrutt i begge ender	1,9x 6,7y	1		
77	frag. av jern	1	trolig tann av lystergeffell, avbrutt i begge ender	4,6x 4,9y	1		
78	ildflint	1		2,8x 6,1y	1		
79	ildflint	1		3,9x 3y	1		
80	ildflint	1		4,25x 4,02y	1		
81	ildflint	1		3,7x 5,8y	1		
82	flint med kalkspor	1	vannrullet	2,75x 5,7y	1		
83	ildflint	1		3,58x 2,03y	1		
84	ildflint	1		3,49x 5,82y	1		
85	ildflint	1		2,6x 7,8y	1		
86	ildflint	1		3,95x 5,21y	1		
87	ildflintfrag.	1		5,45x 2,7y	1		
88	ildflint	1		4,65x 4,6y	2		
89	flintavslag	1	spor etter retusj og ildslagning	3,3x 4,0y	2		
90	ildflint	1		3,05x 3,43y	2		
91	ildflint	1	funnet på bunn av fyllmasse	4,05x 4,45y	2?		
92	ildflint	1		2,97x 4,0y	2?		
93	ildflint	1		5,0x 6,23y	2		
94	flintavslag	30	h voav 10 stk er ildslagingsavslag		2		
«	jasbisavslag	1			2		
«	flekk, kvartsitt	1			2		
95	ildslagingsstein	1	hvit kvarts	3,75x 4,53y	1		
96	frag. av rød sandstein	1	kan ha vært benyttet til ildslagning	6,35x 3,75y	1		
97	ildslagingsstein	1	hvit kvartsitt	6,9x 3,05y	1		
98	frag. av rød sandstein	1	påbegynt to gjennomboringer på en av sidene	2,45x 6,9y	1		
«	ildslagingsstein	1	hvit kvarts	2,45x 6,9y	1		
99	fiskekrokfrag. av jern	1	trolig del av krok med agnor, sterkt forrustet	3,65x 2,5y	2		
100	frag. av knivblad/beslag av jern	1		3,6x 5,4y	1		

* to av krokene som mangler i magasinet finnes i utstillingen på Bergen Museum

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSÅK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
101	beltering av jern	1	flatt, rektangulært tv.snitt	3,95x 2,25y	1		
102	firkantet plate av jern	1	til klinknagle med rest etter naglestammen på den ene siden	3,6x 2,2y	1		
103	jernet	1	firkantet tv.snitt	2,25x 7,05y	1		
104	ubest. gjenstand av jern	1	svært forrustet	5x 3,4y	1		
105	ildstål av jern	1	av form som fig. 437 i VGJ	4,1x 6,0y	2		
«	frag. av flatt jernstykke	5	ukjent bruk	4,1x 6,0y	2		
106	frag. av randskår av kleberkar	2		6,65x 5,0y	1		
107	bearb. kleberstykke	1	mangler i magasinet	3,7x 4,7y	2		
108	finnes ikke						
109	finnes ikke						
110	frag. av kleber	7	5 skjorbrente, de to øvrige er veggskår av kleberkar, rester etter gjennomb. prøvesjakt f.nr 110 paser sammen med f.nr 30, tilsammen blir de en avlstein				
111	kleberkarfrag	2			prøvesjakt		
112	fiskekrok av jern	1	med løkke		prøvesjakt		
113	fiskekrok av jern	1	med løkke		prøvesjakt		
114	frag. av fiskekrok	1	deler av stammen og løkken bevart		prøvesjakt		
115	kniv av jern	1	rettrygg og krum egg		prøvesjakt		
116	frag. av jern	7	hvorav 5 er frag. av tener		prøvesjakt		
117	ildflint	1			prøvesjakt		
118	flintavslag	5	hvorav 1 er skjorbrent		prøvesjakt		
119	brentedreibein				prøvesjakt		
120	jernfragmenter	2	sammenrustet i et kryss, mulig spiker, røntgen ga ingen forklaring	5,05x 6,40y	2		
«	skiferbrynefrag.	1	rektangulært tv.snitt, en ende avbrutt, funn-nummer stemmer ikke	4,5x 1,4y	1		
121	gjenstand av jern	1	forrustet og uformelig	7,1x 2,6y	2		
122	6 naglefrag., ubest. gjenst. av jern	7	på røntgen ser det ut som tenen har form som stammen på en krok	3,8x 2,4y	3		
123	harpunspiss	1	av jern, med to mothaker og rektangulært tv.snitt på stammen	5x 4,08y	3		
124	rester av ubrent planke av furu				usikkert		
125	nagler av jern med hode og stilk	7			usikkert		
«	naglehoder	10	6 runde og 4 firkantet		usikkert		
«	naglestilker	3			usikkert		
«	fiskekrokfrag. jern.	1	agnordelen				
126	nagler av jern med hode og stilk	12			usikkert		2,3
«	naglehoder	10			usikkert		2,3
«	naglestilker	7			usikkert		2,3
127	ubest. jernfrag.	25			usikkert		1
128	ubest. jernfrag	32			usikkert		2
129	div. kullprøver						
130	fiskesøkke av gneis	1	fig. 40a) hos Nordgaard 1908, f i fjæra nedenfor hustufta, Type A				
Flint uten funn-nummer							
	flintavslag	1		2,5x 5,4y	1		
	flintavslag	1		3,0x 8,4y	1		
	flintavslag	1	bruksspor	3,35x 0,1y	1		
	flintavslag	1	bruksspor	2,65x 4,2y	1		
	flintavslag	1		3,5x 5,2y	1		
	flintavslag	1	skjørbrent	3,45x 6,1y	1		
	jarbisavslag	1		3,2x 3,3y	1		
	flintavslag	1		3,64x 5,15y	1		
	flintavslag	1	bruksspor	6,7x 3,8y	1		
	flintavslag	1		6,2x 4,05y	1		
	flintavslag	2	et med bruksspor	7,3x 4,25y	1		
	flintavslag	2	den ene et lite frag. av ildflint med bruksspor	3,95x 6,4y	1		
	flintavslag	1		2,7x 3,6y	2		
	flintavslag	2		4,8x 2,4y	2		
	flintavslag m/bruksspor	1		4,5x 4,2y	2		
	flintavslag	1		3,6x 3,5y	2		
	flintavslag	1	frag. av ildflint m/bruksspor	3,4x 4,1y	2		
	flintavslag	2	den ene med slagbule og litt bruksspor (nedre del av ildflint)	4,64x 4,3y	2		
	flintavslag	1		3,0x 4,6x	2		
	flintavslag	1		5x 5,5y	2		
	ildflintavslag	1		5,4x 3,7y	2		
	ildflintavslag	1		5,5x 6,9y	2		
	flintavslag	1		7,2x 4	2		

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
	ildflintavslag	1		5,9x 2,3y	2		
	flintavslag	1		6,35x 5,0y	2		
	flintavslag	1		7,6x 6y	3		
	flintavslag	1		4,6x 6,55y	3		
	flintavslag	1		4,3x 4,3y	2?		
	flintavslag	1	flekkeformet	2,83x 3,58y	2?		
	flekke i grov kvartsitt	1		3,9x 7,4y	1		
Risøya, tuft 4/4, B-12276							
1	sandsteinsbryne, frag	1	rektangulært tv.snitt, sterk bruk				
2	sandstein	2					
3	ildflint	1					
4	ildflint	1					
5	flintavslag	1					
6	ildflint	1					
7	ildflint	1					
8	flintavslag	7	hvorav 1 ildflint				
9	spikre av jern	3					
9	ubest. jernfrag. nøtter	16					
10	jernslag	1					
11	frag. av hasselnøttskall	3					
12	fingerbøll av bronse, frag.	1	øvre h. alvdel				
13	trekullprøver	4					
14	brente dyrebein						
Sandøya, tuft 1/1, B-12357							
1	kvartsittbryn/sliperedsk.	1	feil i Magnus' katalog				
2	fiskesøkkefragmenter, kleber	3					
3	bearbeidet kleber	1					
4	randskår av bolleformet kleberkar	1					
5	randskår av kleberkar	1	m/gjennom boring, fiskesøkke Type B1				
6	fragmenter av kleber	3	inkl. to veggskår				
7	fiskesøkkefrag., kleber	1					
8	fiskesøkke i kleber	1	se fig. 40 d) h os Nordgaard 1908				
9	bearbeidet kleberfragment	1					
10	kleberkarskår	2					
11	kleberbiter	4	sterkt forvitret				
12	klebergjenstand	1	halvsirkelformet, skjørbrent				
13	veggskår av kleberkar	3	bolleformet kar				
13	ubearbeidet kleber	4					
14	fiskesøkke i kleber	1	se fig. 40 a) h os Nordgaard 1908, Type A				
15	bearbeidet kleber	1					
16	bearbeidet kleber	1					
17	kleberfragment	1	uregelmessig form				
18	ubearbeidet kleber	1					
19	skiferbrynefragment	1	rektangulært tv.snitt, brukket i endene				
20	skiferbrynefragment	1	rektangulært tv.snitt, brukket i endene				
21	ildflint	1					
22	ildflintavslag	4					
23	flintavslag	4					
24	ildflint	1					
25	ildflintavslag	1					
26	flintavslag	8					
27	ildflintavslag	7					
28	flintavslag	19					
29	ildflint	1					
30	ildflint	1					
31	ildflintavslag	3					
32	flintavslag	16					
33	ildflintavslag	2					
34	flintavslag	2					
35	ildflint	1					
36	ildflintavslag	4					

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
37	flintavslag	8					
38	ildflint	1					
39	ildflint	1					
40	ildflint	1					
41	ildflintavslag	6					
42	flintavslag	3					
43	ildflint	1					
44	ildflintavslag	4					
45	flintavslag	10					
46	flintavslag	2					
47	flintavslag	2					
48	flintavslag	1	skjørbrent				
49	flintavslag	1					
50	flintavslag	2					
51	flintavslag	3					
52	flintavslag	1					
53	ildflint	1					
54	flintavslag	5					
55	vannrullet stein av granitt	1					
56	flintavslag	3					
57	flintavslag	6					
58	ildflint	1					
59	låsefjær av jern	1	se fig. 434 i VJG				
60	klinknagle av jern	2	i to deler				
61	nagle av jern	1	rundt h. ode				
61	jernfragmenter	2					
62	nagle av jern	1	rundt h. ode				
62	klinkplate av jern	1					
62	fragment av jern	1					
63	jernnaglefragmenter	4	stikken				
64	fiskekrok av jern	1	spissen og øvre del av stammen er brukket av				
65	fil av jern	1	bestemmelse gjort ved røntgen				
66	fragment av liten fiskekrok av jern	1	nedre del av stammen				
67	fiskekrokfrag. av jern	1	nedre del av kork m/ mothake				
68	nagle av jern i to deler	2					
69	h. odetil jernnagler	3					
69	klinkplate til jernnagle	1					
70	nagle av jern	1	frsidig tv.snitt på stikken				
71	jerngjenstand	1	ubestemmelig, rester av fal, mulig spydspiss				
72	kroknøkkel av jern	1	se fig. 468a) i VJG				
73	liten fil av jern	1	trolig avbrutt i begge ender				
74	klinknagle	1	med h. odøg plate				
75	jemten	1	frsidig tv.snitt				
75	klinkplate av jern	1					
75	fragment av naglestilk	1	kan være h. odetil fiskekrok?				
76	hode av klinknagle	1					
76	ubest. jernfragmenter	2					
77	fragment av liten fiskekrok av jern	1	avbrutt i begge ender				
78	klinknagle	1					
78	klinkplate av jern	1	med forrustede trerester				
79	klinkplate av jern	1	med trerester på klinkplaten				
79	jernnaglefragmenter	2					
80	frag. av fiskekrok av jern	1	innkapslet i rust				
81	frag. av to klinknagler av jern	2					
81	ubest. gjenstand av jern	1					
82	frag. av naglestilk	1	frsidig tv.snitt				
82	frag. av jemten	1	frsidig tv.snitt				
82	ubest. frag. av jern	2					
83	ildflintavslag	7					
84	ildflint	1					
85	frag. av gjenstand av skifer	1	sterkt ildsprenget				
86	ildflint	2	en kvarts				
87	ildflintavslag	6					

F.NR.	TYPE	ANTALL	KOMMENTAR	KOORDINATER	LAG	ALSAK-ERS NR.	FELT-KURS NR.
88	flintknollfrag.	4	skjørbrent				
88	ildflintfliser	3					
89	ildflint	1					
90	flintavslag	3	1 ildsprengt				
91	ildflint	1					
92	flintavslag	3					
93	flintavslag	3					
94	ildflint	1					
94	flintavslag	2					
95	ildflintfrag.	3					
95	flintavslag	6					
96	frag. av ubest. gjenstand av jern	1					
97	stykke bly	1	rektangulært, smalt og båndformet				
98	brente bein		fra ildstedområdet				
99	trekullprøver	4					
100	ildflintavslag	3					

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

LITTERATUR

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Alsaker

Hufthammer, A.K. 1983. *Beinbestemmelser av materialet fra Risøya i Sund Kommune*. Upublisert innberetning. Bergen Museum, Universitetet i Bergen.

Iversen F. 1997. *Var middelalderens lendmangårder kjerner i eldre godssamlinger? En analyse av romlig organisering av graver og eiendomsstruktur i Hordaland og Sogn og Fjordane*. Upubl. Hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Universitetet i Bergen.

Johnsen, T. 1993. *Revidert funnliste fra Hjartøy-gravningen*. Upublisert manuskript, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.

Kaland, P. E. 1974. Ble lyngheiene skapt av fimbulvinter eller menneskeverk? *Forskningsnytt* 1974, nr. 4, 7-14. Oslo.

Kaland, S. 1991. Comments on The Early Settlement of Iceland. *Norwegian Archaeological Review* 24, No. 1, 10-13.

Knudsen, T. 1960. Gulatingsloven. *Kulturhistorisk leksikon for Nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid*.V, 559-565. København.

Kristoffersen, K.K. 1995. «De arkeologiske undersøkelsene på Bjørøy 1992-1994». *Arkeologiske Rapporter* 20. Arkeologisk Institutt, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.

Lossius, S. M. 1977. Klebermaterialet fra Borgund. *Arkeologiske Avhandlinger 1*. Historisk Museum, Universitetet i Bergen.

Magnus, B. 1973. En ødegård på Sotra. *Arkeo* 1973, nr. 1, 18-19. Historisk Museum, Universitetet i Bergen.

Magnus, B. 1974. Fisker eller bonde? Undersøkelse av hustufter på ytterkysten. *Viking XXXVIII*, 68-108.

Magnus, B. 1979a. Sild og samfunn i vestnorsk jernalder. *Norveg Tidsskrift for folkelivsgranskning* 22, 45-55.

Magnus, B. 1979b. *Utgravning av hustuft på Risøya i Sund kommune sommeren 1972*. Upublisert innberetning i topografisk arkiv ved Bergen Museum, Universitetet i Bergen.

Mahler, D. og Malmros, C. 1991. Comments on The Early Settlement of Iceland. *Norwegian Archaeological Review* 24, No. 1, 14-18,.

Malmer, M. 1963. Metodproblem inom järnålderns konsthistoria. *Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°* 3. Lund.

Marstrander, S. 1937. Hustufter på Hvaler. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1937*, 137-154. Universitetet i Oslo.

Morris, C. D. 1991. Comments on The Early Settlement of Iceland. *Norwegian Archaeological Review* 24, No. 1, 18-21.

Myhre, B. 1973. *Registrering av tufter omkring fk.nr. 418, Risøya, Sund kommune*. Upublisert innberetning. Bergen Museum, Universitetet i Bergen.

Myhre, B. 1978. Agrarian Development, Settlement History, and Social Organization in Southwest Norway in the Iron Age. *New Directions in Scandinavian Archaeology*, 224-271. Nationalmuseet, København.

Myhre, B. 1980. Gårdsanlegget på Ullandhaug I. *AmS – Skrifter* 4. Arkeologisk Museum i Stavanger.

Myhre, B. 1985a. Kulturlandskapet og sosial organisasjon. S. 9-28 i Jankavs, P. (red.): *Prosjektet Bebyggelse och markanvänding i Västsverige 2500-500 före nutid*. Gotarc. Serie C. Arkeologiska Skrifter No. 1. Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet.

Myhre, B. 1985b. Boat Houses as Indicators of Political Organization. *Norwegian Archaeological Review* 18, No. 1-2, 36-60.

Myhre, B. 1987. Chieftains' graves and chiefdom territories in south Norway in the Migration Period. *Studien zur Sachsenforschung* 6, 169-187. Hildesheim.

Myhre, B. 1991. Bosetning og politisk organisasjon i Vest-Norge før vikingtid. *Nordatlantiske foredrag*, 10-19. Torshavn.

Myhre, B. 1993. Rikssamlingen og Harald Hårfagre. *Rogaland forut for Hafsfjordslaget*, 41-64. Historisk Seminar. Karmøy 10. og 11. juni 1993.

Myhre, B. 1996. *The archaeology of the Early Viking Age in Norway*. Manus som publiseres i Dublin høsten 1996.

Nedkvitne, A. 1983. *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600*. Stensilert dr. avh. Historisk institutt, universitetet i Bergen.

Nedkvitne, A. 1988. *«Mens Bønderne seilte og Jægterne for» Nordnorsk og vestnorsk kystøkonomi 1500-1730*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Nordgaard, O. 1908. Træk av fiskeriets utvikling i Norge. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1908*, No. 1. Trondheim.
- Norman, P. 1993. Medeltida utskårsfiske. En studie av fornlämnningar i kustmiljö. *Nordiska Museets Handlingar 116*. Stockholm
- Nummedal, A. 1917. Arkæologiske undersøkelser paa Sotra. *Bergen Museums Årbok 1917/1918*, 3-25. Bergen.
- Näsman, U. 1988. Analogislutninger i nordisk jernaldersarkæologi. Et bidrag til utviklingen af en nordisk historisk etnografi. S. 123-140 i P. Mortensen og B. M. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat 1*, Århus.
- Näsman, U. 1991. Det syvende århundrede – et mørkt tidsrum i ny belysning. S. 165-178 i P. Mortensen og B. M. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat 2. Høvdingesamfund og Kongemakt*. Århus.
- Næss, J. R. 1975. «Holmen i havet» Reisebrev fra Utsira. *Fra haug ok heidni 1975*, nr. 3, 299-309. Arkeologisk Museum i Stavanger.
- Odner, K. 1973. *Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder*. Upublisert manuskript. Arkeologisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Odner, K. 1974. Economic structures in Western Norway in the Early Iron Age. *Norwegian Archaeological Review* 7, No.2, 104-158.
- Olsen, H. 1973. «Funn fra Sandøya, Sund, Hordaland» Zoologisk museums nr. J. S. 548. Brev til vit. ass Bente Magnus. Topografisk arkiv, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Oterhals, L. 1989. *Inn fra havet*. Molde.
- Petersen, J. 1936. *Gamle gårdsanlegg i Rogaland. Fortsettelse: Utsira, Lyngaland, Håvødd, Birkelandstølen, Hanaland*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter XXXI. Oslo.
- Petersen, J. 1951. *Vikingetidens redskaper*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1951 No. 4. Oslo.
- Ramquist, P. H. 1991. Perspektiv på regional variation och samhälle i Nordens folkvandringstid. S. 305-318 i C. Fabech og J. Ringtved (red.): *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringsringstid*. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium fra Sandbjerg Slot 11-15 april 1989, Århus.
- Randers, K. 1978. Ødegården på Høybøen. *Arkeo 1978*, nr.1, 40-41. Historisk Museum, Universitetet i Bergen.
- Randers, K. 1981. *Høybøen – en ødegård på Sotra: en undersøkelse av bruksperioder og erhverv basert på bosetningsspor fra eldre jernalder og middelalder*. Upublisert magistergradsavhandling. Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Randers, K. 1995. Troll-prosjektet, Arkeologiske undersøkelser fra jernalder og middelalder. *Kollsnes, Øygarden i Hordaland*. Upublisert rapport. Bergen Museum, Bergen.
- Revheim, J. 1954-56. *Intervjuer av folk i Øygarden, Herdla*. Bånd 238 fra A til E. Institutt for etnologi. Universitetet i Bergen.
- Revheim, J. 1956. Det gamle fisket i Øygarden. Land og hav. *Årbok for Hordalands landbruksmuseum 1956*, 175-201. Bergen.
- Robberstad, K. 1981. *Gulatingsslovi*. Norrøne bokverk 33. 4. utg. Det norske samlaget, Oslo.
- Rolfsen, P. 1974. Båtnaust på Jærkysten. *Stavanger Museums Skrifter 8*. Stavanger.
- Schanche, A. 1986. *Nordnorsk jernalderarkeologi. Et sosialgeografisk perspektiv*. Upublisert magistergradsavhandling. Universitetet i Tromsø.
- Schetelig, H. 1912. Vestlandske graver fra jernalderen. *Bergens Museums Skrifter. Ny Række Bd. II, no. 1*. Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Service, E. 1975. *Origins of the State and Civilization. The process of cultural evolution*. W. W. Norton & Company, New York.
- Sigfússon, B. 1958. Egil saga. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid 3*, 522-524. København.
- Sivertsen, S., Skjolddal, L. H., Blom, H. H. 1985. *Botaniske undersøkelser på Hjartøy og Sture 1984*. Botaniske Institutt, Universitetet i Bergen.
- Sjurseth, K. 1961. *Fiskarsoga for Hordaland*. Hordaland Fiskarlag, Bergen.
- Snorres Kongesagaer 1994. *Snorres kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. Opptrykk av 1979 utgaven.
- Solberg, B. 1984. Settlement and exploitation of natural resources in Northern Sunnmøre AD 200-1050. S. 155-179 i Kr. Kristiansen (red.): *Settlement and economy in Late Scandinavian Prehistory*. BAR International Series 211, København.
- Solberg, B. 1988. *Rapport fra feltkurs 1987*. Arkeologi grunnfag, upublisert rapport. Universitetet i Bergen.
- Thompson, E. A. 1966. *The Visigoths in the time of Ulfila*. Clarendon, Oxford.
- Vollan, O. 1971. *Sildefisket gjennom tusen år*. Samlaget, Oslo.
- Vollan, O. 1972. Soga om fangst og fiske i eldre tider. Kjelder og problem. *Ålesunds Museums Akademi Skrift 3*. Bergen.

Andre kilder:

- Frostatingslova*. Omsett av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes, Det Norske Samlaget, Oslo 1994.
- Kulturhistorisk leksikon for Nordisk middelalder fra vikingetid til middelalder (KLNLM) V*, Gulatingsloven, 559-565. København 1960.
- Kulturhistorisk leksikon for Nordisk middelalder fra vikingetid til middelalder (KLNLM) IV*, Frostatingsloven, 656ff. København 1959.
- Kulturhistorisk leksikon for Nordisk middelalder fra vikingetid til middelalder (KLNLM) IV*, Fiskevær, 310-312. København 1959.
- Muntlig meddelelse fra jystein Geber 1995.
- Muntlig meddelelse fra Olav Toft 1995.
- Magnus Lagabøtes Landslov*. Oversatt av Absalon Taranger. 3. opplag 1962, Universitetsforlaget, Oslo.
- Norsk historisk leksikon 1974*. Cappelen, Oslo.
- Væreierkommisjonen av 1884*. Indstilling fra den ved Kongelige resolution af 13. oktober 1884 nedsatte kommission til undersøgelse af væreierforholdene. Kristiania 1888.

Universitetet i Bergen 1998

ISBN 82-90273-66-5
ISSN 1500-9874